

Päivi Nurmi

**”VÄLILLÄ ON TULLUT KÄSIÄ JOTKA ON
VETÄNYT MUT PINNALLE MUTTA MYÖS SE
NIINKU OMA VOIMA RÄPIKÖIDÄ”**

Tapaustutkimus nuorten aikuisten osallisuuden muutoksista

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2019

TIIVISTELMÄ

Päivi Nurmi: ”Välillä on tullut käsiä jotka on vetänyt mut pinnalle mutta myös se niinku oma voima räpiköidä”

Tapaustutkimus nuorten aikuisten osallisuuden muutoksista

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityö

Huhtikuu 2019

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen nuorten aikuisten sosiaalisen osallisuuden muutosta ja muutokseen vaikuttavia institutionaalisen tuen mekanismeja. Kyseessä on laadullinen tapaustutkimus. Tutkimuksen tietoteoria on kriittinen realismi. Tarkasteluni on saanut vaikutteita kriittiseen realismiin pohjautuvasta realistisen arvioinnin menetelmän logiikasta ja sen käsitteistä. Analyytinen viitekehys muodostuu toimijuudesta ja Anthony Giddensin rakenteistumisen teoriasta.

Ymmärrän toimijuuden olevan isossa osassa sosiaalisen osallisuuden muodostumista. Tutkimuksen teoriaosiossa jaottelen osallisuuden lähteet luonnollisen ja institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteisiin, joista tarkastelen tarkemmin institutionaalisen ympäristön osallisuutta estäviä ja mahdollistavia mekanismeja. Mekanismit ymmärrän Giddensin teorian mukaisesti osallisuutta estäviksi säännöiksi ja mahdollistaviksi voimavaroiksi.

Tutkimuksen aineiston keräsin vuoden 2017 lopulla. Aineisto käsittää viiden nuoren aikuisen seurantahaastattelut ja haastattelujen yhteydessä laaditut aikajanat edelliseltä viideltä vuodelta. Nuoret aikuiset osallistuivat samaan työelämän ulkopuolella oleville nuorille aikuisille tarkoitettuun kolmannen sektorin toimintaan vuosina 2011–2013. Lisäksi käytän tausta-aineistona heiltä vuosina 2012–2013 kerättyjä haastatteluja sekä muutamaa verkkokirjoitusta. Analysoin aineistoa teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Analyysissä käytän abduktiivista päättelyä.

Tapauksia yhdistäviä olosuhteita olivat muun muassa haastateltavien pitkään jatkuneet terveydelliset ja taloudelliset vaikeudet sekä osattomuus perinteisistä tavoista osallistua yhteiskuntaan. Kaikissa tapauksissa osallisuus vahvistui vuosien 2012–2017 aikana. Se tapahtui notkahdellen ja vahvistuminen suuntautui kohti perinteisiä luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteitä: työtä ja opiskelua. Kaikissa tapauksissa osallisuus kuitenkin alkoi vahvistua kiinnittymisellä institutionaalisen osallisuuden lähteisiin. Näistä lähteistä oli löydettävissä sekä osallisuutta estäviä että mahdollistavia mekanismeja. Niitä sisältyi muun muassa palvelun muotoon ja sisältöön, palvelun herättämiin tunteisiin sekä sosiaaliturvaan.

Analyysi osoittaa, että yhteiskunnan tarjoamalla institutionaalisella tuella on merkitystä osallisuuden vahvistumisen prosessissa. Samalla on merkillepantavaa, että rakenteiden ohella yksilöiden vahva toimijuus vaikuttaa osallisuuteen. Sosiaalityön näkökulmasta tämä tarkoittaa, että sosiaalityön on osallisuustyönä ja osana institutionaalista tukiverkkoa tunnustettava entistä vahvemmin asiakkaan toimijuus. Huomioon olisi otettava entistäkin paremmin asiakkaiden omat mielipiteet ja näkemykset sekä sellaiset tavat ja paikat osallistua, joilla ei ole suoraa yhtymäpintaa järjestelmän tarjoamien vaihtoehtojen kanssa. Vaikka analyysin perusteella institutionaalisella tuella on vaikutusta osallisuuden vahvistumiseen, palvelujärjestelmän toimivuudesta jää monia kysymyksiä. Onko palvelujärjestelmän tuki aina oikeanlaista? Onko palvelujärjestelmällä tarjota riittävästi tukea enää sen jälkeen, kun monia nuorten aikuisten palveluja määrittävä 30 vuoden ikäraja umpeutuu?

Avainsanat: osallisuus, elämänmuutos, institutionaalinen tuki, sosiaaliset mekanismit, nuoret aikuiset

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Päivi Nurmi: "Sometimes there have been hands that have pulled me to the surface but also my own strength" Case study on changes in social inclusion on young adults lives

Master's Thesis

Tampere University

Social Work

April 2019

In this Master's thesis I examine the changes in the social inclusion of young adults and the mechanisms of institutional support that affect change. This is a qualitative case study. The research theory is critical realism. My review is influenced by logic of a realistic evaluation method based on critical realism and its concepts. The analytical framework consists of an idea of agency and Anthony Giddens' theory of structuring.

Agency here is understood as a major part of social inclusion. In the theoretical part of the study, the sources of inclusion are divided into inclusion in the natural and institutional environment, which I will examine in more detail. According to Giddens' theory the mechanisms that prevent and enable the inclusion of the institutional environment are understood as blocking rules and enabling resources.

The research data was collected at the end of 2017. The data is longitudinal interviews with five young adults who participated in the same third sector project for young adults outside working life in 2011-2013. Data also includes the timelines over the past five years that were produced with them. In addition I used interviews collected from them in 2012-2013 and a few internet writings. I used theoretical content-based content analysis and abductive reasoning.

Cases revealed long-term health and financial difficulties and lack of traditional ways of participating in society. In all cases, social inclusion strengthened little by little during 2012-2017 towards traditional sources of natural environment: work and study. However participation began to be strengthened by attachment to sources of institutional inclusion that are both, blocking and enabling mechanisms. They were the form and content of the welfare services, the emotions that those services generate and social security.

According to results, institutional support provided by society is important in the process of strengthening inclusion. At the same time it is remarkable that a strong agency rises alongside the structures. From the point of view of social work, this means that social work must recognize more clients agency. We should listen more to our clients opinions and views. The service system should recognize more young adults own habits and places of participation. Although institutional support has an impact on enhanced inclusion, we can still ask is the service system always the right one and can it will provide sufficient support after the 30-year age limit.

Keywords: social inclusion, life change, institutional support, social mechanisms, young adults

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 SOSIAALINEN OSALLISUUS – IHMINEN MERKITYKSELLISENÄ OSANA KOKONAISUUTTA	3
2.1 Sosiaalisen osallisuuden käsitteestä sosiaalisen osallisuuden teoreettisiin jäsenyyksiin	3
2.2 Nuori aikuisuus ja sosiaalisen osallisuuden lähteet	8
2.3 Tutkimuksia työelämän ulkopuolella olevien osallisuudesta ja toimijuudesta	13
3 ANALYYTTINEN VIITEKEHYS MUUTOKSEN TARKASTELUUN	17
3.1 Kriittinen realismi ja realistinen arviointitutkimus ohjaavina metodologioina	17
3.2 Toimijuus ja rakenteistumisen teoria	20
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	24
4.1 Tutkimusstrategia ja tutkimustehtävä	24
4.2 Aineiston kuvaus	25
4.3 Metodisia valintoja ja analyysiprosessin kuvaus	29
4.4 Eettiset kysymykset ja luotettavuus	33
5 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MUUTOS	39
5.1 Tapauksia yhdistäviä ja erottavia olosuhdetekijöitä	39
5.2 Viisi kuvausta notkahdellen vahvistuvasta osallisuudesta	41
5.3 Toimijuus ja osallisuus sekä kiinnittyminen osallisuuden lähteisiin	52
6 RAKENTEEN KAKSINAINEN ROOLI – MUUTOSTA MAHDOLLISTAVAT VOIMAVARAT JA ESTÄVÄT SÄÄNNÖT	58
6.1 Institutionaalisen ympäristön osallisuutta estävät säännöt	60
6.2 Institutionaalisen ympäristön osallisuutta mahdollistavat voimavarat	65
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	70
LÄHTEET	77
Liite 1: Aikajanaohjeistus	84
Liite 2: Teemahaastattelurunko	87
Liite 3: Taulukko 4	89

Taulukko- ja kuvioluettelo

Taulukko 1. Yhdistävät ja erottavat olosuhdetekijät s. 39

Taulukko 2. Yhdistävät ja erottavat institutionaalisen tuen lähteet s.55

Taulukko 3. Estävät säännöt ja mahdollistavat voimavarat institutionaalisessa ympäristössä s.59

Kuvio 1. Osallisuuden muutoksen -kaava s. 52

1 JOHDANTO

”Suomessa on jo 69 000 syrjäytynyttä alle 30-vuotiaasta nuorta. -- -- `Näiden alle 30-vuotiaiden nuorten koulutuspolut ovat katkenneet, ja he ovat jääneet työmarkkinoiden ulkopuolelle – valtaosa pysyvästi. Tämä tulee Suomelle sekä taloudellisesti että inhimillisesti valtavan kalliiksi`, Pyykkönen sanoo.” (HS 2017.)

Ihmisten elämänculut ovat muuttuneet yksilöllisemmiksi, mutta työ, opiskelu ja perhe-elämä mielttyvät edelleen työikäisten aikuisten perinteisiksi tavoiksi osallistua yhteiskuntaan. Osallistumisen yhteiskuntaan edellisten toimintojen kautta saatetaan ajatella olevan arvokkaampana kuin muilla tavoin osallistumisen. Monesti sosiaalityössäkin työskennellään edellisten teemojen ympärillä ja sosiaalityön tuella tavoitellaan muutosta työ-, opiskelu- tai perhetilanteessa.

Vaikka työllisyys on kasvanut, Suomessa oli tammikuussa 2019 edelleen 181 000 työtöntä (Tilastokeskus 2019a). Heistä yli vuoden työttömänä olleita pitkäaikaistyöttömiä oli 65 900 (Tilastokeskus 2018b). Vuonna 2017 oli 20–29-vuotiaista nuorista 16 prosenttia ikäluokasta, eli yli 111 748 henkilöä, vailla peruskoulun jälkeistä tutkintoa (Tilastokeskus 2019c), mikä on merkittävä työllistymistä heikentävä tekijä (Pyykkönen ym. 2017, 7). Moni siis elää todellisuudessa, jossa työn tai opiskelun kautta ei ole mahdollista osallistua yhteiskuntaan. Pitkään jatkunut työn ja koulutuksen ulkopuolella oleminen nostaa syrjäytymisen riskiä (Eurofound 2015, 9). Länsimaisissa yhteiskunnissa onkin käyty pitkään keskustelua syrjäytymisestä ja erityisesti nuorten syrjäytymisestä. Syrjäytymiskeskustelun rinnalla, ikään kuin vastakeskusteluna sille tai ratkaisemiskeskusteluna, on käyty osallisuuskeskustelua (esim. Talentia-lehti 2019; HS 2017; Isola ym. 2017; Rose ym. 2012; Spandler 2007), joka vaikuttaa vahvistuneen mitä pidemmälle 2010-lukua on edetty.

Suomessa osallisuuden lisäämiseksi on käynnissä niin kansallisen tason kehittämisohjelmia ja -hankkeita kuin valtion ohjauksen ulkopuolella kehkeytynyttä toimintaa paikallisesti ja alueellisesti. Osallisuuden vahvistaminen on löydettävissä läpileikkaavana teemana monen hallinnonalan, kuten sosiaali- ja terveys-, oikeus-, työ- ja elinkeino- sekä opetus- ja kulttuuriministeriön tavoitteista (Isola 2016, 595–596). Sosiaaliturvaan ja sosiaalityöhön osallisuuskeskustelu on viime vuosina ulottunut muun muassa suunnitelmina osallistumistulosta (Talentia-lehti 2019; Hiilamo ym. 2017a; Hiilamo ym. 2017b; STM 2017a). Sosiaali- ja terveysministeriön johdolla aloitettiin vuoden 2018 alussa osallistavan sosiaaliturvan kokeilu, jossa muun muassa luodaan aikuissosiaalityöhön uusi palvelukokonaisuus (STM 2017a).

Osallisuuden käsite liittyy niin yksilöiden toimintaan kuin yhteiskunnan rakenteiden tarjoamiin mahdollisuuksiin ja rajoittaviin tekijöihin. Tässä tapaustutkimuksessa tutkimustehtävänäni on selvittää, millaisia muutoksia työelämän ulkopuolella olevien nuorten aikuisten sosiaalisessa osallisuudessa on tapahtunut, ja mihin muutokset perustuvat heidän omissa jäsennyksissään. Vaikka osallisuuteen ja sosiaaliseen osallisuuteen liittyvät kysymykset ovat sosiaalityön toimintaympäristössä ajankohtaisia, intressini kumpuaa lähinnä henkilökohtaisesta kiinnostuksestani sosiaalityön ja laajemmin yhteiskunnan erilaisten instituutioiden vaikutuksiin ja vaikuttavuuteen sekä halustani kehittää ajatteluani aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Kun sosiaalityössä työskennellään yksittäisten asiakkaiden, perheiden tai saman alueen asukkaiden kanssa joko tiiviisti tai satunnaisemmin, työntekijät tekevät havaintoja muutoksista ja asiakkaat tuottavat puhetta muutoksesta. Havaintoja dokumentoidaan, mutta vähemmän tehdään analyysia siitä, miksi jostakin on seurannut jotakin ja miten yhteiskunnan tuki on vaikuttanut yksilöiden elämään.

Vaikka kyse ei ole vaikuttavuustutkimuksesta, olen hyödyntänyt kriittiseen realismiin metodologiaa ja siihen pohjaavaa realistisen arvioinnin metodia, joita käytetään vaikuttavuustutkimuksessa. Tutkimusraportissa avaan ensin tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Luvussa kaksi käsittelen sosiaalisen osallisuuden käsitettä ja sen erilaisia teoreettisia jäsennyksiä sekä erittelen joitakin aiempia tutkimustuloksia työelämän ulkopuolella olevien osallisuudesta. Luvussa kolme avaan analyttistä viitekehystä toimijuudesta sekä rakenteen ja toimijan välisestä suhteesta. Kriittinen realismi ja Anthony Giddensin rakenteistumisen teoria toimivat joustavina kehyksinä muutoksen jäsentämisessä ja ymmärtämisessä ja muutokseen vaikuttavien tekijöiden ja mekanismien paikantamisessa (ks. Laine ym. 2007, 20–21). Luvussa neljä kuvaan tutkimusasetelman ja tutkimusprosessin sekä pohdin tutkimuksen eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Luvut viisi ja kuusi ovat tuloslukuja. Karkeasti jaoteltuna luvussa viisi käsittelen tapahtunutta muutosta toimijoiden näkökulmasta ja luvussa kuusi rakenteiden näkökulmasta. Tutkimusraportin lopuksi esitän yhteenvedon ja johtopäätökset.

2 SOSIAALINEN OSALLISUUS – IHMINEN MERKITYKSELLISENÄ OSANA KOKONAISUUTTA

2.1 Sosiaalisen osallisuuden käsitteestä sosiaalisen osallisuuden teoreettisiin jäsennyksiin

Sosiaalisen osallisuuden käsitteen juuret voidaan jäljittää 1970-luvulle, jolloin alettiin kiinnittää huomiota sosiaalisen suojelun ulkopuolelle jääneisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa osallistua yhteiskuntaan (Eurofound 2015, 10). 1970-luvulla otettiin ensin käyttöön sosiaalisen syrjäytymisen käsite, kun Townsend (1979 ref. Eurofound 2015, 10) esitti, että köyhyyden ymmärtämiseksi on huomioitava myös muu kuin aineellinen köyhyys, esimerkiksi ihmisen kyvyttömyys osallistua yhteiskuntaan. Syrjäytymisen käsite korvasi epämääräiseksi muuttuneen vieraantumisen käsitteen, vaikka syrjäytymisen käsitekin muuttui pian sisällöltään epämääräiseksi (Raitanen 2013, 215). 1980-luvulta alkaen Euroopassa alettiin käyttää sosiaalisen osallisuuden käsitettä (Eurofound 2015, 10). 2000-luvulla sosiaalisen osallisuuden käsitteen käyttö vaikuttaa jatkuvasti voimistuneen niin poliittisissa ohjelmissa kuin eri hallinnon- ja tieteenalojen keskusteluissa.

Sosiaalinen osallisuus (social inclusion) on vaikeasti määriteltävä ja moniulotteinen käsite (esim. Spandler 2007). Sen lähikäsitteinä voidaan pitää osallistumista, sosiaalista turvallisuutta, valtautumista ja voimaantumista. Sosiaalisen osallisuuden ohella puhutaan myös vain osallisuudesta. Isola ja kumppanit (2017, 3) liittävät osallisuuden käsitteeseen liittymisen, suhteissa olemisen ja kuulumisen sekä yhteisyyden käsitteet. Lisäksi käsitteeseen liittyy yhteensopivuus ja mukaan ottaminen. Osallisuutta onkin kutsuttu sateenvarjokäsitteeksi, joka kokoaa alleen erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja (Leemann & Hämäläinen 2016, 589–592). Käsitteen ympärillä käytävän kielellisen kamppailun voi nähdä mahdollistavana tekijänä eri tieteen- ja hallinnonalojen sekä metodologioiden yhteiselle ymmärryspohjalle (Isola ym. 2017, 3). Käsitän, että osallisuus on jotakin vielä laajempaa kuin sosiaalinen osallisuus. Osallinen voi olla suhteessa lähes kaikkeen mutta sosiaalinen osallisuus linkittyy vahvemmin yhteiskuntaan ja hyvinvointiin. Tarkoitän kuitenkin tässä tutkimuksessa sosiaalisella osallisuudella ja osallisuudella samaa asiaa.

Yleensä sosiaalisen osallisuuden vastakäsitteenä ymmärretään sosiaalinen syrjäytyminen (social exlusion) (Eurofound, 2015, 9–10). Sosiaalinen osallisuus voidaan ymmärtää keinona ehkäistä syrjäytymistä eli sen vastavoimana (Leemann & Hämäläinen 2016, 589–590). Niin sosiaalinen syrjäytyminen kuin sosiaalinen osallisuus saavat erilaisia merkityksiä riippuen esimerkiksi siitä, kuka käsitettä käyttää ja missä yhteydessä sitä käytetään (Eurofound, 2015, 9–10). Sosiaalinen syrjäytyminen saattaa määrittyä köyhyydeksi tai sosiaalisten yhteyksien ja vallan puutteeksi. Siihen liitetään sosiaalinen pääoma, luottamus ja yhteiskunnallinen osallistuminen. Syrjäytymistä voidaan

pitää monien toisiinsa liittyvien tekijöiden yhteen kietoutumana. Näitä ovat muun muassa työttömyys, heikko osaaminen, heikko terveys, matala tulotaso ja rikollisuus. Sitä voidaan tarkastella niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Siihen liittyvät sekä yksilölliset että rakenteelliset tekijät. (emt. 9–11.)

Estivill (2003, 19) esittää, että sosiaalinen syrjäytyminen voidaan ymmärtää yhteenkietoutuneiksi ja peräkkäisiksi talouteen, politiikkaan ja yhteiskuntaan liittyviksi prosesseiksi, joissa vähitellen ihmisten, ryhmien, yhteisöjen ja alueiden etäisyydet suhteessa valtakeskuksiin, voimavaroihin ja vallitseviin arvoihin kasvavat. Sen (1999) esittää syrjäytymisen johtuvan sellaisten kykyjen puutteesta, joilla on mahdollisuus osallistua sosiaalista osallisuutta tuottavaan toimintaan. Levitas (2006) liittää syrjäytymiseen resurssien, palvelujen ja hyödykkeiden puuttumisen sekä kyvyttömyyden ja mahdottomuuden käyttäen enemmistön saatavilla olevia taloudellisia, kulttuurisia ja poliittisia resursseja. Tämä vaikuttaa niin yksilöiden elämänlaatuun kuin yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ja koheesioon. Raitanen (2013, 216) ajattelee, että kun ihminen hylkää sekä sisäisen että ulkoisen päämäärän samanaikaisesti, on kyseessä totaalinen elämänhallinnan menettäminen, syrjäytyminen.

Sosiaalisen syrjäytymisen määritelmiä siis yhdistää se, että yleensä sosiaalinen syrjäytyminen käsitetään laajempänä kuin pelkkänä taloudellisena köyhyytinä ja se määrittyy dynaamiseksi prosessiksi eikä staattiseksi tilaksi, johon siirrytään tietyn määreen tai tilanteen täytyttyä. Esimerkiksi taloudellinen köyhyys ei automaattisesti tarkoita syrjäytymistä, vaan ympäröivään yhteisöön tai yhteiskuntaan liittyminen voi olla siitä huolimatta vahvaa. Jos sosiaalinen syrjäytyminen on yhteen kietoutuvaa huono-osaisuutta ja dynaamisesti tapahtuvaa, miten sosiaalinen osallisuus määrittyy? Tulkitsen, että monesti sosiaalisen osallisuuden käsitettä lähestytään määrittelemällä sosiaalista syrjäytymistä (esim. Eurofound 2015; Suutari 1999), negaation kautta. Tällöin sosiaalinen osallisuus määrittyisi tilaksi, jossa sosiaalisen syrjäytymisen määritelmät eivät täyty.

Isola ja kumppanit (2017) ovat pyrkineet hahmottelemaan osallisuuden teoreettista viitekehystä ilman, että sitä on lähestytty vastakkaisen tilan kautta. He katsovat osallisuuden perustan juontavan sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian teorioihin. Osallisuuteen yhdistyy myös luvussa kolme käsittelemäni toimijuuden käsite ja toimijuuden teorisointi. Osallisuuden sosiaalipoliittinen perusta näkyy mielestäni myös siinä, että niin sosiaalisen syrjäytymisen kuin osallisuuden määritelmät ovat jossain määrin maakohtaisia, koska eri maissa sosiaalipoliittiset järjestelmät ovat erilaisia ja kansalliset ja ideologiset näkemykset vaihtelevat. Lisäksi sosiaalinen osallisuus voi määrittyä erilaisin tavoin sukupuolesta, iästä tai etnisestä taustasta riippuen. Poliittisen tason puheessa siihen liitetään kuitenkin maasta riippumatta tulot ja elintaso, koulutusmahdollisuudet ja ihmisarvoiset

työmahdollisuudet, tehokkaat sosiaaliturvajärjestelmät, asuminen, hyvälaatuisten terveydenhuollon ja muiden palvelujen saatavuus ja aktiivinen kansalaisuus. (Eurofound 2015, 11–13.)

Sosiaalinen osallisuus liitetään sosiaaliin suhteisiin (Isola ym. 2017, 9; Reimer 2004). Reimerin mukaan näitä ovat 1) markkinasuhteet eli muun muassa työ ja koulutus, 2) byrokratiasuhteet eli erilaiset yhteiskunnalliset roolit, kansalaisuudet ja statukset kuten työllinen, työtön, eläkeläinen ja näihin liittyvät velvollisuudet, 3) assosiatiiviset suhteet eli harrastukset sekä yhteisöt ja uskontokunnat ja 4) yhteisölliset suhteet eli muun muassa perhe ja ystävät. Pohjoismaisessa kontekstissa osallisuuteen liitetään myös palveluihin pääsy. (emt., 78–81.) Isola ja kumppanit (2017, 9) jäsentävät suhteisiin liittyvän kokonaisuuksien dynamiikan merkitykselliseksi hyvinvoinnin kokemukselle. Esimerkiksi perinteiset tarvehierarkiat ja hyvinvoinnin ulottuvuudet eivät tavoita tätä dynamiikkaa. Ihmisen on ensin oltava kiinni yhdessä tai useammassa suhteessa tai muussa kokonaisuudessa, jossa tuotetaan ja jaetaan hyvinvointia ja joissa muodostuu arvoa ja arvostusta, jotta osallisuutta voi syntyä. (emt., 10, 15.) Nämä suhteet lähestyvät Reimerin esittämiä suhteita. Niitä ovat muun muassa työmarkkinat, hyvinvointivaltio sekä yhteisiin kiinnostuksiin perustuvat paikalliset ja virtuaaliset yhteisöt (Isola ym. 2017). Isola ja kumppanit (2017, 4) käsittävätkin osallisuuden yksilöllisesti muotoutuvana suhteena hyvinvoinnin ja resurssien välillä. Ihminen on samanaikaisesti erilaisissa suhteissa ja tällä voi olla samanaikaisesti erilaisia osallisuuden tiloja, joissa etäisyydet osallisuuden lähteisiin ja toiminnan mahdollisuuksiin vaihtelevat. Esimerkiksi työtön nuori aikuinen on suhteessa palvelujärjestelmän erilaisiin toimijoihin mutta samalla myös läheisiinsä ja satunnaisiin kansalaisiin.

Miten suhteiden muodostaminen sitten mahdollistuu? Osallisuuden yksi ilmentymä on osallistuminen ja siihen liittyvä vaikuttaminen ja demokratia (Isola ym. 2017, 3). Osallistumisen käsitteen (participation) juuret ulottuvat 1960-luvulle, ja runsaammin sitä on alettu käyttää sosiaali- ja terveydenhuollon kirjallisuudessa 1990-luvulla. Sen rinnalla, monesti synonyymina, on käytetty sosiaalisen osallistumisen käsitettä (social participation) (Piskur ym. 2014, 211–212.) Kotiranta ja Virkki (2011, 125) toteavat, että ihminen voi orientoitua todellisuuteen varmimmin jonkin uuden toiminnan kautta. Jos sosiaalinen osallisuus käsitetään osallistumisena, on yksi määritelmä ymmärtää se osallistumisena ja liittymisenä hyvinvoinnin kannalta merkitykselliseen taloudelliseen, poliittiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen toimintaan ja instituutioihin. Tällöin yksilöllistä kokemusta sosiaalisesta osallisuudesta edeltää osallistuminen työelämään, koulutukseen, politiikkaan, sosiaali- ja terveystalvelujen tarjoamiin osallistumisen paikkoihin tai sosiaalisten verkostoihin kuten perhe-elämään, harrastuksiin tai järjestöjen toimintaan. (Leemann & Hämäläinen 2016, 592.)

Piskur ja kumppanit (2014, 212–214) erottavat kirjallisuuskatsauksessaan sosiaalisen osallistumisen käsitteestä kolme eri merkitystä. Se voi merkitä kuluttujana osallistumista, sosiaalista toimintaa ja eritasoista yhteiskunnallista osallistumista. Jälkimmäisimmällä tarkoitetaan osallistumista toimintaan, joka tarjoaa vuorovaikutusta yhteisön tai yhteiskunnan muiden jäsenten kanssa. Määritelmässä osallistumisen aste voi vaihdella melko passiivisesta hyvin aktiiviseen ja sillä voi olla objektiivisesti tai subjektiivisesti havaittavia lopputuloksia. Kun osallistumisen aste kasvaa, myös sitoutuminen kasvaa. Heikoksi sosiaalseksi osallistumiseksi ymmärretään internetverkossa tapahtuva vuorovaikutus, jossa ei olla fyysisesti samassa tilassa. Seuraava aste on samassa tilassa tapahtuva yhdessä tekeminen, jota on harrastus- tai perhe-elämään liittyvä toiminta. Muiden epävirallinen auttaminen lähestyy jo vahvaa osallistumista. Vahvan sitoutumisen osallistumista on aktiivinen osallistuminen yhteisöön kuten yhdistystoimintaan, puoluepoliittiseen tai muuhun toimintaan. (Emt., 211–214).

Levasseur ja kumppanit (2010) ovat laatineet määritelmän, jossa sosiaalisena osallistumisena ymmärretään osallistuminen toimintaan, joka tarjoaa vuorovaikutusta yhteisön tai yhteiskunnan muiden jäsenten kanssa. Määritelmässä osallistumisen aste voi vaihdella melko passiivisesta hyvin aktiiviseen ja sillä voi olla objektiivisesti tai subjektiivisesti havaittavia lopputuloksia. Osallistuminen jakautuu kuudelle tasolle, joista ensimmäisellä se tapahtuu yksin ja toisella rinnakkain muiden kanssa. Näillä tasoilla ei ole kyse sosiaalisesta osallistumisesta. Kolmannesta tasosta kuudenteen osallistuminen tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kolmannella ja neljännellä tasolla on kyse sosiaalisesta osallistumisesta ja viidennellä ja kuudennella tasolla sosiaalisesta sitoutumisesta.

On hyvä huomioida, että osallistumisen yhteydessä sosiaalinen osallisuus saa myös problemaattisia puolia. Yhteiskuntaan eri tavoin osallistumisen vahvistumista ei voi aina pitää täysin ongelmattomana. Esimerkiksi sosiaalipalvelujen asiakasosallisuustutkimuksissa muistutetaan, että asiakkaiden mielipiteet voivat olla esimerkiksi rasistisia tai syrjiviä siinä missä kenen tahansa, mitä ei tule sallia asiakkaiden osallisuudenkaan nimissä (Forbes & Sashidharan 1997, 494; Hernandez 2010, 725; McLaughlin 2010, 1595, 1604). Yhteiskunnallista osallistumista on esimerkiksi rasistisiin ja vihamielisiin äärijärjestöihin ja kansanliikkeisiin osallistuminen. Toisaalta edellistä ilmiötä voidaan selittää juuri osattomuudella, jota yhteiskunnassa koetaan (Hiilamo 2016a) ja liittymisen tällaiseen toimintaan voi nähdä selviytymisstrategiana (ks. Isola ym. 2017, 12–13), vaikka sen selittäminen osattomuudellakaan ei ole aivan ongelmaton (ks. Hiilamo 2016b).

Osallisuuden voi ajatella sisältävän vahvemman kokemuksellisuuden ja subjektiiviset tuntemukset kuin pelkän osallistumisen (Leemann & Hämäläinen 2016, 589; Piskar ym. 2014, 214). Osallisuutta voidaan pitää tunteena, joka syntyy, kun kuulutaan ja liitytään johonkin yhteisöön (Kananoja ym.

2008, 203), joten nähdäkseni osallisuutta on vaikeampi lähestyä kuin osallistumista ilman, että tutkittaisiin kokemusta. On mahdollista, että osallisuutta voidaan kokea hyvinkin vähäisellä osallistumisella tai objektiivisesti tarkasteltu runsaskaan osallistuminen ei saa ihmistä tuntemaan osallisuutta (Leemann & Hämäläinen 2016, 590). Pohjola (2010, 57–59) taas määrittelee osallisuuden toiminnan kautta. Se on vahvempaa tekemistä kuin osallistuminen. Osallistuminen saattaa jäädä sivusta seuraamiseksi, kun taas tasaveroinen osallisuus on aktiivisempaa toimintaa (emt.).

Konkreettisessa vuorovaikutuksessa sosiaalinen osallisuus onkin kuulumisen tunteen lisäksi toimintaa, joka voi tapahtua eri tasoilla ja kohdistua eri sisältöihin. (Särkelä & Kukko 2014, ref. Leemann & Hämäläinen 2016, 590). Osallistuminen eli toiminta synnyttää kuulumisen tunteen (Palola 2014, 11 ref. Leeman & Hämäläinen 2016), jolloin laajasti määritellyn osallistumisen voi ymmärtää edeltävän osallisuutta. Osallistumisen voi siis ymmärtää yhtenä osallisuuden osana (Isola ym. 2017; Leemann & Hämäläinen 2015, 2). Toisaalta päinvastainen näkemys osallisuuden ja osallistumisen suhteesta esitetään, kun Kananoja ja kumppanit (2008, 203) toteavat osallisuuden tuottavan osallistumista ja osallisuuden tunteen olevan osallistumisen edellytys. Isola ja kumppanit (2017, 3) erottavat osallisuuden sisältävän niin osallistumista, toimintaa kuin olemista. Osallisuus on kaikkia niitä. Osallistuminen on kuulumista sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin. Kun voi vaikuttaa oman elämän kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja yhteisiin asioihin, on osallinen. (Emt., 5, 10–11.)

Vastakohtana osallisuudelle esitetään usein osattomuus, jonka käsitän hieman eri asiaksi kuin sosiaalisen syrjäytymisen. Osallistumattomuus ei tarkoita osattomuutta. Itsemääräämisoikeus liittyykin vahvasti osallistumiseen ja osallisuuteen. Osallistumattomuus on itsemääräämisoikeuteen perustuvaa toimintaa. (Hernandez ym. 2010, 725; Leung 2011, 44; Pohjola 2010, 4.) Lisäksi on ongelmallista, jos osallisuuden lisääminen yhteiskunnan valtavirran jakamaan toimintaan nähdään implisiittisesti ja kiistatta hyvänä, ongelmattomana ja legitiiminä (Spandler 2007, 6–7). Yhteisyys on ehto, jotta toiminnassa ja osallistuessa syntyy merkityksellisyyden kokemus.

Merkityksellisyyden kokemus ohjaa ihmistä panostamaan voimavarojaan valitsemiinsa asioihin (Antonovsky 1987 ref. Isola ym. 2017, 15). Isola ja kumppanit (2017, 12) ymmärtävät tarpeet, kuten turvan, tunteet, ymmärtämisen, luovuuden ja vapauden, inhimillisen toiminnan potentiaalina. Jos niistä vieraantuu, osattomuus lisääntyy.

Vapaus sisältää muun muassa autonomian ja päättäväisyyden, rohkeuden ja kapinallisuuden käsitteet (Max-Neef 1991 ref. Isola ym. 2017). Isola (2016, 597) esittää, että autonomiaa voi tarkastella

ihmisen valtaa vahvistavana yhteisen toiminnan potentiaalina, jolloin autonomia saa merkityksen myös yhteisyyden ja yhteisön kannalta pelkän individualistisesti painottuneen autonomianäkökulman sijaan. Autonominen ihminen on henkisesti vapaa ja luova. Lisäksi hän on ymmärtävä ja tiedostava. Ihmisellä on tarve tulla sellaiseksi, joksi hänen on mahdollista tulla eli ihmisellä on tarve kasvaa, toteuttaa ja todentaa itseään, todellistaa itsensä (Niemelä 2008, 227).

Tässä tutkimuksessa ymmärrän sosiaalisen osallisuuden osallistumisena ja liittymisenä erilaisten ympäristöjen osallisuutta mahdollistaviin toimintoihin eli *osallisuuden lähteisiin*, joissa ihminen on suhteissaan vuorovaikutuksessa. Osallisuuden lähteissä tapahtuva vuorovaikutus synnyttää kuulumisen tunteita ja merkityksellisyyden kokemuksia, parhaassa tapauksessa mahdollistaa luovuuden käyttöä ja lisää autonomian kokemusta esimerkiksi lisäämällä tunnetta siitä, että voi itse vaikuttaa elämäänsä. Osallisuuteen tarvittavien suhteiden on mahdollista kehittyä. Osallistuminen ja liittyminen edeltävät sosiaalista osallisuutta mutta pelkkä osallistuminen ei välttämättä kuitenkaan synnytä osallisuutta, vaan osallistumisen paikat eli osallisuuden lähteet ovat mahdollisuuksia vuorovaikutukselle ja merkityksellisyyden tunteiden kehkeytymiselle mutta voivat myös estää niiden syntymistä.

2.2 Nuori aikuisuus ja sosiaalisen osallisuuden lähteet

Arnettin (2000) mukaan aikuisuuteen siirtymisessä on kyse ennen kaikkea vastuun ottamisesta itsestä, itsenäisestä päätöksen teosta ja taloudellisesta itsenäisyydestä. Aikuisuuteen siirtymisen vaiheesta puhutaan varhaisaikuisuutena. Nurmi (2003, 257) sijoittaa varhaisaikuisuuden ajanjakson 19–25-ikävuoden väliin, mutta Nurmen ja kumppaneiden (2014, 178) mukaan aikuisuus voidaan karkeimmillaan jakaa 20–40 vuoden väliin sijoittuvaan varhaisaikuisuuteen, 40–65 vuoden väliin sijoittuvaan keskiaikuisuuteen sekä 65 vuodesta alkaen myöhäsaikuisuuteen. Arnett (2000, 469) katsoo, että nykyisin teollistuneissa maissa 25-vuotiaaksi saakka olisi kyse muotoutuvan aikuisuuden vaiheesta ja vasta tämän jälkeen alkaisi varsinainen varhaisaikuisuuden vaihe. Hänen mukaansa nuoret aikuiset etsivät nykyään lähes 30-vuotiaaksi saakka identiteettiään, johon työ, ihmissuhteet ja elämäntutkimus lukeutuvat. (Emt.) Nojautun tutkimuksessa varhaisaikuisuuden laajaan määritelmään. Varhaisaikaisuustermin sijaan käytän nimitystä nuori aikuisuus, koska yhteiskuntatieteellisissä kirjallisuudessa se vaikuttaa olevan käytetympi. Katson nuoren aikuisuuden sijoittuvan karkeasti ikävuosien 20–35 välille. Ajattelen ikävuosien 18–20 olevan pikemminkin nuoruuteen kuuluvaa ikävaihetta kuin aikuisuutta.

Nuoren aikuisuuden kehitystehtävien täyttämiseen saatetaan tarvita myös yhteiskunnan tukea (Nurmi ym. 2014, 180). Yhteiskunta ja sen instituutiot organisoituvat monesti iän mukaan. Ikä on osa yhteiskunnassa vallitsevaa sosiaalista järjestystä. (Rantamaa 2013, 53–54.) Yhteiskunta ja historiallinen aika määrittävät mallia, jonka mukaan elämän nähdään kulkevan (Marin 2013, 20). Sosiaalipalveluihin ja sosiaalityöhön on 2000-luvulla vakiintunut elämänkaarimalli, jossa hyvinvointivaltion sosiaalipalvelut organisoidaan ikävaiheittain. Ensin ovat vakiintuneet lapsiperhesosiaalityö- ja vanhussosiaalityökäsitteet. Viimeisimpänä on vakiintunut aikuissosiaalityön käsite. (Juhila 2008b, 82–85.) Monissa isoissa kunnissa aikuissosiaalityössä on erotettu nuorten aikuisten sosiaalityö. Yleensä nuorten aikuisten sosiaalityö käsittää alle 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön. (Helsingin kaupunki 2017; Jyväskylän kaupunki 2017; Tampereen kaupunki 2017.) Nuorille aikuisille kohdennetut palvelut leikkaavat läpi koko hyvinvointipalvelujärjestelmän. Alle 30-vuotiaille suunnattua poikkihallinnollista palvelua on perustettu muun muassa Ohjaamoiden alle (Ohjaamo 2017). Myös monia kolmannen sektorin palveluita on kohdennettu juuri nuorille aikuisille. Tunnetuinta niistä lienee Vamoksen toiminta (Vamos 2017). Siinä missä nuorille aikuisille suunnatut palvelut olivat vielä joitakin vuosia sitten kohdennettu alle 25-vuotiaille, näyttää, että yhä useammin ikäraja on hivutettu 30-vuotiaisiin. Palveluiden organisoinnissa siis näkyy nuoren aikuisuuden pitkittyminen. Toisaalta myös lainsäädännössä nuorilla tarkoitetaan alle 29-vuotiaita (Nuorisolaki 2016, 3 §), mikä saattaa osaltaan olla ohjaavana tekijänä nuorten palvelujen kohdistamisessa.

Tutkimuksissa ikä on yleensä ollut niin sanottu luonnollinen kategoria, jota ei ole problematisoitu vaan sitä on pidetty marginaalisena seikkana. Ikää ei voida kuitenkaan kokonaan sivuuttaa, kun tarkastellaan yksilöllisiä elämänkulkuja ja sosiaalisia muutoksia. (Rantamaa 2013, 50–52.) Vaikka en tutkimuksessa varsinaisesti tarkastele nuoren aikuisuuden ikävaiheen merkitystä muutoksille, oletan että nuoren aikuisuuden ikävaihe on yksi muutoksia selittävä seikka, koska ikävaiheeseen liittyy monia yhteisesti jaettuja siirtymiä. Yleensä ihmisen elämän käsitetään koostuvan erilaisista jaksoista, jotka seuraavat toisiaan ajallisesti ja noudattavat jonkinlaisia kollektiivisia rytmejä ja joiden aikana elämä on erilaista (Marin 2013, 19–20). Palvelujen organisoinnissa käytettävän elämänkaarimallin voi nähdä pohjaavan edelliseen. Nähdäkseni malli olettaa, että tietyssä ikävaiheessa, tässä tapauksessa nuoren aikuisuuden ikävaiheessa, ihmisten elämäntilanteisiin liittyy tietty samankaltaisuus.

Marin (2013, 21) kuitenkin muistuttaa, että ikävaiheella tarkoitetaan kronologista ikää ja elämänvaiheella taas samanlaisia, ihmisiä toisiinsa yhdistäviä elämäntapahtumia ja -tilanteita. Nuori aikuisuus on merkittävää aikaa identiteetin kehitykselle ja se on merkittävä elämänvaihe muun

muassa sosiaalisten suhteiden sekä oman yhteiskunta- ja tulevaisuussuhteen luomisessa (Arnett 2000, 469; Raitanen 2013, 191–196, 205). Usein aikuisuuteen liitetään myös vapaus. Vapauden oikeanlainen käyttäminen edellyttää kuitenkin elämänhallintaa. Sisäisenä elämänhallintana ymmärretään itsekontrolli, vastuunotto, valintojen teko, joustavuus ja epävarmuuden sietäminen. Ulkoisena elämänhallintana ymmärretään institutionaalisten keinojen kartuttaminen. Keinoista tärkeimpinä pidetään koulutuksen, ammatin ja työn hankkimista. (Emt.)

Nuoreen aikuisuuteenkin liittyy edelleen monia elämäntapahtumia, joita yhteiskunnan taholta odotetaan. Kouluttautuminen, työelämään siirtyminen ja perheellistyminen ovat tällaisia nuoren aikuisuuden elämäntapahtumia. Nuori aikuisuus saatetaan nähdä sitä onnistuneempana, mitä useampi tapahtuma saavutetaan (Raitanen 2013, 191). Toisaalta 1980-luvulla syntynyt sukupolvi on nähty ensimmäisenä sukupolvena, joka on voinut alusta saakka muodostaa itse oman elämäntyyliinsä (Ziehe 1991 ref. Raitanen 2013, 190). Ihmisen kokemus omasta iästään vaikuttaa hänen tavoitteisiinsa, elämäntapaansa, toiveisiin ja intresseihin. Tällaiset kokemuksellisesta iästä riippuvaiset asiat saattavat olla riippumattomia kronologisesta iästä. Myös fyysiset, kuten toimintakykyyn liittyvät seikat, eivät ole riippuvaisia kronologisesta iästä. Voidaan siis kysyä, kuinka samankaltaista nuorten aikuisten elämänkulku on ja missä määrin ikävaihe yhdistää nuoria aikuisia. (Marin 2013, 27, 32; Rantamaa 2013, 54–56.)

Hyvinvointipalvelut pyrkivätkin muun muassa edistämään edellä mainittujen siirtymien toteutumista. Pitkäaikaisesti työelämän ulkopuolella olemisen katsotaan aiheuttavan inhimillisen pääoman rapautumista ja sosiaalisen osallisuuden katoamista, mikä syö koko yhteiskunnan sosiaalista ja taloudellista perustaa (Hiilamo ym. 2017b, 8). Myös Suomessa on alettu käyttää yhä useammin nimitystä NEET-nuoret (not in education, employment or training), jolla tarkoitetaan työelämän, koulutuksen ja harjoittelun ulkopuolella olevia 15–24-vuotiaita nuoria ja nuoria aikuisia (Eurofound 2015, 17–18). Sen käyttöä on myös kritisoitu, koska määrittely lähtee siitä, mitä nuoret eivät ole, jolloin tila, jossa nuoret ovat, määrittyy lähtökohtaisesti negatiiviseksi. Se ei ota huomioon niitä kaikkia moninaisia tilanteita ja vaikeuksia, joissa tämä heterogeeninen joukko elää, eikä kykyjä, taitoja ja ominaisuuksia, joita luokitukseen kuuluvilla nuorilla on. Toiseksi se saattaa kohdentaa palvelut ja tuen ennaltaehkäisevästä tuesta raskaaseen tukeen. (Yates & Payne 2006, 342–343.)

NEET-nimitys myös kääntää katseen työelämän ja yhteiskunnan rakenteiden sijaan varsin tiukasti nuoriin. Lisäksi käsite ei tavoita sitä kilpailuyhteiskunnan nuorten haavoittavuutta, jota on opiskeluihin, työelämään ja harjoitteluun osallistuvienkin nuorten elämässä. Osa tilastolliseen NEET-kategoriaan kuuluvista on hyvin tietoisesti valinnut tekemättömyyden ja saattaa matkustella ja kehittää itseään vapaaehtoistoissa, kun taas osan kohdalla kyse on syvästä osattomuudesta. (Hiilamo

ym.2017b, 33–34.) Lisäksi NEET-nuorten määrää mittaamalla opiskelun ja työn roolia vahvistetaan, koska mittari ei huomioi muita yhteiskuntaan osallistumisen tapoja kuin opiskelun, työn ja harjoittelun (Hiilamo 2017). On kuitenkin syytä muistaa, että mitä pidempään nuori tai nuori aikuinen on koulutuksen tai työelämän ulkopuolella, sitä todennäköisemmin hänellä on myös muita sosiaalisia ja taloudellisia vaikeuksia tai psyykkisen terveyden ongelmia (Larja ym. 2016) mikä johtaa syrjäytymiseen demokraattisesta osallistumisesta ja kansalaisyhteiskunnasta (Hiilamo ym. 2017b, 34).

Ajattelen samalla tavalla kuin Särkelä (1993, 15), kun tämä toteaa, että pelkästään sosiaalityön asiakkaiden toiminnasta ei ole järkevää eikä mahdollista luoda kuvaa tai teoriaa. Ihmiseloa tarkasteltaessa on kyse kaikista meistä. Tietty elinympäristö ja esimerkiksi käytettävissä oleviin palveluihin liittyvät seikat tekevät kuitenkin kontekstin huomioimisen välttämättömäksi, koska toimijan toiminta ilmenee aina suhteessa johonkin ja kytkeytyy paikkoihin ja tiloihin. Yhteiskuntaa koskeva tietämys on aina kontekstiin sidottua. (Jyrkämä 2008, 197; Laine ym. 2007, 34.) Tarkastelussani konteksti on jaettu kahtia: nuorille aikuisille suunnatun palvelujärjestelmän tukimuotoihin eli *institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteisiin* ja elinympäristön sisältämään tukeen eli *luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteisiin*.

Sosiaalisen osallisuuden ymmärretään siis syntyvän institutionaalisessa tai luonnollisessa ympäristössä. Avaan niitä jäljempänä. Ajattelen niiden sisältävän sekä aineellisia että aineettomia osallisuutta lisääviä elementtejä kuten sosiaaliturvan ja palkkatulot sekä turvaa ja luottomusta (ks Isola ym. 2017). Jako osallisuutta mahdollistavaan institutionaaliseen ja luonnolliseen ympäristöön on osin keinotekoinen, koska ympäristöt ovat paikoin limittäisiä tai muutoin vaikeasti määriteltäviä tilanteita. Jako ei myöskään tavoita kaikkia sosiaalisen osallisuuden lähteitä, jotka voivat olla jotakin vaikeammin määriteltävää kuten ihmisen vuorovaikutus taiteen tai luonnon kanssa (Isola ym. 2017), mutta yhden tutkimuksen sisällä kaiken huomioiminen on mahdotonta. Jako on kuitenkin sosiaalityön näkökulmassa perusteltu, koska jako viralliseen ja epäviralliseen tukeen on yleisesti käytetty sosiaalityön arjessa. Sosiaalihuoltolaki (2014, 36–39 §) myös ohjaa entistä voimakkaammin tarkastelemaan asiakkaiden tilanteita palvelutarpeen arvion näkökulmasta, jolloin palvelujärjestelmän institutionaalinen tuki korostuu. Palvelutarpeen arvioissa tulisi myös huomioida asiakkaan muu ympäristö.

Institutionaalinen ympäristö sosiaalisen osallisuuden lähteenä

Hyvinvointivaltion monien instituutioiden yksi tarkoitus on lisätä kansalaisten hyvinvointia. Luvussa 2.1 määrittelen sosiaalisen osallisuuden muun muassa hyvinvoinnin lisääntymiseksi, johon liittyvät kuulumisen ja merkityksellisyyden tunteet sekä autonomia ja mahdollisuus käyttää omaa potentiaalia eli toimijuuteen liittyvät seikat. Käsittelen toimijuutta tarkemmin luvussa kolme. Hyvinvointi lisääntyy suhteissa ja vuorovaikutuksessa, joita osallisuuden lähteet mahdollistavat (mm. Reimer 2004). Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee osallisuuden edistämisen ja vahvistamisen yhdeksi tehtäväkseen. Se määrittelee tämän tarkoittavan muun muassa köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyä, sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistamista ja viimesijaisen toimeentulon turvaamista (STM 2017b). Julkiset sosiaali- ja terveyspalvelut ja työllistymiseen tähtäävät palvelut sekä monet kolmannen sektorin toimijat tarjoavat tukea sosiaaliin, taloudellisiin ja terveydellisiin vaikeuksiin. Sosiaali- ja terveyspalvelut, kuten muut yhteisin verovaroin tuotetut palvelut sekä sosiaaliturva voidaan ymmärtää hyvinvoinnin lähteiksi ja niiden saatavuus sosiaalisesti osallisuudeksi (Isola ym. 2017, 5; Rouvinen-Wilenius 2014 ref. Leemann & Hämäläinen, 589). Väyrynen (2013, 278–294) tarkoittaa samaa, kun erittelee institutionaalisilla areenoilla tapahtuvan toimijuuden tukemisen yhdeksi mekanismiksi, joka päihde- ja mielenterveystyössä on vaikuttavaa.

Hyvinvointipalveluja organisoidaan eri tavoin eri kunnissa. Professionaalisuuden tila voi olla jopa toimistokohtaista, ja työkuultuureissa on kunnittaisia ja yksikkökohtaisia eroja. (Rostila, Mäntysaari, Suominen & Asikainen 2011, 143–144, 149–153). Toisaalta palvelujärjestelmä sisältää myös samankaltaisuutta ja palveluiden järjestämistä ja toteuttamista ohjaavat samat lait ja asetukset. Ihmisyys on samaa, vaikka palvelujärjestelmän konteksti muuttuu. Tutkimuksessa ymmärrän erilaisia hyvinvointipalveluja yhdistäväksi seikaksi niiden tavoitteet tukea tilanteissa, joissa yhteen kietoutuneet taloudelliset, sosiaaliset, terveydelliset ja rakenteelliset esteet luovat näköalattomuutta ja kaventavat toimintamahdollisuuksia (esim. Suonio ym. 2017, 282–283). Näissä tilanteissa sosiaalityö ja muut palvelut voivat olla lisäämässä toiminnan paikkoja ja osallistumista.

Luonnollinen ympäristö sosiaalisen osallisuuden lähteenä

Työn, opiskelun ja perhe-elämän ulkopuolella elävien ei ole mahdollisuutta toteuttaa niin sanottuja kaikkein perinteisimpiä työikäisen aikuisen tapoja osallistua yhteiskuntaan. Kun omaa panosta ja potentiaalia ei ole mahdollista käyttää yhteisen hyväksi, voi siitä seurata näköalattomuutta ja kuulumattomuuden tunnetta. Lisäksi työn ja opiskelun ulkopuolella olemisen tarkoittaa yleensä pienempiä tuloja ja sitä kautta pienempiä taloudellisia mahdollisuuksia osallistua eri yhteiskunnan

areenoilla. Esimerkiksi köyhyys on usein syynä monille yksilön ja perheen rakenteellisille ja toiminnallisille ongelmille kuten masennukselle ja stressille (Sousa & Riberio & Rodrigues 2006). Pienillä tuloilla eläminen kaventaa osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia. Asiat alkavat näyttää mahdottomilta, jolloin toiveikkuus hupenee. (Isola ym. 2017.)

Väyrynen (2013, 278–294) käyttää yksityisten areenojen käsitettä sellaisesta tuesta, joka on auttanut päihde- ja mielenterveysasiakkaita. Suutari (2002) on pohtinut kirjallisuuskatsauksessaan nuorten omien verkostojen merkitystä työlle ja opiskelulle vaihtoehtoisena tapana lähestyä yhteiskuntaan liittymistä. Verkostot voivat toimia niin yhteiskuntaan liittävänä kuin yhteiskunnasta erottavina tekijöinä. Verkostoihin hän liittää muun muassa perheen ja kaveripiirin kautta muodostuvat suhteet. (Emt., 106–115.)

Kun ihminen nähdään ympäristönsä osana ja toimivana olentona, muodostuu kohteeksi ongelmalliseen tilanteeseen liittyvä toiminta, jolloin ongelma ei ole itse ihminen vaan tilanne (Kotiranta & Virkki 2011, 124). Ihmisellä on oltava todellisia toimintamahdollisuuksia osallistua elinympäristönsä toimintaan. (Pikassos 2012, ref Leemann & Hämäläinen 2016, 588.) Sosiaalisena ympäristönä voidaan ymmärtää yksilön kokema sosiaalinen tila, joka rakentuu vuorovaikutteisesti sosiaalisissa suhteissa ja valtasuhteissa. Esimerkiksi selviytymiseen vaikuttaa se, millaiseksi ihminen kokee asemansa ja tilansa yhteiskunnassa. (Isola ym. 2017, 22, 41.) Liittymällä osallisuutta tuottaviin lähteisiin tämän tilan voi siis ajatella laajenevan. Tutkimuksessa osallistuminen työhön, opiskeluun, vapaaehtoistoimintaan, läheisten auttamiseen tai muuhun vastaavaan luonnollisen ympäristön toimintaan käsitetään luonnollisen ympäristön sosiaalisen osallisuuden lähteinä.

2.3 Tutkimuksia työelämän ulkopuolella olevien osallisuudesta ja toimijuudesta

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen kyselytutkimuksessa on kartoitettu työelämän ulkopuolella olevien kokemuksia osallisuudesta ja hyvinvoinnista. Vastaajista noin kolmasosa oli 18–30-vuotiaita. Enemmistö kaikista vastaajista eli taloudessa epävarmuudessa ja koki elämän ennakkoinnin haastavaksi. Yli kaksikolmasosaa kertoi pitkäaikaisesta terveysongelmasta tai sairaudesta. Lisäksi psyykkinen kuormittuneisuus oli yleistä. Elämänlaatunsa koki hyväksi ainoastaan 20 prosenttia vastaajista, mikä on lähes kolmekertaa pienempi osuus kuin väestössä keskimäärin. (Leemann ym. 2018, 25, 51.) Tulosten mukaan työelämän ulkopuolella olevien nuorten aikuisten osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemukset erosivat joidenkin kysymysten kohdalla vanhempien ikäluokkien kokemuksista. Kun 18–30-vuotiaiden vastauksia verrattiin yli 30-vuotiaiden vastauksiin, muun muassa heidän oli hieman useammin vaikeampi suunnitella elämää päivää pitemmälle, he kokivat

hieman useammin itsensä yksinäiseksi ja tyytymättömyyttä itseensä. Vastaavasti yli 30-vuotiaat kokivat hieman useammin terveydellisiä ongelmia ja he joutuivat hieman useammin tinkimään taloudellisista syistä lääkkeiden ostosta, lääkäriin menosta ja harrastuksiin osallistumisesta. (Leemann & Isola, 2019.)

Aaltosen, Kivijärven ja Myllylän (2018) kyselytutkimus antaa samantyyppisiä tuloksia työelämän ulkopuolella olevien 16–30-vuotiaiden kohdalla. Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevat nuoret aikuiset kokivat elämänlaadunsa keskimäärin huonommaksi kuin muut nuoret aikuiset, kun sitä mitattiin fyysisellä, psyykkisellä, sosiaalisella ja ympäristöön liittyvällä mittarilla. Tuloksissa korostui koettu yksinäisyys, joka oli yhteydessä jokaiseen neljään elämänlaadun ulottuvuuden heikkouteen. Toimijuuteen liittyvä tutkimus kertoo samaa kuin edellä mainitut tulokset. Lähteenmaa (2011, 53) nimeää nuorten työttömien rakenteellisiksi rajoitteiksi juuri materiaaliset, sosiaaliset, taloudelliset ja maantieteelliset rajoitteet. Fryerin (1995 ref. Elonen ym. 2017, 282) mukaan köyhyys on työttömien toimijuutta eniten rajoittava tekijä, koska se heikentää pitkän tähtäimen suunnitelmien tekoa.

Sosiaalseen osallisuuteen liitetään vahvasti viralliset ja epäviralliset suhteet (esim. Isola ym. 2017; Reimer 2004) – sekä institutionaalisessa että luonnollisessa ympäristössä muodostuvat suhteet. Rosen ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa 17–21-vuotiaat nuoret määrittivät ja liittivät sosiaalisen osallisuuteen läheiset ja luottamukselliset suhteet perheenjäseniin ja ystäviin sekä virallisilta instituutioilta ja epävirallisilta toimijoilta saadun tunnustuksen, hyväksynnän ja luottamuksen saamisen. Hyväksytyksi tuleminen ja tunne kuulumisesta ja mukana olosta yhteiskunnan valtavirrassa lisäsivät työelämän ja opiskelujen ulkopuolella olevien nuorten toimijuutta ja toivoa. Niiden nuorten toimijuus väheni ja toivo hupeni, jotka eivät kokeneet hyväksyntää ja kuulumista valtavirtaan. (Emt.)

Lähteenmaan (2011) tutkimuksessa nuorten työttömien selonteoissa tuli esiin myös ylivirittynyt toimijuus. Se sisälsi monentyypistä yrittämistä: työn etsimistä, säästeliästä elämää, ajan kulumaan saamista ja mielentilan pitämistä korkealla. Lisäksi nuoret pyrkivät samalla edistämään oppimistaan, pitämään kiinni arkipäivän rutiineista, rytmistä ja liikunnasta. Ylivirittynyt toimijuus liittyi nimenomaan nuorten työttömien toimijuuteen. Samanlaista hampaat irvessä yrittämistä ei ole tullut esiin vanhempia työttömiä koskevista tutkimuksista.

Elonen, Niemelä ja Saloniemi (2017) ovat tutkineet aktivointitoimenpiteiden eli institutionaalisen tuen vaikutusta pitkään työttömänä olleiden toimijuuteen haastattelemalla heitä ennen ja jälkeen toimenpiteen. 16 kuntouttavassa työtoiminnassa, palkkatukityössä tai työkokeilussa olevan

haastatteluista he löysivät kolme erilaista toimijuuden tyyppiä, joissa aktiivisuus suuntautui joko avoimille työmarkkinoille, palvelu-uraan tai työmarkkinoiden ulkopuoliseen toimintaan. Työmarkkinoille suuntautuneet näkivät palvelun keinona työllistyä. Palvelu-uralle suuntautuneet mielsivät palvelun tärkeäksi vaikka eivät pitäneet työllistymistä realistisena tulevaisuuden näkymänä. Työmarkkinoiden ulkopuoliseen toimintaan suuntautuneet kokivat palvelun lähinnä pakkona, jolloin elämänsisällön ydin oli muualla eikä muusta tekemisestä ollut puutetta. Ensimmäisen tyyppin henkilöillä ei ollut suuria työllistymisen esteitä. Toisen tyyppin henkilöillä jokin rajoite esti pyrkimästä töihin. Kolmannen tyyppin henkilöillä työn ja palvelun rooli jäi muun elämän varjoon. Pääosin toimijuustyyppit pysyivät samana, mutta kahdessa toisen tyyppin tapauksessa aktiivisuus kohdistui tarkastelun lopuksi työmarkkinoille palvelun sijaan.

Gundertin ja Hohendannerin (2015) Saksassa tehdyssä tutkimuksessa yhden euron töiden vaikutuksesta sosiaalisen osallisuuden kokemukseen kävi ilmi, että töillä oli vaikutusta osallisuuden kokemukseen silloin, kun ne muistuttivat palkkatöitä eli töitä oli yli 20 tuntia viikossa. Vaikutus osallisuuden kokemukseen lisääntyi, mitä kauemmin osallistuminen kesti. Vaikutus oli vahvempaa, jos työtehtävät poikkesivat tavallisten työntekijöiden tehtävistä. Osallisuutta vahvisti viranomaisilta saatu tuki, vapaaehtoisuus ja kokemus töiden sisältöjen mielekkyydestä sekä työllistymismahdollisuuksien ja toimeentulon parantuminen. Sosiaalinen osallisuus lisääntyi vain niiden kohdalla, jotka eivät kokeneet yhden euron töihin osallistumista nöyryyttäväksi. Lisäksi kävi ilmi, että sosiaalista osallisuutta lisäävät muun muassa läheisten ystävien määrän lisääntyminen ja järjestöjen aktiivinen jäsenyys.

Pajatoiminnan on havaittu edistävän alle 29-vuotiaiden aikuisten osallisuutta, kun pajatoiminnan ohjaaja arvioi sen vaikuttavuutta. Pajatoiminta lisäsi nuorten kiinnostusta elämän ja tulevaisuuden suunnitteluun. Lisäksi pajatoimintaan osallistumisen aikana monen nuoren kohdalla onnistuttiin selvittämään terveydentilaa sekä tukemaan sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöönottoa. Merkityksellisiksi tekijöiksi arvioitiin muun muassa vapaaehtoisuus, työntekijöiden ja tuen helppo ja nopea tavoitettavuus, toimistoympäristön ulkopuolelle ulotettu tuki ja kuulluksi tuleminen mahdollisuus. Lisäksi pajatoiminnan joustavuus ja Ohjaamo-toiminnan työmenetelmien hyödyntäminen nimettiin tuloksellisuutta lisääviksi seikoiksi. (Surakka, Kuvaja-Köllner & Paananen 2017, 13, 39–40.) Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden eli institutionaalisen tuen koettiin vahvistavan nuorten aikuisten toimijuutta silloin, kun nämä tarvitsevat vetoapua. Koulutetut ja muin tavoin hyvin resursoidut nuoret taas kokivat aktivointisuunnitelmat ja opiskelupohdinnat toimijuuttaan nujertaviksi. (Lähteenmaa 2010 ref. Elonen ym. 2017, 283–284.) Aktivoinnin

vaikutuksesta työttömien hyvinvointiin ja toimijuuteen on kuitenkin vähän tutkimusta ja se on ristiriitaista (Elonen ym. 2017, 284).

3 ANALYYTTINEN VIITEKEHYS MUUTOKSEN TARKASTELUUN

3.1 Kriittinen realismi ja realistinen arviointitutkimus ohjaavina metodologioina

Muutos yksilön elämässä ei tapahdu tyhjiössä vaan muuttuvassa yhteiskunnassa. Myös sosiaalityön käytännölle on ominaista toimijuuden ja sosiaalisen rakenteen välinen dialektiikka ja kiista siitä, kumpaan niistä tietoperustan tulee pohjata (esim. Moren & Blom 2003, 40; Mäntysaari 2006). Tällöin nousee esiin klassinen kysymys yksilön ja yhteiskunnan suhteesta (esim. Jyrkämä 2008, 190–191). Yksilöiden toiminta on aina suhteessa yhteisöihin, yhteiskunnan käytäntöihin, rooleihin, systeemeihin, instituutioihin ja organisaatioihin. Kiisteltyä on, missä määrin yksilöllä nähdään olevan mahdollisuuksia vaikuttaa toiminnallaan ja missä määrin rakenteet ja eritasoiset lainalaisuudet määrittävät ihmisen toimintaa. Metodologinen holismi saattaa kadottaa yksilöllisen toimijan ja individualismi taas hylkää monimutkaisen ympäristön, jossa toiminta tapahtuu. Sosiaalinen todellisuus palautuu niissä joko yliyksilöllisiin rakenteisiin tai pelkkään yksilöiden toimintaan. Voidaanko sosiaalista todellisuutta kuitenkaan palauttaa kumpaankaan? Aika kuluu ja väliin tulee jatkuvasti sellaisia seikkoja, jotka vaikuttavat alkuperäisten juurisyiden ohella, olivatpa juurisyyt sitten yksilöllistä tai rakenteellista perää.

Sosiaalisen käsite sisältää ympäristön ja rakenteen, jossa ihminen toimii. Osallisuuden käsite taas sisältää toimijuuden ja sen miten toimija kykenee hyödyntämään ympäristön tarjoamia toimintamahdollisuuksia eli osallisuuden lähteitä. Ajattelen, että tämän vuoksi sosiaalista osallisuutta tarkasteltaessa ei voi tarkastella vain toimijaa tai vain rakennetta, vaan on otettava huomioon niin toimija kuin rakenne ja niiden välinen suhde. Kriittisen realismin tietoteoria tavoittaa sosiaalisen osallisuuden kannalta olennaisen: se ottaa huomioon toimijan ja rakenteen samanaikaisuuden. Tutkimuksessa toimijan ja rakenteen suhde sekä ajan kuluessa tapahtunut muutos eli todellisuutta koskeva tieto ymmärretään kriittisen realismin kehityksessä.

Kriittinen realismi on yritys löytää sosiaalityville oma paikkansa sitoutumatta postmoderniin kielifilosofiaan, hermeneuttiseen perinteeseen tai positivismiin (mm. Kuusela 2006a, 10–11, 15.) Se sisältää käsityksen todellisuuden kaksinaisesta luonteesta ja todellisuuden kerrostuneesta rakentumisesta (Bhaskar 1979, 21). Tämä käsitys todellisuuden luonteesta erottaa realismin niin konstruktivismista kuin empirismistä. Tällöin korostuvat rakenteet ja historiallinen kehitys, vaikutusmekanismit ja kontekstuaalisuus sekä luonnon ja ympäristön vaikutus. (Kuusela 2006a, 10–11; Mäntysaari 2006, 137–142, 160.)

Kriittisen realismin mukaan todellisuus koostuu intransitiivisesta ja transitiivisesta ulottuvuudesta. Intransitiivinen ulottuvuus on olemassa toimijoista riippumatta ja käsittää ilmiöiden todellisen

luonteen. Transitiivinen ulottuvuus on taas toimijoiden tulkintaa todellisuudesta ja siten vajavainen. Intransitiiviseen ulottuvuuteen nämä tulkinnat eivät kuitenkaan vaikuta. (Bhaskar 1979, 21; Pekkarinen & Tapola-Haapola 2008) Todellisuuden kaksijakoisuutta jatkaen Bhaskar (1979) esittää maailman koostuvan kolmesta kerroksesta: reaalisesta, aktuaalisesta ja empiirisestä. Reaalinen eli todellinen kerros on ei-havaittava ja siihen kuuluu kaikki olemassa oleva eli myös ilmiöiden taustalla olevat ei-havaittavat rakenteet ja mekanismit. Aktuaaliseen kerrokseen taas kuuluvat tapahtumat, jotka reaaliseseen kerroksen mekanismit laukaisevat, ja jotka voivat olla sekä havaittavia että ei-havaittavia. Empiiriseen kerrokseen taas sisältyvät kokemukset. Empiirisellä kerroksella tapahtuu varsinainen havaintojen tekeminen ja teorioiden testaaminen. Nämä todellisuuden kerrostumat liittävät toimijan ja maailman toisiinsa eivätkä ne sulje toisiaan pois vaan täydentävät toisiaan. (Bhaskar 1979; Kuusela 2006a, 10–11; Pekkarinen 2010, 29.)

Kriittisen realismin mukaan sosiaalinen todellisuus ja sen tapahtumat muodostavat avoimen ja muuttuvan järjestelmän (Bhaskar 1975, 118–126). Tämä järjestelmä sisältää monenlaisia, muun muassa sosiaalisia ja kulttuurisia mekanismeja (Archer 2000). Mekanismin aikaansaama muutos on aina riippuvainen ja ehdollinen kontekstille (Korteniemi 2003, 19–20; Moren & Blom 2003, 49). Ihmismielestä riippumaton todellisuus ja mekanismit eivät kuitenkaan ole välittömästi ja empiirisesti saatavilla. Mekanismit, jotka synnyttävät tapahtumia, sijaitsevat todellisuuden reaalisella ja aktuaalisella kerroksilla (Pekkarinen 2010, 29). Sosiaalisen todellisuuden kerrokset ja erilaisissa kerroksissa sijaitsevat kontekstitekijät ja mekanismit ovat keskeisessä asemassa, kun tapahtumia selitetään (Korteniemi 2005, 19).

Voidaan puhua generatiivisesta kausaalisuudesta ja selittävästä generatiivisista mekanismeista. Generatiivisen kausaalisuuden selittämisen tekee hankalaksi todellisuudessa ilmenevä emergenssi. Emergenssi tarkoittaa uudenlaisen kvaliteetin syntymistä aiemmasta, esiin kohoamista. Erilaiset kerrokset ja emergentit ominaisuudet ovat autonomisia ja niillä on omia kausaalisia voimia. Ne selittävät sosiaalisen toiminnan säännönmukaisuuksia ilman, että järjestelmien toiminta pelkistyy yksilötoimijoiden ominaisuuksin tai siihen, että yliyksilöllisillä rakenteilla olisi toimijoista riippumattomia voimia. Ilmiöiden kaikki ominaisuudet eivät siis palaudu suoraan niiden rakenneosiin. (Kuusela 2006b, 88, 92.) Erilaisten kerrostumien rakenteet ja mekanismit vaikuttavat kuitenkin toisiinsa, ja jokainen kerrostuma asettaa rajoitteet toiselle kerrostumalle. Laadullisesta erilaisuudesta huolimatta rakennetta ja toimijaa pidetään kausaalisesti yhteen kietoutuneena. (Archer 1995, 14–15 ref. Mäntysaari 2006, 153.)

Korteniemi (2005, 19–20) avaa tekijöitä ja mekanismeja sosiaalityön kontekstissa seuraavasti. Ihmisen elämässä muutoksia, vaikutuksia ja tapahtumaprosesseja aikaansaavat generatiiviset

mekanismit löytyvät muun muassa sosiaalisen vuorovaikutuksen kerroksesta ja psykologisesta kerroksesta. Selityksiä saattaa löytyä kunnan tai järjestöjen ylläpitämien organisaatioiden tasolta sekä palveluita korkeammilta tasoilta kuten yhteiskunnan rakenteiden ja toimintamekanismien tasolta. Esimerkiksi työntekijä–asiakas-suhteen vaikutus on ainutlaatuinen kyseisen kerroksen tapahtuma, jota ei voi palauttaa ylempiin kerroksiin. Ylemmät kerrokset kuitenkin vaikuttavat syntyneeseen toimintaan. Tapahtuma on osa ylempiä kerroksia, kuten sosiaalipalvelujärjestelmää. (emt.) Mekanismit, jotka selittävät tapahtumia yhdessä kerroksessa, ovat itse toisessa kerroksessa (Bhaskar 1989 ref. Moren & Blom 2003, 46).

Kriittisen realismin ja tieteellisen realismin pohjalta on kehitetty realistisen arvioinnin menetelmä (Kuusela 2006c, 223). Menetelmää ovat kehittäneet muun muassa Pawson & Tilley (1997). Sen keskeinen idea perustuu aiemmin esitettyyn generatiivisen kausaalisuuden ideaan. Vaikuttavuutta tarkastellaan kolmen tekijän muodostamassa kokonaisuudessa. Näitä ovat toiminta, konteksti ja mekanismit. (Pawson & Tilley 1997, 65–72.) Realistisessa arvioinnissa pyritään selittämään ja ymmärtämään, miksi tietty interventio tai toiminta toimii juuri tietyssä tilanteessa. Interventio tai toiminta ei sinällään ole vaikuttavaa, vaan olennaista on mikä toimii, miten ja keiden kanssa ja missä olosuhteissa. (Paasio 2003, 2; Pawson & Tilley 1997, 68). Samat tekijät eivät saa aina aikaan samoja asioita. Sosiaalisella kontekstilla eli olosuhdetekijöillä, kontekstissa vaikuttavilla mekanismeilla sekä ajalla on merkitystä sille, mitä milloinkin seuraa. Yhdessä ne muodostavat systeemin, jota voidaan analysoida realistisen arvioinnin keinoin. (Mäntysaari 2006, 155; Pekkarinen & Tapola-Haapola, 2009, 194.)

Voidaan ajatella, että on olemassa suljettu järjestelmä ja avoin järjestelmä. Suljetussa järjestelmässä ei ole ulkoisia mekanismeihin vaikuttavia tekijöitä, jolloin etukäteen selittäminen on mahdollista. Avoimessa järjestelmässä mekanismeja ja niitä rajoittavia tekijöitä on monia, jolloin tapahtumia ei ole mahdollista selittää etukäteen vaan ainoastaan jälkeenpäin. (Töttö 2004, 255–256.) Kriittisen realismin mukaan todellisuus ja sen tapahtumat muodostavat avoimen järjestelmän (Pekkarinen 2010, 30). Töttö (2004, 271) kuitenkin toteaa, että todellisuudessa järjestelmät ovat jotakin suljetun ja avoimen väliltä. Tässä tutkimuksessa muutoksen ymmärretään tapahtuvan tällaisessa sosiaalisessa järjestelmässä. Tällöin voidaan olettaa, että sosiaalisissa järjestelmissä on mahdollista havaita joitakin pitkäänkin jatkuvia säännönmukaisuuksia (Korteniemi 2005, 28).

Tutkimuksessa tarkastelen intransitiivista eli toimijoista riippumatonta ulottuvuutta transitiivisesta ulottuvuudesta käsin, joten johtopäätökset ovat tulkintaa todellisuudesta. Tulkintani tapahtuu aktuaalisen ja empiirisen todellisuuden kerroksissa niin, että pyrin tavoittamaan jotakin myös reaalisien kerroksen rakenteista ja mekanismeista, niistä, jotka laukaisevat tapahtumia aktuaalisella ja

empiirisellä kerroksella. Hyödynnän realistisen arvioinnin menetelmän logiikkaa, vaikka interventioden vaikutusten sijaan tarkastelen ja selitän muutosta.

3.2 Toimijuus ja rakenteistumisen teoria

Keskusteluun sosiaalisen toiminnan teoriasta on vakiintunut toimijuuden (agency) vaikeasti määriteltävä käsite (Jyrkämä 2008; Kotiranta ja Virkki 2011). Se on ollut osa yhteiskuntatieteellistä keskustelua aina 1800-luvulta lähtien. Sosiaalityön kontekstissa jo Mary Richmond ajatteli, että päämääränä on ihmisen toimijuuden kasvattaminen – itsenäiseksi toimijaksi kasvaminen. Tällä hän tarkoitti persoonallisuuden kehittymistä, mikä on varsin psykologinen lähestyminen toimijuuteen. Toimijuudessa on kyse paljon muustakin. (Esim. Niemelä 2012, 27.)

Toimijuus ymmärretään subjektin tahdonvapauden ilmentymänä. Sen sijaan ymmärrys siitä vaihtelee, kuinka vapaaksi yksilön toiminta ajatellaan ulkopuolisista tekijöistä, ja millaisiksi ajatellaan ihmisen kyvyt ja mahdollisuudet rationaaliseen toimintaan sekä reflektioon. (Kotiranta ja Virkki 2011, 113–114.) Toimijoiden tavoitteet, ihmisen vapaa tahto, moraaliset valinnat ja kyvykkyys korostuvat, jos yhteiskuntarakenteilla ja ympäristöllä ei uskota olevan valtaa yksilöön (Jyrkämä 2008, 192). Omiin tavoitteisiin on mahdollisuus ottaa etäisyyttä ja tarkastella niitä eli arvioida niitä välittömien toimintayllykkeiden yläpuolelta. Intentionaalisuus eli ihmisen aktiivinen suhde ympäristöön ei kuitenkaan tarkoita ajatusta rajattomasta tahdonvapaudesta, vaan toiminta suuntautuu ja kiinnittyy aina ihmistä ympäröivään maailmaan. Kyse on vallitsevan tilanteen ja toivotun tulevaisuuden välisestä jännitteestä. (Hänninen 1990 ref. Kotiranta & Virkki 2011, 118–119.)

Toimijuuteen liitetään motivaatio. Motivoitunut ihminen on kiinnostunut ja toiveikas, ja tämä ihmisen psyykkinen tila määrää toiminnan aktiivisuuden tietyissä tilanteissa. Ihmisen toiminnan ymmärtäminen voi olla hyvinkin helppoa silloin, kun tiedetään mitä halutaan, mutta erityisen tärkeää olisi tarkastella tilanteita, joissa ei tiedetä mitä halutaan (Berglindin 1995 ref. Kotiranta & Virkki 2011, 126). Työttömyys, pienituloisuus sekä muut sosiaaliset ja terveydelliset esteet voivat johtaa reaktiivisiin selviytymisstrategioihin: toivottomuuteen, luovuttamiseen ja passiivisuuteen (Kotiranta & Virkki 2011, 121–122; Muller ym. 2011 ref. Isola ym. 2015, 35–36).

Sosiaalista osallisuutta tarkasteltaessa en pidä riittävänä, että toimijuus ymmärretään persoonan kehittymisenä ja pelkästään psykologisena ilmiönä. Nojaan tutkimuksessa sellaisiin määritelmiin toimijuudesta, joissa tunnustetaan sosiaalisten rakenteiden vaikutus toimijuuteen ja sen

toteuttamiseen. Ymmärrän toimijuuden Anthony Giddensin (1979; 1984) *rakenteistumisen teorian* mukaisesti. Teoria on myös sopusoinnussa metodologiaani ohjaavan realistisen tietoteorian kanssa. Kriittisen realismin tavoin myös Anthony Giddensin (1984) teoriassa pyritään purkamaan perinteisiä yhteiskuntateorian dikotomioita. Lisäksi teoriassa korostuu toimijoiden rakenteellistunut vuorovaikutus, olennainen osa tapaani käsittää sosiaalinen osallisuus. Rakenteistumisen teoria syntyi, koska Giddens näki yhteiskuntatieteistä puuttuvan toiminnan teorian. Hänen mukaansa toimijoiden omia selityksiä aliarvioitiin eikä toimijoilla nähty olevan ymmärrystä toimintansa ympäristöstä tai olosuhteista. Toimintateoriat taas eivät kiinnittäneet huomiota rakenteelliseen selittämiseen ja yhteiskunnalliseen kausalityteettiin. Toimintateoriaa ei myöskään onnistuttu liittämään instituutioiden muutosten ja muuntumisen teoriaan. (Emt., 19, 87, 121.) Esittelen seuraavaksi rakenteistumisen teorian pääpiirteitä.

Giddens käsittää rakenteen ja järjestelmän toisin kuin strukturalismissa tai funktioanalyysissa, joissa yhteiskunnat ikään kuin irrotetaan ajasta. Giddensin mukaan tämä ei toimi, koska yhteiskunnalliset järjestelmät lakkaavat olemasta, kun ne lakkaavat toimimasta. Yhteiskunnallista rakennetta ei siten voi tarkastella siten kuin ihmisruumiin tai rakennuksen rakennetta. Yhteiskunnalliseen rakenteeseen kuuluu kaksi piirrettä, jotka eivät erotu toisistaan: yhtäältä vuorovaikutus toimijoiden ja heidän muodostamiensa ryhmien välisine suhteineen ja toisaalta vuorovaikutuksen jatkuminen ajassa. (Emt. 84–85, 106–107.)

Rakenteilla on kaksinainen luonne. Rakenne on samaan aikaan sekä yhteiskunnallisten käytäntöjen uusintamisen väline että uusintamisen lopputulos. Siksi rakenne ja toimija ovat riippuvaisia toisistaan. Samat rakenteelliset ominaisuudet muotoilevat sekä toimijaa että yhteiskuntaa. Rakenteistumisen teoria huomioi ajan, paikan ja vallan tekijät. Tästä seuraa rakenteistumisen teorian ydinajatus eli se, että rakenteet sekä rajoittavat toiminnan mahdollisuuksia että ovat sen resurssi. (Emt. 116–118.)

Giddens käsittää toimijuuden jatkuvana virtana, sarjana fyysisten henkilöiden todellisia tai toteutettavaksi harkittuja kausaalisia toimenpiteitä. Näillä toimenpiteillä henkilöt vaikuttavat maailmassa ilmenevien tapahtumien jatkuvaan prosessiin. Toiminnan luonteeseen kuuluu, että toimija voisi toimia joko positiivisesti eli pyrkimällä puuttumaan maailmassa ilmenevien tapahtumien prosessiin tai negatiivisesti eli pidättäytymällä toimenpiteestä. Inhimillinen toiminta on tavoitehakuista ja tarkoituksellista. Tarkoituksellisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että toimijalla olisi aina selvät tietoisesti määritellyt tavoitteet toimintojen aikana. Tarkoituksellisuus siis eroaa tietoisesta pyrkimyksestä johonkin tavoitteeseen. Inhimilliseen toimintaan liittyy myös toiminnan

jälkikäteisselitettävyyys. Toimintaa jälkikäteen selitettäessä käytetään samoja tietoja ja taitoja kuin toiminnan synnyttämisessä.

Toimintoja ei voi selittää jälkikäteen täysin. Osa toiminnan synnyttämisessä on itsestään selvää eikä sitä voi sanallistaa jälkikäteen, vaikka se olisikin jälkikäteen perusteltavissa. Toimijat voivat jälkikäteen selittää, miksi he toimivat niin kuin toimivat. Jälkikäteisselitykset vastaavat toisten toimijoiden sekä toimijan oman itsetarkkailun kirvoittamiin kysymyksiin. Toimija voi kuitenkin hyvinkin tietoisesti väittää toimineensa syistä, jotka eivät tosiasiassa ohjanneet hänen toimintaansa. Tietovaranto, jota toimijat käyttävät luodessaan sosiaalisia vuorovaikutussuhteita, ei tavallisesti ole toimijoiden täysin ja selkeästi hallinnassa. Jälkikäteen annetut selitykset toimintojen syistä ovat rajoittuneita. Piiloon jäävä tieto, jota toimijat voivat ei-diskursiivisesti käyttää, tulee vain joiltakin osin sanallistettua. (Emt. 99–101.)

Giddensin teoriassa järjestelmät poikkeavat rakenteista. Järjestelmien perustana ovat yhteiskunnalliset toimintakäytännöt. Toimintakäytännöt ovat toiminnassa ilmeneviä vastavuoroisia riippuvuussuhteita ja niiden uusintamista. Yhdessä tai useammassa riippuvuussuhteen tekijässä tapahtuva muutos laittaa alulle muutoksia myös muissa osatekijöissä, jolloin nämä muutokset saavat vastaavasti aikaan muutoksia niissä osatekijöissä, joissa alkuperäinen muutos tapahtui. Kahden ryhmä on pienin yhteiskunnallinen järjestelmä, mutta instituutiot ovat kaikkein tärkeimpiä yhteiskuntia jäsentäviä toimintakäytäntöjä, järjestelmiä. Järjestelmät synnyttävät rakenteellisia ominaisuuksia, mikä tarkoittaa *rakenteistumista*. Käsitteellä rakenne Giddens siis viittaa rakenteellisiin ominaisuuksiin. Ominaisuudet muuntuvat ja uusiintuvat ajan virrassa ja eri tiloissa toisin kuin järjestelmät, jotka ovat tiukasti tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottu. Rakenteelliset ominaisuudet ovat joko rajoittavia sääntöjä tai käytettävissä olevia voimavaroja, joita käytetään toistuvasti välineinä ja tuotoksina yhteiskunnan uusintamisessa. Sillä tavoin niistä on tullut yhteiskunnallisten järjestelmien ominaisuuksia. (Emt. 110, 116–117.) (Emt. 110–112, 123–124.)

Giddensin mukaan yksilöllä on mahdollisuuksia vaikuttaa tekojensa ja toimintansa rajoituksiin eli yksilöllä nähdään olevan tahdonvapaus. Kaikki toiminta tuottaa jotakin uutta mutta on myös osa menneen jatkumista. Toiminta ei ole koskaan kokonaan rakenteista vapaata eikä rakenteita ole mahdollista yhtäkkisesti muuttaa. Rakenteet eivät kuitenkaan vain estä vaan myös mahdollistavat toimintaa. Rakenteiden olemassaolo taas riippuu toimijoista eikä niitä ikään kuin ole olemassa ilman toimijoita: ihmisten toimintakäytännöt ja niiden pitävät rakenteita yllä. Rakenteen kaksinaisuus tarkoittaa, että toimijat käyttävät vuorovaikutusprosesseissaan hyväkseen niin rajoittavia sääntöjä kuin käytettävissä olevia voimavaroja. Samalla vuorovaikutusprosessit jäsentävät uudelleen niissä käytettyjä sääntöjä ja voimavaroja. (Emt. 117–120.)

Kaikkiin toimintakäytäntöihin vaikuttavat valtasuhteet ja normatiiviset sanktiot. Valtasuhteet muodostuvat aina vuorovaikutuksessa ja ovat siten aina kaksisuuntaisia. Valtasuhteet koskevat autonomiaa ja riippuvuutta. Kuitenkin riippuvuusasemassa olevatkin säilyttävät tietyn autonomian. Osapuolten reaktiot riippuvat toistensa mahdollisista vastareaktioista. Ne ovat potentiaalisia sanktioita osallistujien toiminnalle. Normatiiviset sanktiot ovat voimavara, jota hyödynnetään valtasuhteissa. Vallankäyttö ei ole vain toimintoja vaan se on ilmiö, joka ilmenee säännöllisesti kaiken toiminnan yhteydessä. Valta itsessään ei ole keino tai voimavara, vaan keinojen ja voimavarojen kautta valtaa käytetään ja hallintarakenteita uusinnetaan. Käytettävissä olevilla voimavaroilla saadaan aikaan muuntumista samalla, kun ne ovat järjestelmien rakenteellisia osia, joita uusinnetaan. (Emt. 135–136, 142–152.)

Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa aika on yleensä aina julkilausumattomana läsnä (Harrikari 2016, 127; Jyrkämä 2013, 147). Kuuselan (2006b, 96) mukaan kriittisessä realismissa ajallisuuden huomioon ottaminen purkaa sellaisia perinteisiä yhteiskuntateoreettisia dikotomioita kuin yksilön ja yhteiskunnan, subjektiivisen ja objektiivisen ja rakenteen ja toiminnan kahtiajakoa. Giddens (1979; 1984) ymmärtää, että elämä etenee ja samalla muuntuu. Yksilön ainutkertainen elämäntietämys sijoittuu aikaan ja yhteiskunnallinen toistuva uusintaminen sijoittuu aikaan (emt. 205). Ajan ja tilan keskinäistä kytkeytymistä voidaan tutkia kahdelta kannalta: yhtäältä yksilöiden osallistumisena yhteiskunnan toimintojen sykleihin ja toisaalta yhteiskunnan muuttumisena (Giddens 1984, 307). Tutkimukseni noudattaa ensimmäistä tarkastelutapaa: ymmärrän yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen niiden polkujen yhdistymisenä, joissa yksilöt kohtaavat toisensa erilaisissa yhteiskunnallisissa suhteissa. (Emt.307-308.)

Jäsennän sosiaaliseen osallisuuteen vaikuttavia mekanismeja Giddensin (1979; 1984) rakenteistumisen teorian rakenteistavien ominaisuuksien avulla. Giddens ymmärtää nämä ominaisuudet *käytettävissä olevina voimavaroina ja rajoittavina sääntöinä*. Toimijat käyttävät niitä hyväkseen synnyttäessään vuorovaikutusprosesseja. Giddensin voimavaroiksi nimeämät rakenteistavat ominaisuudet ymmärrän sosiaalista osallisuutta mahdollistavina *muutosmekanismeina, joista käytän nimitystä sosiaalista osallisuutta mahdollistavat voimavarat*. Giddensin säännöiksi nimeämät rakenteistavat ominaisuudet ymmärrän *sosiaalista osallisuutta rajoittavina muutosmekanismeina, joista käytän nimitystä sosiaalista osallisuutta estävät säännöt*. Voimavarat ja säännöt ovat toiminnan muodostumismekanismeja (esim. Morenin ja Blomin 2003, 46). Mekanismi ei ole itse toiminta vaan toiminnan saama vastakaiku osallisissa. Kausaalisia mekanismeja synnyttäviä tekijöitä ovat objektien väliset suhteet, eivät objektien ominaisuudet, kuten ikä.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimusstrategia ja tutkimustehtävä

Tutkimuksessa olen kiinnostunut sosiaalisessa osallisuudessa tapahtuneesta muutoksesta nuoren aikuisuuden aikana sekä muutokseen vaikuttavista tekijöistä ja mekanismeista. Ihmisen muutosmahdollisuudet ja muutoshalut saattavat näyttäytyä sosiaalityön hektisessä arjessa siten, että työntekijän on vaikea motivoitua työskentelemään, vaikka eettiset periaatteet velvoittavat etsimään yhdessä ihmisen kanssa muutoksen mahdollistavia voimavaroja (Raunio 2006, 151–153; Suonio ym. 2017, 271, 276). Voimavaroista ja elämänhallinnasta alkava tarkastelu keskittyy herkästi yksilöön siinä missä ongelmista ja kyvyttömyydestä. Ajattelen, että toisenlainen mahdollisuus lähestyä muutosta ovat osallistumismahdollisuudet ja osallistumisen paikat. Huomion kiinnittäminen toimintaan ja osallistumista mahdollistaviin tekijöihin ottaa paremmin huomioon rakenteet, kulttuuriin ja ympäristön sekä niiden vaikutuksen toimijuuteen ja toimijuuden vaikutuksen niihin (esim. Mäntysaari 2006, 137–142, 160).

Valitsin tutkimusstrategiaksi tapaustutkimuksen. Se soveltuu tutkimusstrategiaksi silloin, kun halutaan selvittää kehityssuuntia ja mekanismeja. Tapaustutkimus on yksi kolmesta perinteisestä tutkimusstrategiasta. Kaksi muuta ovat kokeellinen tutkimus ja survey-tutkimus. (Hirsjärvi ym. 1997, 134–135.) Toisin kuin puhtaasti tilastollisessa tutkimuksessa tapaustutkimuksessa ei ennalta täysin tiedetä, mistä tapauksessa on kyse, vaan siitä otetaan selvää. Tutkimuksen aikana selviää, mitä tapahtumaprosessi on, millaiset ovat sen mittasuhteet, millaiset voimat siinä vaikuttavat, miksi seuraukset ovat sellaisia kuin ovat ja mikä on merkityksellistä. (Laine ym. 2007, 12, 16.)

Tutkimustehtävänäni on selvittää, *millaisia muutoksia työelämän ulkopuolella olevien nuorten aikuisten sosiaalisessa osallisuudessa on tapahtunut, ja mihin muutokset perustuvat heidän omissa jäsennyksissään?* Vastaan tehtävään tarkastelemalla viittä löyhästi toisiinsa kytkeytyvää tapausta, mikä täydentää jo olemassa olevaa sosiaalisen osallisuuden teoreettista tietoa ja analyyttisiä kehyksiä (Laine ym. 2007, 12, 19). Giddens (1984, 120–121) korostaa teoriassaan toimijoiden omia selityksiä toimintaansa stimuloivista tekijöistä: ”kaikki yhteiskunnalliset toimijat, olipa heidän yhteiskunnallinen asemansa kuinka matala tahansa, omaavat ainakin jonkinlaisen tiedollisen otteen niistä yhteiskuntasuhteista, jotka heitä sortavat.” Vaikka Giddensin teorian synnystä on kulunut aikaa sekä tieto ja ymmärrys yhteiskunnista ja toimijoista on lisääntynyt, edelleen on olemassa institutionaalista paremmin tietämistä. Koenkin tärkeäksi tarkastella juuri nuorten aikuisten omia jäsennyksiä tapahtuneesta muutoksesta.

Pyrin muodostamaan kuvaukset viiden vuoden aikana tapahtuneesta muutoksesta ja jäljittämään muutokseen vaikuttavia mekanismeja, jolloin syntyy hypoteesi siitä, mihin muutokset perustuvat. Kriittisen realismin viitekehyksessä ilmiöiden selittäminen on aina hypoteettista (Pekkarinen 2010, 29). Generatiivinen mekanismi ei siis ole havaittava tapahtuma, vaan se on voima, joka tuottaa havaittavia seikkoja. Mekanismit voi siis käsittää analyttisinä rakennelmina, jotka tarjoavat hypoteettisia yhteyksiä havaittavien tapahtumien välillä. Teoreettisen selittämisen kohde on malli eikä itse todellisuus, jota sillä selitetään. Jos malli on hyvä, se myös valaisee todellisuutta. (Moren & Blom 2003, 48.)

Tarkemmat tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten työelämän ulkopuolella olevien nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus on muuttunut viiden vuoden tarkastelujakson aikana?
2. Millaisia muutosta selittäviä institutionaalisia mekanismeja heidän omista jäsenyksistään on jäljitettävissä?

4.2 Aineiston kuvaus

Aineisto on alusta alkaen ohjannut tutkimukseni kohdentumista. Keväällä 2017 pro gradu -työn aihetta pohtiessani selvisi, että voisin saada käyttööni tutkimushaastatteluja vuodelta 2012, jotka on kerätty nuorille aikuisille suunnatun kolmannen sektorin toiminnan yhteydessä. Haastattelut on kerännyt tutkimuskäyttöön henkilö, joka työskenteli yhdistyksessä. Jatkossa kyseinen Yhdistys kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, jotta se erottuu mahdollisista muista esille tulleista yhdistyksistä. Tartuin mahdollisuuteen käyttää haastatteluja, koska koin ne hyväksi pohjaksi, josta lähteä rakentamaan tutkimusta. Tiedostan, että on hyvä pohtia, missä määrin valmis, toisen keräämä aineisto sopii omaan tutkimusintressiin (Hirsjärvi 2011, 186). Pohdin luvussa 4.4 tätä seikkaa ja muita aineiston rajoituksia sekä tutkimuksen luotettavuutta.

Tapaustutkimukselle on tyypillistä, että aineistoina käytetään useampaa eri aineistoa. Tutkimusaineistoni koostui tausta-aineistosta ja varsinaisesta aineistosta. Tausta-aineistona käytin kolmea haastattelua vuodelta 2012 ja yhtä haastattelua vuodelta 2013 sekä internetistä löytyviä blogitekstejä ja artikkeleita. Varsinainen aineistoni olivat loppuvuonna 2017 tekemäni viisi seuranta-haastattelua ja niiden yhteydessä tuotettu aikajanamateriaali. Lukuun ottamatta blogitekstejä ja internet-artikkeliä kyseessä oli sekundaariaineisto, koska se oli tuotettu tutkimuskäyttöä varten (Hirsjärvi ym.1997, 186).

Vuonna 2012 Yhdistyksen toimintaan osallistuvien nuorten aikuisten haastatteluja tehtiin kaksitoista kappaletta (10 naista ja 2 miestä). Haastattelijan mukaan haastattelutapa oli avoin haastattelu (ks. Hirsjärvi 1997, 209–210) kuitenkin niin, että haastattelun teemat olivat jäsentyneinä hänen mielessään. Haastattelut suoritettiin henkilöiden kodeissa tai julkisessa tilassa kuten ravintolassa. Haastattelujen yhteydessä pyydettiin tutkimus- ja arkistointiluvat sekä luvat lähestyä haastateltavia viiden vuoden kuluttua seurantahaastattelujen tiimoilta. Haastatteluja ei ole käytetty aineistona muussa tutkimuksessa.

Haastatellut nuoret aikuiset osallistuivat vuosina 2011–2013 työelämän ulkopuolella oleville suunnattuun kolmannen sektorin toimintaan, jonka lähtökohtia olivat muun muassa omaehtoisuus ja vertaisuus. Tapaustutkimuksessa aineistona voi olla yksittäinen tapaus tai toisiinsa jollain tavalla linkittyvät tapaukset kuten tässä tarkastelussa (Eskola & Suoranta 1998, 65). Lähetin nuorille keväällä 2017 alustavan tiedustelun halukkuudesta osallistua seurantahaastatteluihin ja pro gradu -tutkielmaani. Vuoden 2012 haastattelut tehnyt henkilö valikoi edelleen, kenelle hän välitti pyyntöni. Kohdejoukon valikoituminen perustui hänen henkilökohtaiseen tietoonsa ja arvioonsa, joten en ollut itse vaikuttamassa siihen, ketkä 12:sta alkuperäisesti haastatellusta valikoituivat seurantahaastatteluihin. Tapaustutkimuksessa valikoitumiseen voikin vaikuttaa niin sattuma, satunnainen intressi tai valmiiksi käytettävissä olevan aineiston saatavilla olo sekä tutkijan kontaktit (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 161). Minulle haastattelija kertoi valikoineensa joukosta ne, joiden elämän arveli nytkähdelleen jotenkin eteenpäin eli henkilöt, joilta voisi saada tietoa myönteisestä muutoksesta. Tapaustutkimukselle on yleensä keskeistä valita tapauksia, joista voi oppia mahdollisimman paljon (esim. Moren & Blom 2003, 52). Kyseessä on laadulliselle tutkimukselle tyypillinen harkinnanvarainen poiminta. Aineiston kokoamista tärkeämpää on pyrkimys kehittää teoreettista herkkyyttä kohdeilmiöstä. (Eskola & Suoranta 1998, 61–62.)

Kolme henkilöä antoi pian pyyntöni saatuaan alustavan suostumuksen seurantahaastatteluun ja kirjallisen suostumuksen välittää litteroidun haastattelunsa minulle. Katsoin, että kolme haastateltavaa on riittävä määrä tapaustutkimukseen ja uskalsin jatkaa tutkimuksen kehittelyä eteenpäin. Esimerkiksi Ylikoski (2013, 26) on tapaustutkimuksena toteutetussa pro gradu -työssään päättänyt käyttämään kolmea haastateltavaa yhdestä organisaatiosta, koska kolmea osallistujaa voidaan pitää minimiosallistujamääränä, kun halutaan saada suuntaa-antavaa tietoa toimijoista johtuvasta toimintaympäristön sisäisestä vaihtelusta. Syksyllä 2017 sain vielä tiedon kahdesta Yhdistyksen toimintaan hieman myöhemmin osallistuneesta henkilöstä, jotka olivat halukkaita osallistumaan tutkimukseen. Toisesta ei ollut vuoden 2012 haastattelua ja toisen haastattelu oli toteutettu vuonna 2013. Alkuperäisen kolmen haastateltavan sijaan minulla oli kasassa viisi.

Yin (2003 ref. Laine ym. 2007, 32–33) erittelee seitsemän tapaustyyppiä: 1) kriittisen, 2) äärimmäinen, 3) ainutlaatuisen, 4) tyypillisen, 5) paljastavan, 6) tulevaisuudesta kertovan ja 7) pitkittäisotokseen perustuvan. Oletin etukäteen tapausten edustavan Yinin mukaisia tyypillisiä tapauksia. Vaikka tiedostin, että kyseisissä viidessä tapauksessa tilanteet ovat saattaneet vaihdella ja olla erityyppisiä, oletin osallisuudessa tapahtuneen muutoksen olevan keskimääräistä, sellaista, jota on samalla aikavälillä tapahtunut myös monen muun samantyyppisessä elämäntilanteessa olevan suomalaisen nuoren aikuisen elämässä. Tyypillisten tapausten lisäksi ne ovat pitkittäisotokseen perustuvia, koska aineistoa on kahdelta eri ajankohdalta.

Päädyin toteuttamaan aineistonkeruun aikajanamuotoisella ennakotehtävällä (Liite 1) ja teemahaastattelulla (Liite 2). Teemahaastattelun vahvuus on joustavuus. Keskustelua voi suunnata kunkin tilanteen ja haastateltavan mukaan, mikä ei ole mahdollista lomakehaastatteluilla tai kirjoituspyynnöillä. Haastattelijan on myös mahdollisuus havainnoida ei-kielellisiä vihjeitä ja pyytää tarkennuksia niiden perusteella. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 102–105, 119–121.) Janan käyttöä perustelen sillä, että ensinnäkin se mahdollistaa myös hitaalle henkilölle ajatusten prosessoinnin. Kasvokkainen haastattelutilanne voi olla nopeudessaan haastava eikä puhevuorovaikutus mahdollista sellaista ajatteluprosessia, jonka kirjoittaen tai kuvaten vastaaminen voi mahdollistaa. Janan täyttäminen ei ole aikaan sidottua. Toiseksi myös itselleni kokemattomana tutkimushaastattelijana oli helpompaa, kun haastattelun apuna oli visuaalista konkretiaa pelkkien sanojen lisäksi. Visuaalisen havainnollistamisen välineenä jana voi helpottaa haastateltavaa muistamaan, kertomaan ja sijoittamaan tapahtumia ja toimintaa osaksi elettyä ja tätä hetkeä. Kolmanneksi aikajana toimii ajan kulumiseen liittyvässä muutoksen kontekstissa. Jana on polun kaltainen tapa esittää elämänkulkua, jolloin tapahtumien ja valintojen ajoittuminen sekä seuraukset tulevat näkyviksi (Kimmel 1974 ref. Marin 2013, 38). Tähän sisältyy myös sen pohdinta, milloin valinnanvaraa ei ole ollut ja millaisia mahdollisuuksia valintahetkellä on ollut käytössä. Historiallisuus, sosiaalinen ajoittuminen ja toimijuuden periaatteiden keskinäiset suhteet tulevat tarkastelun alle. Menneisyyden tapahtumista muodostetaan tavallisesti ehyt ja yksiselitteinen kertomus, mutta ajankäsitettä ei problematisoida (Harrikari 2016).

Koska osallisuus sisältää toimijuuden sekä toimintaympäristön huomioimisen, on hyvä pohtia miten osallisuutta ja toimijuutta ja niiden muutosta voi tarkastella. Tapauskohtaisessa analyysissä aineiston rajauksen kriteeri on aineiston teoreettinen kiinnostavuus valitun tutkimusongelman näkökulmasta. Aineiston keruuta tulisi ohjata jäsentynyt teoreettinen viitekehys. (Eskola & Suoranta 1998, 64–65.) Teoreettisen viitekehysten pohjalta jaoin aineistonkeruuta suunnitellakseni sosiaalisen osallisuuden ja toimijuuden tarkastelun institutionaalisessa ja luonnollisessa sosiaalisessa ympäristössä

tapahtuvaan osallistumiseen. Näitä osallistumisen muotoja erittelin tarkemmin janaohjeistuksessa (Liite 1) muun muassa työssä käynniksi, opiskeluksi, erilaisiksi palveluiksi ja vapaa-ajan toiminnoiksi. Lisäksi pyrin teemahaastattelurunkoa ja aikajanaohjeistusta laatiessani huomioimaan osallisuuteen liittyvän kokemuksen merkityksellisyydestä ja kuulumisesta. Hyödynsin aineistonkeruuta suunnitellessani Osallisuuden viitekehys -tutkimuspaperin osallisuuden kokemuksen mittaamiseen liittyviä ehdotuksia ja ajatuksia (Isola ym. 2017, 53–55) ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen AVAIN-mittarin tilannetekijöiden ryhmittelyjä (Kivipelto ym. 2013).

AVAIN-mittari on Seinäjoen kaupungin perussosiaalityön toimeentulotukiyksikössä (nk. aikuissosiaalityössä) 2010-luvun alussa kehitetty aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arviointimittari. Mittari on kehitetty yhteistyössä Seinäjoen kaupungin, Pohjois-Pohjanmaan osaamiskeskus SONET Botnian ja THL:n kanssa. Lisäksi sitä on kommentoinut realistisen arvioinnin näkökulmasta professori Mansoor Kazi. (Kivipelto ym. 2013, 30–32.) Pyrin siis aikajanan ja haastattelujen avulla saamaan tapahtuneen muutoksen lisäksi tietoa niistä olosuhteista, joissa muutos on tapahtunut, kenelle se on tapahtunut ja mikä siihen on vaikuttanut. Tarkoitukseni oli houkutellessa haastateltavia kertomaan, millaista tukea ja apua tai haasteita tuen saamisessa heillä on ollut ja mikä on edeltänyt merkityksellisiä käännteitä ja millä he ajattelivat olleen vaikutusta muutokseen. Miksi- ja miten-kysymyksillä yritin saada aikaan tiheää kerrontaa.

Edellisessä on kyse operationalisoinnin logiikasta (Hirsjärvi ym. 1997, 152–153). Eskolan ja Suorannan (2003, 77) mukaan tietyin varauksin voidaan väittää, että myös laadullisen tutkimuksen tekotavat noudattelevat ja muistuttavat kvantitatiivisen tutkimuksen vastaavaa prosessia. Kun hankitaan empiiristä aineistoa, joudutaan pohtimaan, miten teoreettisista käsitteistä voidaan kerätä havaintoja. Havaintojen saamiseksi on käännettävä luettu arkikielelle. Kun tuloksia tulkintaan, sama toistuu toiseen suuntaan: aineisto jalostetaan teoreettisempaan suuntaan. (Emt. 77–79.)

Lähestyin haastateltavia erillisillä sähköposteilla sen jälkeen, kun he olivat ilmaisseet suostumuksensa seurantahaastatteluihin. Kontaktoidessani heitä pyrin tiedottamaan oleellisista seikoista kuten taustastani, tutkimuksen aihealueesta ja tarkoituksesta, tutkimuksen luottamuksellisuudesta ja vapaaehtoisuudesta ja osallistumiseen kuluva ajasta. Lisäksi tiedustelin kunkin osallistujan halukkuutta jänamuotoisen ennakkotehtävän tekemiseen. (ks. Eskola & Suoranta 1998, 92–93.) Kysyin myös, missä he haluavat tulla haastatelluiksi. Haastateltaville on annettava mahdollisuus valita itselleen mieluinen haastattelupaikka (emt. 91).

Toteutin seurantahaastatteluista kolme lokakuun 2017 lopulla ja kaksi viimeistä joulukuun 2017 lopulla. Haastatteluista kaksi toteutin haastateltavien kodeissa, kaksi kirjastoista varatuissa

työskentelytiloissa ja yhden omassa kodissani. Haastattelut kestivät 100–120 minuuttia, lyhin yhden tunnin 40 minuuttia ja pisin kaksi tuntia. Nauhoitin ne ja litteroin mahdollisimman sanatarkasti kuitenkin niin, että litteroinnin edetessä jätin joitakin täytesanoja, naurahduksia ja pieniä keskeytyksiä litteroimatta. Seurantahaastatteluista kertyi litteroitua tekstiä yhteensä 164 sivua (fontti 12, riviväli 1,5). Verrattuna vuoden 2012 haastatteluihin aineistoa oli enemmän eli haastattelut olivat pitempiä.

Ensimmäisen haastattelun jälkeen lisäsin haastateltavan kehotuksesta haastattelurunkoon muutaman lisäkysymyksen. Ensimmäisen haastattelun oli alun perin tarkoitus toimia harjoitushaastatteluna, koska haastateltavasta ei ollut vuoden 2012 haastattelua mutta päädyin ottamaan myös ensimmäisen haastattelun mukaan aineistoon. Haastattelussa käytiin läpi samat teemat kuin muissakin haastatteluissa ja haastateltavan etukäteen täyttämä aikajana oli kuvaava ja hyvä, joten olisi ollut hölmöä jättää haastattelu käyttämättä.

Kaikissa viidessä haastattelussa kävin läpi haastattelurungon teemat, mutta teemojen käsittelyjärjestys hieman vaihteli enkä kysynyt kaikilta haastattelurungon jokaista kysymystä. Huomasin myös vanhojen haastattelujen vaikuttavan seurantahaastatteluihin, vaikka en tietoisesti siihen pyrkinyt. Otin haastatteluissa esiin joitakin seikkoja, joita aiemmissa haastatteluissa oli tullut esiin. Haastattelujen yhteydessä yksi haastateltava viittasi hänestä kirjoitettuun internet-uutiseen ja kaksi haastateltavaa kirjoittamiinsa blogiteksteihin, joiden käyttöön he antoivat luvan. Lisäksi kysyin luvan lähestyä haastateltavia vielä jälkeempään tarkentavilla kysymyksillä, mikäli niille tulisi tarvetta. En kuitenkaan lähestynyt yhtäkään heistä.

4.3 Metodisia valintoja ja analyysiprosessin kuvaus

Yleensä tapaustutkimukset liitetään induktiiviseen, yksittäisestä yleiseen etenevään päättelyyn, jolloin eteneminen tapahtuu kolmen teon avulla: 1) ilmiö kuvataan paljastaen sen osat ja kokonaisuus ja 2) pyritään ymmärtämään tätä kuvausta eli selvittämään tekijät, jotka liittävät ilmiön yhteen sekä 3) selittämään ilmiö eli suhteuttamaan se laajempaan kokonaisuuteen, kontekstiin, josta sen olemassa olo ja muutos lopulta johtuvat. (Laine ym. 2007, 29) Sen sijaan että olisin käyttänyt induktiivista päättelyä käytin abduktiivista päättelyä. En lähtenyt induktiolle tyypillisesti puhtaasti tarkastelemaan tapauksia, vaan valitsin etukäteen sosiaalisen osallisuuden ja sosiaaliseen osallisuuteen sisältyvän toimijuuden teoreettiset näkökulmat sekä otin vaikutteita kriittisestä realismista johdetun realistisen arvioinnin menetelmän käsitteistä ja logiikasta. Analyysimenetelmäni oli teoriaohjaava sisällönanalyysi. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin metodologia on abduktiivinen päättely ja selittäminen, jossa selitysmalleja testataan ja kehitellään niin teorian, aineiston kuin tutkijan

tulkintaan pohjautuen (Tuomi & Sarajärvi 2003, 110–116). Abduktiivisella selittämällä saatu tulos ei välttämättä ole tosi mutta se on mahdollisesti tosi. Tässä mielessä se noudattaa induktiivisen päättelyn logiikkaa. Abduktiivisessa päättelyssä oletukset ovat osa tutkimuksen dynamiikkaa. Se tavoittelee uskottavaa, parasta mahdollista selitystä ilmiölle. Sitä voidaan pitää keksimisen logiikkana, keinona hypoteesien ja oletusten tavoittamiselle. Deduktiivisessa päättelyssä taas totuus säilytetään eli johtopäätös seuraa loogisesti oletuksia. (Emt.)

Kaikki viisi tapausta tulivat minulle hieman tutuiksi jo ennen varsinaista analyysivaihetta, koska keräsin seurantahaastattelu- ja aikajana-aineiston itse. Aineiston analyysi on siis ollut jollain tavalla mukana jo prosessin alkuvaiheesta alkaen. Alun perin tarkoitukseni oli analysoida niin vuoden 2012 haastattelut kuin vuoden 2017 seurantahaastattelut, mutta tutkimusprosessin edetessä päädyin rajaamaan aineistoani niin, että varsinaisena analysoitava aineistona käytin seurantahaastatteluja ja aikajanoja. Vuoden 2012 haastatteluista ja muusta taustamateriaalista poimin kuitenkin etenkin olosuhteisiin liittyviä seikkoja.

Toteutin seurantahaastattelut kahden kuukauden aikana, joten ehdin aloittaa ensimmäisten haastattelujen litteroinnin ennen viimeisten haastattelujen tekoa. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että aineistonkeruuta ja analysointia tapahtuu osittain samanaikaisesti (Hirsjärvi ym. 1997, 223–224). Huomasin haastatteluja tehdessä tekeväni jo joitakin havaintoja niin aikajanojen informaatiosta kuin haastateltavien kerronnasta. Myös litterointivaiheessa kirjasin ylös ajatuksiani. Luovuin osasta ensimmäisiä analyysihavaintoja mutta osa niistä kantoi ja vahvistui varsinaisessa aineiston analyysivaiheessa.

Haastattelujen litteroinnin jälkeen jatkoin aineistoon tutustumista lukemalla aineiston kertaalleen läpi, jolloin jatkoin alustavien havaintojen kirjaamista. Pyrin ensimmäisellä lukukerralla olemaan ottamatta paineita analyysistä, koska tarkoitukseni oli tutustua paremmin aineistoon. Seuraavissa kappaleissa esitetyn sisällönanalyysin ohella tarkastelin jokaista tapausta erikseen. Päädyin piirtämään jokaisen aikajanan puhtaaksi täydentäen niitä haastatteluissa käydyn keskustelun perusteella. Kirjoitin tapauskuvaukset tässä vaiheessa myös alustavaan muotoon.

Sisällönanalyysin toisessa vaiheessa koodasin word-tiedostoihin tallentamani haastattelut eri värein vaihtamalla jokaisen haastattelutiedoston tekstin eriväriseksi. Analyysia tehdessäni aineisto-otteen väri kertoi välittömästi, mistä tapauksesta on kyse, joten tapauskuvaukset muutoksesta oli helpompi laatia. Värikoodauksen jälkeen raakajaottelin aineistoa poimimalla haastatteluista ja aikajanoista aineisto-otteita kolmeen eri word-tiedostoon: *1) olosuhdetekijät 2) osallisuus ja toimijuus sekä 3) mahdollistavat ja estävät muutosmekanismit*. Sisällönanalyysissäni analyysiyksikkönä toimivat

ajatuskokonaisuudet, jotka vaihtelivat muutamasta sanasta muutamaaan lauseeseen (Tuomi & Sarajärvi 2003, 112).

Olosuhdetekijä-otteita poimiessani hyödynsin realistiseen arviointiin pohjaavan AVAIN-mittarin olosuhdetekijöitä (Kivipelto ym. 2013). Sosiaaliseen osallisuuteen ja toimijuuteen liittyvien otteiden poiminnassa haastattelurungon teemat olivat osallistuminen sekä kuulumisen ja merkityksellisyyden kokemus. Niihin liittyvät apukysymykset ohjasivat poimintaani. Mahdollistavia ja estäviä muutosmekanismeja pyrin poimimaan hyödyntäen haastattelurungon kysymyksiä: mikä oli vaikuttanut / millä ajattelet olevan merkitystä sen ja sen kannalta / oliko sillä ja sillä vaikutusta siihen ja siihen. Mahdollistavia ja estäviä muutosmekanismeja pyrin myös poimimaan kiinnittämällä huomiota tapahtumien ajallisuuteen eli siihen, mitkä tekijät olivat edeltäneet jotakin nytkähdystä, toimintaa tai tapahtumaa. Jotkut poiminnat sijoitin aluksi kahteen erilliseen word-tiedostoon. Etenkin oli vaikea erottaa, onko aineisto-otteessa kyse osallisuudesta ja toimijuudesta vai mekanismista, koska en tässä analyysivaiheessa ollut vielä hahmottanut täysin mekanismin luonnetta. Hyödynsin tässä vaiheessa ensimmäisellä aineiston lukukerralla tekemiäni ja kirjaamiani alustavia huomioita. Lisäksi aikajanoista oli analyyttistä apua, koska niille oli havainnollistettu tapahtumien peräkkäisyyttä ja päällekkäisyyttä.

Kun poiminnat olivat omissa word-tiedostoissaan, sain kuhunkin kolmeen alustavaan teemaan sijoittuvista aineisto-otteista kokonaiskuvan ja pystyin vertailemaan ja suhteuttamaan niitä toisiinsa. Lisäksi värikoodit antoivat osviittaa, mikä määrä analyysiyksiköitä oli poimittu mistäkin tapauksesta. Kolmannessa analyysivaiheessa pyrin tarkastelemaan kuhunkin alustavaan teemaan sijoittuvia analyysiyksiköitä tarkemmin. Kävin kaikki kolme tiedostoa läpi ja jatkoin teemoittelua ryhmittelemällä alustavien teemojen sisällä samankaltaisia analyysiyksiköitä yhteen. Laadin kolme alustavaa taulukkoa. Viedessäni analyysiyksiköitä taulukkoon pelkistin alkuperäisiä analyysiyksiköitä mahdollisimman lyhyiksi. Värikoodeista oli edelleen hyötyä, koska tunnistin tekstin väristä heti, mistä tapauksesta on kyse. Tässä vaiheessa siirsin joitakin analyysiyksiköitä kolmen alustavan teeman välillä ja karsin edellisessä analyysivaiheessa raakajaottelemistani analyysiyksiköistä pois ne, jotka koskivat aikaa ennen tarkastelujaksoa, koska haastateltavat olivat vastanneet osaan haastattelurungon kysymyksistä jollakin jo ennen vuotta 2012 tapahtuneella asialla tai tilanteella.

Neljännessä analyysivaiheessa minulla oli kolme analyysitaulukkoa, joiden sisällä olin teemoitellut samankaltaisia pelkistettyjä ilmaisuja. Jatkoin pelkistettyjen ilmaisujen tarkastelua ja samankaltaisten pelkistettyjen ilmaisujen teemoittelua. Muodostin ja nimesin alateemat. Myöhemmin nimesin vielä osan ala- ja yläteemoista uudelleen. Analyysitaulukot nimesin alustavien teemojen mukaan 1)

tapauksiin liittyvät olosuhdetekijät -taulukko 2) osallisuuden muutos -taulukko ja 3) osallisuuden mahdollistavat ja rajoittavat muutosmekanismit -taulukko. Jatkoin osallisuuden muutos- ja muutosmekanismit -taulukoiden tarkastelua ja huomasin teemojen toistuvan, joten yhdistelin osin taulukoiden sisältöjä, jolloin yksi taulukko jäi kuvaamaan toimijuuteen liittyvää muutosta ja sen vaikutusta osallisuuteen, ja toinen taulukko jäi kuvaamaan muutokseen vaikuttavia rakenteelliseksi mieltämiäni mekanismeja.

Jaottelin jo teoreettisessa viitekehyksessä sosiaalisen osallisuuden lähteet luonnollisen ja institutionaalisen ympäristön lähteisiin, joissa muutosmekanismit vaikuttavat. Institutionaaliseen ympäristöön liitin puoli-institutionaaliset osallisuuden lähteet kuten vapaaehtoiset tukihenkilöt, vaikka ne olisi voinut luokitella myös luonnolliseen ympäristöön. Tätä jakoa noudattaen luokittelin mahdollistavat ja estävät mekanismit institutionaalisen ja luonnollisen ympäristöön. Aluksi tarkoitukseni oli teemoitella mekanismit osallisuuden lähteen (esim. palvelun) mukaan. Huomasin pian, että erilaiset palvelut ja muut osallisuuden lähteet sisälsivät hyvin samantyyppisiä mekanismeja, joten päädyin teemoittelemaan ne sen mukaan, mikä osallisuuden lähteessä on ollut seikka, joka nousee esiin haastateltavaan vaikuttavana.

Kirjoittaessani analyysia auki palasin ajoittain tarkistamaan asioita alkuperäisistä haastatteluista, koska analyysivaihe venyi ajallisesti pitkäksi. Aloitin analyysin maaliskuussa 2018. Pidin sen teosta taukoa toukokuusta elokuulle palaten siihen elo-syyskuussa 2018. Vein analyysia eteenpäin palaamalla siihen syksyn 2018 aikana keskimäärin noin viikon välein. Marras-joulukuussa 2018 oli muutaman viikon mittainen rupeama, jolloin paneuduin analyysiin intensiivisemmin. Viimeistelin analyysin alkuvuonna 2019.

Luvussa viisi esitän ensin tapauksia yhdistäviä ja erottavia olosuhdetekijöitä. Sen jälkeen esitän tapaustutkimukselle tyypillisesti tapauskuvaukset. Edelliset osiot vastaavat osaltaan tutkimuskysymykseen yksi. Jatkan luvussa viisi kysymykseen yksi vastaamista vetämällä yhteen toimijuudessa ja osallisuudessa tapahtunutta muutosta. Luvussa kuusi vastaan tutkimuskysymykseen kaksi. Tarkasteluani ohjaa realistisen arvioinnin menetelmä mahdollistavista ja rajoittavista generatiivisista mekanismeista (esim. Pawson & Tilley 1997), ja analyttisenä viitekehysenä toimivat Giddensin (1979; 1984) rakenteistumisen teorian rakenteistavat ominaisuudet (ks. Luku 3). Esitän tulosluvuissa aineisto-otteita. Olen pyrkinyt valitsemaan otteita, jotka kuvaavat parhaiten kyseessä olevaa muutosta tai mekanismeja. Olen merkinnyt hakasuluilla kohdat, joista olen tunnistettavuuden vuoksi poistanut tekstiä tai muuttanut sitä.

4.4 Eettiset kysymykset ja luotettavuus

Ajattelin etukäteen, ettei tutkimusaiheeni ole erityisen sensitiivinen, koska tutkimus käsittelee osallisuutta ja osallistumista eikä erityisen henkilökohtaisiksi miellettyjä tai arkoja aiheita. En ole enää samaa mieltä, vaan haastattelut muodostuivat paikoin käsittelemään erittäin herkkiä ja sensitiivisiä teemoja ja elämäntapahtumia. Olin laatinut aikajanan ja haastattelurungon niin, että niissä pureuduttiin melko intensiivisesti tietyn ajanjakson tapahtumiin. Haastattelijana minulla oli valtaa päättää, mitä kysyin ja miten haastattelu eteni. Samalla se toi vastuun mahdollisesti haastateltavissa herättämistäni tunnereaktioista. Monen haastateltavan elämään oli sisältynyt ennen tarkastelujaksoa ja sen aikana varsin raskaitakin tapahtumia, jotka todennäköisesti herättivät tunnereaktioita, vaikka kaikki haastatellut eivät tuoneet haastattelutilanteen raskautta esiin. Muutamassa tapauksessa itku, haastateltavan sanallinen tai muu reaktio kertoi siitä, että haastattelutilanne oli tunteita herättävä, raskaskin. Pyrin tällöin erityiseen empatiaan ja varmistamaan, että haastateltavan olo pysyy turvallisena. (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2009, 120.)

Ensimmäinen haastateltava totesi haastattelun jälkeen, että minun olisi hyvä kertoa haastateltaville, että heillä on mahdollisuus olla minuun jälkeen päin yhteydessä, mikäli heille tulee tarve keskustella haastattelun kirvoittamista tunteista ja ajatuksista. Noudatin tätä neuvoa ja toin loppujen haastattelujen päätteeksi esiin mahdollisuuden olla minuun yhteydessä, mikäli sille on tarvetta myöhemmin. Minua alkoi hieman vaivata ajatus, olenko tuottanut jopa traumaattisia kokemuksia joillekin haastateltavista. Toisaalta jokainen haastateltava oli vapaaehtoisesti suostunut haastateltavaksi ja halunnut osallistua tutkimukseen. Ajattelen, että tutkimuksen teossa, kuten sosiaalityössäkin, on voitava luottaa ihmisen omaan voimaan ja selviytymiskykyyn. Liika sensitiivisyyskin voi olla vallankäyttöä ja henkilön oman vahvuuden aliarvioimista. Yksi haastateltava lähetti jälkikäteen viestin. Tulkitsin sen sisällöltään sellaiseksi, että haastattelu oli jäänyt hänen mieleensä. Viestistä ei seurannut pitempää keskustelua.

Tutkimuksen yhteydessä on siis huomioitava, että hyvistä tarkoituksistaan huolimatta tutkimuksessa saatetaan käyttää menetelmää, joka voi tuottaa edellisen kaltaisten vaikeiden tunnetilojen lisäksi esimerkiksi kokemuksen syrjäyttämisestä (Kivipelto ym. 2013, 39), mikä voi vaikuttaa tutkittavien antamiin vastauksiin. Välttääkseni edellistä pyrin ennen haastattelua selventämään osallistujalle, että näkökulmani ja tapani on vain yksi tapa kerätä tietoa aiheesta. Koska lähdin teoriaohjaavasti liikkeelle, tutkimukseen osallistuville saattoi muodostua käsitys tai tunne, etteivät he saaneet kertoa kokemustaan, koska haastattelujen näkökulma oli rajattu. Pyrin avaamaan myös tämän heille. Lisäksi pyysin jokaisen haastattelun yhteydessä haastateltavaa allekirjoittamaan suostumuksen pro gradu -

tutkielmaan osallistumisesta. Vanhojen haastattelujen käyttöön olin saanut heiltä luvat aiemmin (ks. Luku 4.2).

Eettisyyden varmistamiseksi ja tunnistettavuuden välttämiseksi en tuonut raportissa esiin haastateltujen vanhoja tai nykyisiä kotikuntia, työ- ja opiskelupaikkoja, kaikkia perhesuhteisiin liittyviä seikkoja enkä heitä yhdistävän kolmannen sektorin toiminnan nimeä. Raportin tapauskuvauksissa käytin heistä keksittyjä nimiä ja jätin tarkoituksellisesti vuosiluvut ja osan elämäntapahtumista mainitsematta. Lisäksi jätin merkitsemättä aineisto-otteisiin, mistä haastattelusta ne ovat peräisin. En raportoinut palvelujen tarkkoja nimiä, vaan käytin niistä yleisnimityksiä. Raportointivaiheen haasteeksi osoittautuikin tapauskuvausten riittävän anonymisoinnin ja riittävän tarkkuuden samanaikainen säilyttäminen. Anonymisointi laskee tutkimuksen luotettavuutta, koska lukija ei saa tarkkaa kuvaa tapauksiin liittyvistä olosuhteista tai palveluista eikä voi niiden osalta tehdä omia päätelmiä. Anonymisointi oli kuitenkin välttämätön ratkaisu haastateltavien suojaamiseksi, joten luotettavuuteen ja raportointiin liittyvät ratkaisut oli tehtävä sen ehdoilla.

Aineiston luotettavuuden kannalta oleellisia ovat sen hankintaan liittyvät seikat. Vuoden 2012 haastattelut olivat toisen henkilön tekemiä ja ne oli kerätty toisenlainen tutkimustehtävä ja -kysymykset mielessä kuin mitä minulla oli tässä tutkimuksessa. Haastattelut tehtiin tutkimuskäyttöä varten, mikä kuitenkin perustelee ja puoltaa niiden käyttöä, vaikka ei tietenkään poista kysymystä siitä, olisiko vuonna 2012 saatu tieto ollut missä määrin erilaista, jos se olisi kerätty omaa tutkimustehtävääni varten. Lisäksi sain haastattelut luettavakseni, kun vasta hahmottelin tutkimusasetelmaa, joten pystyin varmistumaan siitä, että haastattelut sisältävät tutkimusasetelman kannalta relevanttia tietoa. Ajattelen, että tavoitan niiden kautta alkupisteen, josta tarkastelu alkaa, ja ne sopivat kysymyksen asetteluuni ja tutkimuksellisiin valintoihin. Jätin haastattelut pois varsinaisesta analysoitavasta aineistosta tutkimuksen rajaukseen ja työläyteen liittyvistä syistä. Ratkaisu saattaa myös lisätä tutkimuksen luotettavuutta, kun analysoin vain tutkimustehtävää varten itse keräämääni aineistoa. Toisaalta kriittisen realismin mukaisesti haastatteluiden sisältämän tiedon voi ajatella joka tapauksessa olevan olemassa riippumatta siitä, kuka haastattelut teki.

Laadullisen haastattelututkimuksen luotettavuutta arvioitaessa ei voi sivuuttaa haastattelutilannetta ja sitä edeltänyttä kommunikointia. Haastattelulla saatavaan aineistoon vaikuttaa moni haastattelutilanteeseen liittyvä vuorovaikutuksellinen ja tilallinen seikka sekä niihin sisältyvät valta- ja hierarkia-asetelmat eli se millaiseksi haastattelun sosiaalinen tilanne muodostuu ja millaisia tulkintoja tutkittava tilanteessa tekee ja miten pyrkii vastaamaan. (Alasuutari 2001, 149–151; Eskola & Vastamäki 2001, 30–33.) Vuoden 2012 haastattelujen luotettavuuteen saattoi vaikuttaa se, että haastattelijat työskenteli järjestössä, jonka toimintaan haastateltavat osallistuivat. Kanssa käyminen

heidän välillään oli ollut tiivistä, kun taas minulle haastateltavat olivat entuudestaan tuntemattomia. Tuttu haastattelija saattoi tehdä tilanteesta rennomman, mutta vieraalle ihmisille voi myös olla helpompi kertoa asioistaan kuin henkilölle, jonka kanssa on ollut työntekijä-asiakas-suhde. Toisaalta olin tutustunut vuoden 2012 haastatteluihin, joten yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta minullakin oli ennakkotietoja heistä.

Kun haastatellut muistelevat elämäänsä viiden vuoden ajalta, on syytä kysyä, miten ajankuluminen on muuttanut muistoja tilanteista ja tapahtumista eli miten luotettavaa retrospektiivinen tarkastelu on. Kertoen ja muistellen ihminen aina rekonstruoi todellisuutta. Kun muisti tuo menneisyyden nykyisyyteen, se myös järjestää menneisyyden uudelleen. (Giddens 1984; Jyrämä 2013, 128–130.) Muisto muuttuu myös fysiologisesti aivoissa, kun se kerrotaan. Toimijalla saattaa myös olla käytännön tietoisuutta, jolla teoissaan ja mielessään selittää yhteiskunnallisen toimintansa esteitä ja mahdollisuuksia, mutta tämä tieto ei ole sanallistettavissa tai muutoin ilmaistavissa (Giddens 1984, 123). Käytettävissäni ei siis ollut kuin osa siitä todellisuudesta, joka on ollut olemassa. On myös hyvä pohtia, onko viisi vuotta riittävän pitkä ajanjakso tarkastelulle. Laine ja kumppanit (2007, 37) toteavat että ajallinen horisontti vaikuttaa tulokseen. Vaikka tutkittaisiin samaa ilmiötä, aikajänteen pituus tuo esiin eri asioita.

Tutkimuksen validiteetin kannalta on olennaista kysyä, oliko aikajanaan ja teemahaastatteluihin tekemäni sosiaalisen osallisuuden käsitteen operationalisointi sellainen, että se aineistoa kerätessä tuki tiedon saamista juuri sosiaalisen osallisuuden muutoksesta (ks. Hirsjärvi ym. 1997, 153). Koska sosiaalisen osallisuuden käsite on moniulotteinen, voidaan kysyä, kertovatko analyysin tulokset sosiaalisesta osallisuudesta vai kuvaavatko ne kenties jotakin muuta ilmiötä. Esimerkiksi sosiaalisen osallisuuden ja syrjäytymisen mittaamista pidetään yleisesti ottaen vaikeana ja vaativan monia indikaattoreita. Sosiaalinen osallisuus voi näyttäytyä eri tavoin riippuen, minkä indikaattoreiden ajatellaan kuvaavan sitä parhaiten. (Eurofound 2015, 13.)

Viisi tapausta on pieni harkinnanvarainen poiminta, mutta katson, että pro gradu -tutkielman mittakaavassa se on riittävän kokoinen tapaustutkimuksen aineisto. Tiedon yleistettävyyteen liittyvät ongelmat tulevat laadullisen tutkimuksen yhteydessä väistämättä vastaan (mm. Mäntysaari 2006, 138), vaikka aineisto olisi suurempikin. Tapaustutkimuksissa ei pyritä yleistettävyyteen, ainakaan tilastolliseen yleistettävyyteen. Tapaustutkimuksessa voidaan kuitenkin puhua analyttisestä yleistämisestä, jolla tarkoitetaan teorioiden yleistämistä ja laajentamista. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 163.) Tällöin yleistykset tehdään tulkinnoista, ei suoraan aineistosta. Taustalla on ajatus siitä, että yksittäisenkin tapauksen mahdollisimman monipuolinen erittely ja jäsenneily kontekstimekanismi-tulos-kokoonpano, eli tapaustutkimuksen kuvaus sekä käsitteellistäminen, sisältää

aineksia yleistykseen. Tätä asetelmaa voidaan sitten tarkentaa, testata ja kehittää tai kumota lisätiedolla ja -tutkimuksella. Tiedon karttuessa yhden tapauksen taso ylittyy. (Eskola & Suoranta 1998, 65, 67; Moren & Blom 2003, 49–50.) Voidaan myös ajatella, että tapaustutkimuksen tehtävä on tuottaa mahdollisimman täydellisiä kuvauksia, jolloin myöhemmin voidaan tutkia pätevätkö yhden kontekstin tulokset myös toisessa kontekstissa. Tapausten olisi joko muistutettava toisiaan tai oltava ääripäitä. (Laine ym. 2007, 27–28.) Niemelä (2012, 31) korostaa myös, että sosiaalityön arvioinnissa on olennaista tunnistaa samantyyppisissä konteksteissa tapahtuvien sosiaalityön toimintojen samantyyppinen dynamiikka.

Tapaustutkimuksessa tapauksen suhde tutkijan aiempaan tietämykseen ja tutkimusongelmaan määrittää tutkimustehtävää ja kysymyksiä (Laine ym. 2007, 26), joten väistämättä työkokemukseni aikuissosiaalityön kentältä on vaikuttanut tutkimuksen tekoon sen eri vaiheissa. Voidaan puhua triangulaation sykleistä, joissa tutkimusongelma, aiempi tietämys, aineisto ja menetelmä sekä itse tapaus ovat vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksessa kaikki edelliset osa-alueet jalostuvat ja sitoutuvat toisiinsa. (Emt., 26–27.) Archerin (1995 ref. Kuusela 2006, 90) mukaan ontologia, metodologia ja käytännöllinen yhteiskuntateoria tulee ankkuroida toisiinsa siten, että näkemykset tukevat toisiaan. Tähän olen pyrkinyt muun muassa refleктоimalla ja pohtimalla tutkimuksen eri osioissa, miksi olen käyttänyt tiettyä teoriaa, mikä minut on ohjannut aiheen pariin ja mikä on vaikuttanut tekemiini valintoihin.

Tutkimuksessa aika ja sen kuluminen ovat eksplisiittisesti läsnä, koska tarkastelen yksilöiden elämänkulkuja viiden vuoden ajalta. Tutkimuksessa lähestyn aikaa modernille länsimaiselle aikakäsitykselle tyypillisesti, lineaarisesta (ks. esim. Harrikari 2016). Tiedostan kuitenkin, että tämän lineaarisen aikakäsityksen lisäksi on olemassa myös muunlaisia mahdollisuuksia käsittää aika. Myös aineistossani tämä näkyi. Esimerkiksi käänteentekevien tapahtumien päällekkäisyys, kasautuminen ja sekoittuminen osoittavat lineaarisen, peräkkäisten tapahtumien erittelyn vaikeuden. Aina edeltävää ja sitä seuraavaa tapahtumaa ei ole mahdollista paikantaa. Vaikka pyrin analyysissä erittelemään sosiaalisessa osallisuudessa tapahtuneen muutoksen kannalta merkityksellisiä mekanismeja, tiedostan, ettei näillä mekanismeilla välttämättä ole lineaarista syy-seuraus-suhdetta.

Kysyn, miten tutkittava ilmiö on syntynyt? Miten se kiinnittyy ympäristöön? Miten sosiaaliset mekanismit siihen vaikuttavat? Edelliset ovat jo kukin tahoillaan vaativia kysymyksiä eikä niiden tutkiminen retrospektiivisesti laadullisin keinoin ole helppo tehtävä (Mäntysaari 2006, 142; Pekkarinen 2010, 30). Tulosten osalta olenkin tietoinen, että muutokseen ovat vaikuttaneet myös laajemmat generatiiviset mekanismit eli sellaisten kerrosten yhteiskunnalliset tai muut tapahtumat – kuten asuinpaikkakunta ja sen työllisyystilanne, palvelujen toimivuus tai talouden elpyminen – joita

en ole tässä työssä huomionut (Korteniemi 2005, 3). Kriittisen realismin mukaan kausaaliset mekanismit saadaan esiin joko kokeen avulla tai teoretisoinnin keinoin (Töttö 2004, 262), joista jälkimmäistä käytän. Arviointitutkimuksessa kaikkien olosuhdetekijöiden kohdalla syys-seuraussuhteita ei aina ole määriteltävissä. Riittävää voi olla avata ja kuvata konteksti, jossa jokin palvelu on toiminut, vaikka vaikuttavaa mekanismia ei ymmärrettäisikään. Syy-seuraussuhteen sijaan riittää, että olosuhdetekijöiden, kontekstin, palvelun ja lopputuloksen välillä havaitaan yhteys. Hypoteesien muodostaminen palvelun vaikutusmekanismeista on tärkeää. (ks. Pawson & Tilley 1997; Töttö 2004). Jotta varmuus mekanismin toiminnasta voitaisiin saada, vaatisi se tiukkaa empiiristä testausta ja valintaa mahdollisten mekanismien välillä. (Kuorikoski ja Ylikoski 2005, 11), joten tutkimuksen tuloksia voi pitää mahdollisten mekanismien erittelynä. Tosiasiallisten mekanismien erittely vaatisi tulosten empiiristä testausta.

Kriittinen realismi yhdistyy kerrottuun kokemukseen

Aineistonani ovat retrospektiiviset haastattelut ja haastateltavien omat kuvaukset tapahtuneesta muutoksesta ja siihen vaikuttavista seikoista. Tämä tarkoittaa, että tarkastelen jälkeenpäin konstruoituja subjektiivisia näkemyksiä tapahtuneesta. Yleensä kerrottua kokemusta tutkitaan konstruktivisen tietoteorian viitekehyksessä. Perinteisesti realistiseen arviointiin pohjaava tutkimus on taas vaikuttavuuden mittaamista (Kivipelto ym. 2013; Pawson & Tilley 1997). Realistista arviointia soveltavassa tutkimuksessa on kuitenkin olemassa erilaisia tapoja tarkastella muutosta. Yksi mahdollisuus on kysyä tutkittavilta suoraan konteksti- ja muutostekijöistä sekä vaikuttavista mekanismeista, jolloin haastateltavat kertovat sanallisesti muutoksesta ja miksi sitä on tapahtunut (esim. Moren & Blom 2003; Väyrynen 2012, 277). Subjektiiviset kokemukset voivat kuvata numeerista tietoa paremmin vaikutuksia ja sitä mikä vaikuttaa. Laadullinen aineisto antaa myös tietoa siitä, miksi jokin vaikuttaa ja millä tavalla jokin vaikuttaa. (Suikkanen ym. 2004, 21.)

On useampia näkemyksiä, joissa realistinen lähestymistapa ei sulje konstruktivismia pois (Niemi 2008, 95). Käsitteet ovat sosiaalisesti tuotettuja ikkunoita niin sosiaaliseen maailmaan kuin maailmaan sosiaalisen ulkopuolella (emt.), joten haastatteluissa konstruoidun tiedon analysointi kriittiseen realismiin pohjaavan realistisen arvioinnin logiikkaa hyödyntäen on mahdollista. Kriittisen realismin mukaan totuuksia on olemassa, mutta ne eivät ole lopullisia, vaan ne muuttuvat syvemmän tiedon kertyessä ja eri näkökulmien kautta. Havainnot riippuvat teoriasta mutta eivät määrity vain sillä. Tällöin tapahtumia ei voi ymmärtää vain sosiaalityöntekijän, tutkijan tai asiakkaan rakentamaksi käsitykseksi tai äärettömän moniksi erilaisiksi tavoiksi nähdä tilannetta. (Moren & Blom 2003, 42.)

Tällöin myös kerrottua kokemusta voidaan pitää todellisena. Vaikka todellisuus on muutakin kuin käsitteellistä, niin tieto todellisuudesta on aina käsitteellistä, joten se on joka tapauksessa aina enemmän tai vähemmän totuudenmukaista (Pekkarinen & Tapola-Haapola 2009, 183). Niemi (2008, 84) toteaa, että tieteellinen tieto on sosiaalinen konstruktio, mutta jos se vie ihmisen itsensä ulkopuolelle ja kohteen luo, se on totuudenmukainen konstruktio.

5 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MUUTOS

5.1 Tapauksia yhdistäviä ja erottavia olosuhdetekijöitä

Seuraavaan taulukkoon olen koonnut tapauksia yhdistäviä ja erottavia olosuhdetekijöitä. Avaan niitä tässä luvussa. Olosuhdetekijöiden erittely toimii lähtökohtana muutoksen tarkasteluun.

Taulukko 1. Yhdistävät ja erottavat olosuhdetekijät

Tapauksia yhdistävät olosuhdetekijät	Tapauksia erottavat olosuhdetekijät
<ul style="list-style-type: none"> - naisia (4/5) - 20-30-vuotiaita vuonna 2012 (5/5) - pienituloisuus (5/5) - osallistuminen samaan työttömille nuorille aikuisille tarkoitettuun toimintaan (5/5) - toimeentulotuen saaminen (4/5) - koulukiusausta (3/5) - yhden tai useamman ammattiopinnot keskeyttäminen ennen vuotta 2012 (4/5) - taustalla työttömyyttä (4/5) - läheisen kuolema ennen tarkastelujaksoa (3/5) - psyykkistä oireilua/sairastelua (5/5) - somaattista oireilua/sairastelua (4/5)	<ul style="list-style-type: none"> - asuminen eri paikkakunnilla - nuorimman ja vanhimman välillä 8 vuoden ikäero - erot koulutustaustoissa - osittain eri palveluiden piirissä

Vuonna 2012 tapauksia yhdistäviä olosuhdetekijöitä olivat muun muassa haastateltujen sukupuoli, ikävaihe ja syntyminen 1980-luvulla, osallistuminen samaan kolmannen sektorin toimintaan vuosina 2011–2013, pienituloisuus, toimeentulotuen saaminen vuonna 2012, koulukiusattuna oleminen nuoruudessa sekä yhden tai useampien toisen asteen opintojen keskeyttäminen. Tapauksissa voi pitää toisiaan muistuttavina tapauksina (Laine ym. 2007, 27–28).

Haastatelluista neljä viidestä oli naisia. Ajattelen silti, että ensisijaisesti tutkin nuorena aikuisuudessa tapahtunutta muutosta, en erityisesti naisten nuorta aikuisuutta. Sukupuolinäkökulmaa ei voi kuitenkaan kokonaan sivuuttaa. Naiset näyttivät kiinnittyvän ja osallistuvan miehiä useammin perinteisillä tavoilla yhteiskuntaan. Esimerkiksi Suomessa yksin elävistä asunnottomista noin 77 prosenttia on miehiä ja työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevista suurempi osuus on miehiä kuin naisia (Pyykkönen ym. 2017; ARA 2018, 4). Tyttötutkimuksissa on myös esitetty tytöillä olevan poikia paremmat sosiaaliset kyvyt, joilla selviytyä nykyelämän haasteista (Raitanen 2013, 192).

Haastatellut olivat samaa sukupolvea. Kaikki heistä oli syntynyt 1980-luvulla. Tarkastelujakson alussa he olivat 23–30-vuotiaita. He osallistuivat samaan, työttömille nuorille aikuisille tarkoitettuun toimintaan vuosien 2011–2013 aikana. Kaikkien heidän elämäntilanteet edustivat tarkastelujakson alussa ainakin jossain määrin tyypillisiä NEET-nuorten elämäntilanteita (mm. Hiilamo 2017). Kaikki heistä oli vakituisen ja kokoaikaisen työelämän ja opiskelun ulkopuolella eikä kellään ollut lapsia.

Yksi haastateltu työskenteli osa-aikaisesti, mutta toi esiin, että työskentely ei toteudu kovinkaan säännöllisenä. Kaikkien kohdalla voidaan puhua jonkinasteisesta osattomuudesta yhteiskuntaan. Joidenkin kohdalla hyvin syvästäkin, mitä yksi nuori kuvasi seuraavasti:

”jossain vaiheessa elin sellaista erakon elämää, mä olin niinku eristäytynyt yhteiskunnasta. -- -- mä oon ollut niinku syväjäädytyksessä, et mä olen niinku tietyllä tavalla niinku varsinkin noin työkyvyttömyysaikoina lakannut elämästä”

Neljä nuorista sai vuonna 2012 toimeentulotukea, mistä olen vetänyt johtopäätöksen, että heillä oli toimeentulotuen kautta ainakin löyhä asiakkuus kunnalliseen aikuissosiaalityöhön. Osa-aikaisesti työskennelleen nuoren avopuoliso oli vuonna 2012 töissä, joten heidän taloudellinen tilanteensa oli hieman erilainen kuin muiden. Sama nuori kuitenkin mainitsi vuonna 2012 käyneensä leipäjonossa, joten häntäkin voi pitää pienituloisena.

Kaikkien haastateltujen lapsuutta ja nuoruutta oli sävyttänyt jokin raskas tapahtuma. Muutama heistä toi esiin räikeitä puutteita lapsuudenperheen oloissa. Yksi kuvasi lapsuuden olojaan seuraavasti:

”mut sit se ei oo pystynyt hoitaa kotii tai lapsii tai niinku oikeestaan mitään, se on ollu vaan niinku sängyssä oikeestaan -- -- ei meil ollu aina ruokaa ja meidän äiti ei ollu himassa eikä isä ollu himassa, me oltiin keskenään”

Monen nuoren vanhempi tai vanhemmat olivat kuolleet ennen vuotta 2012. Lähes jokaisen lapsuuteen oli kuulunut perheen jäsenen tai jäsenten sairastelu tai perheenjäsenen muu kuormittava tilanne. Muutama toi esiin lapsuudenperheen pienituloisuuden. Heidän lisäksi ainakin yhden haastatellun toinen vanhempi oli ollut työttömänä. Yksi heistä oli yksinhuoltajaperheestä. Muut neljä olivat eläneet lapsuuden kahden vanhemman perheessä. Kolmessa tapauksessa kummallakin tai toisella vanhemmalla oli ollut ongelmia psyykkisen terveyden kanssa. Kaikkien lapsuuteen ja nuoruuteen liittyi syrjäytymisriskiä lisääviä olosuhteita. Kohortti 1987-tutkimus osoittaa, että vanhempien ja lapsuuden perheen tilanne on yhteydessä nuorten aikuisten hyvinvointiin. Esimerkiksi vanhempien heikko taloudellinen tilanne ja terveydelliset ongelmat ovat yhteydessä lapsen myöhempään toimeentulotuen saamiseen, mielenterveyden ongelmiin ja muihin hyvinvointivajeisiin. (Ristikari ym. 2016, 89–96.)

Ennen tarkastelujakson alkua kaksi nuorista oli saanut kuntoutustukea psyykkisen sairauden vuoksi. Tarkastelujakson aikana yksi alkoi saada kuntoutustukea. Vuonna 2011 yli puolet heistä kohtasi läheisen ihmisen kuoleman. Haastatelluista monella oli somaattisia vaivoja ja sairauksia nuoresta iästä huolimatta. Kaikki viisi nuorta kuvasivat vuonna 2012 elämässään olleen paljon haasteita. Siitä

huolimatta he olivat omatoimisesti hakeutuneet työttömille nuorille tarkoitettuun toimintaan ja leireille.

Tapauksiin liittyi monia erottaviakin olosuhteita. Haastatellut asuivat vuonna 2012 eri paikkakunnilla, jotka vaihtelivat suurista, keskisuuriin ja pieniin kuntiin. Yksi oli asunnoton ja yksi oli ollut asunnottomana ennen vuotta 2012. Lähes jokainen muutti tarkastelujakson aikana ainakin kerran paikkakunnalta toiselle. Eri paikkakunnilla asuminen tarkoitti kuntakohtaisia eroja palveluissa ja paikallisesti erilaisia palvelujärjestelmiä. Toisaalta aineistosta kävi ilmi, että palvelujärjestelmissä oli paljon samankaltaisuuksia ja nuoret käyttivät hyvin samantyyppisiä palveluita.

Vaikka haastatellut olivat syntyneet samalla vuosikymmenellä ja he kuuluivat samaan sukupolveen, nuorimman ja vanhimman välillä oli kahdeksan vuoden ikäero. Sitä voi 20–30 vuoden iässä pitää melko suurena vaihteluna. Tarkastelujakson lopulla enää kaksi heistä oli alle 30-vuotiaita. Myös nuorten koulutushistoriat erosivat jonkin verran, mihin myös iällä voi olla vaikutusta. Kaksi heistä oli käynyt lukion ennen vuotta 2012. Lisäksi toinen näistä suoritti ammattitutkinnon loppuun vuonna 2012. Kaksi haastateltua oli suorittanut ammattitutkinnon ennen tarkastelujaksoa. Yksi heistä oli vailla toisen asteen tutkintoa. Hän oli heistä toiseksi nuorin.

5.2 Viisi kuvausta notkاهدellen vahvistuvasta osallisuudesta

5.2.1 Liisa – sekakäyttäjistä nollasopimushenkilöstöpankkilaiseksi

Liisan vanhemmat ovat eronneet hänen ollessaan lapsi, minkä jälkeen yhteydenpito toiseen vanhempaan on ollut satunnaista. Liisan lapsuutta sävyttävät köyhyys ja lähivanhemman sinnittely pienipalkkaisessa työssä ja lasten kanssa.

Liisa ei saa peruskoulun jälkeen suoritettua toisen asteen opintoja loppuun. Täysi-ikäistyttyään hän päättää muuttaa pois silloiselta kotipaikkakunnaltaan ja päätyy parikymppisenä asunnottomaksi poikaystävänsä kanssa. He majailevat tuttujen nurkissa. Pääteet ovat isossa osassa Liisan ja poikaystävän arkea. Poikaystävä kuolee heidän seurusteluajanaan.

Liisan elämä on tapahtuneen jälkeen kaoottista. Hän keskeyttää aloittamansa ammattitutkinnon opiskelun. Liisa käyttää paljon erilaisia päihteitä. Hän osallistuu Yhdistyksen toimintaan. Hän kuulee siitä seurakunnan kautta. Hänelle järjestyy samaan aikaan vapaaehtoinen tukihenkilön. Hän kuitenkin kokee kommunikoinnin tukihenkilön kanssa vaikeaksi, joten heidän välilleen ei kehity pitempiaikaista tukisuhdetta.

Kuluvan vuoden lopulla Liisa on päihdehoidossa. Hän alkaa seurustella ja muuttaa pian miehen luokse. Paikkakunnan vaihdos mahdollistaa irrottautumisen vanhoista kaveripiireistä.

Olosuhteet tasaantuvat ja osallisuus alkaa notkاهدellen vahvistua

Liisalla on vahva halu aloittaa puhtaalta pöydältä sekä saada muutosta elämään. Hän hakee ja saa opiskelupaikan aikuiskoulutuslinjalta. Hänen jatkaa aiemmin kesken jääneitä opintojaan, mutta vaihtaa pian opintolinjaa. Valtaosa opinnoista tapahtuu työelämässä.

Liisa ja poikaystävä eroavat. Liisa saa aikuissosiaalityön avustuksella oman vuokra-asunnon. Samaan ajanjaksoon ajoittuu myös romahdus. Liisa muun muassa yrittää itsemurhaa ja hän hakeutuu terveydenhuollon päivystykseen.

Myöhemmin hän aloittaa käynnit psykiatrian poliklinikalla. Liisa on sairauslomalla opinnoista. Hänet ohjataan Kelan kuntoutuspsykoterapiaan, jossa hän käy noin vuoden ajan, mutta päättyy lopettamaan terapian, koska työaikatauluja on vaikea sovittaa yhteen terapian kanssa. Lisäksi prosessin pituus ja siitä aiheutuvat kulut arveluttavat häntä.

Liisan jaksaminen on vähäistä ja toimijuus heikkoa. Entinen poikaystävä on ottanut lainoja Liisan nimissä, mikä tekee tilanteesta taloudellisesti tiukan. Hän maksaa viimesijaisesta perusturvasta velkoja pois, jotta saa pidettyä luottotietonsa. Liisa joutuu turvautumaan toimeentulotukeen. Opintojen aikana hän saa lisäksi omaehtoiseen opiskeluun työmarkkinatukea ja asumistukea. Lisäksi hän saa aikuissosiaalityöstä tukea asioiden järjestelyyn. Sosiaalityöstä häntä tuetaan täydentävällä toimeentulotuella. Sosiaaliohjaaja toimii Liisan puolestapuhujana sosiaalityöntekijän myöntämälle taloudelliselle tuelle. Luottotietojen säilyminen tuo turvan tunnetta.

Taloudellinen niukkuus uuvuttaa häntä ja supistaa sosiaalista piiriä. Hän ei voi matkustaa vanhaan kotikaupunkiinsa tapaamaan kavereitaan, koska siihen ei ole varaa. Uudessa kotikaupungissa hänelle ei ole ehtinyt syntyä sosiaalisia suhteita, koska hän on jäänyt opinnoista sairauslomalle. Taloudellisesti tiukimpana aikana Liisa kääntyy ruoka-avun ja seurakunnan puoleen ja saa seurakunnalta lyhytaikaista tukea. Taloudellisista vaikeuksista huolimatta Liisa jatkaa opintojaan. Se on hänelle tärkeää, koska hän ei ole peruskoulun jälkeen suorittanut yksiäkään aloitettuja opintoja loppuun. Hän haluaa ammatin ja töihin.

Liisa valmistuu ammattiin ja saa oman alansa töitä. Hän tekee keikkatöitä. Työpäivät saattavat olla pitkiä, aamu- ja iltavuorot eivät seuraa toisiaan loogisesti ja työvuoroja on otettava vastaan lyhyellä varoitusaajalla. Palkan ohella Liisa saa Kelan soviteltua työttömyysturvaa, jota joutuu nostamaan

silloin, kun töitä ei ole riittävästi. Lisäksi hän saa asumistukea. Liisan taloudellinen tilanne on kuitenkin tässä vaiheessa parhaimmillaan.

Töiden kautta Liisan ystävä- ja kaveripiiri laajenee. Työpaikassa on saman ikäisiä ja -henkisiä työkavereita. Osan kanssa työtoveruus muuttuu ystävyudeksi. Hyvät työkaverit auttavat jaksamaan työn raskaita ja huonoja puolia. Liisan työt kuitenkin päättyvät seuraavana vuonna. Hän lähettää lukuisia työhakemuksia ja saa töitä vaihtelevasti lyhyiksi ajanjaksoiksi. Myöhemmin Liisa on joitakin kuukausia kokonaan työttömänä. Hän on odottanut työttömyysjaksoa, koska hänellä ei ole ollut vuosiin kunnon lomaa. Työttömyyden aikana taloudellinen tilanne kuitenkin kiristyy. Töihin tulee ikävä. Liisa miettii taas ruokajonoon turvautumista, mutta ylpeys ei anna periksi. Pian hänelle tarjotaan kesätöitä, joissa hän jatkaa myös kesän jälkeen.

Työ rytmittää ja määrittää tarkastelujakson lopulla Liisan elämää vahvasti. Liisalla ei ole säännöllisiä harrastuksia eikä hän osallistu vapaa-ajallaan muuhun toimintaan. Vaikka palkkatulot ovat välillä pienet ja hän saa edelleen ajoittain soviteltua työttömyysturvaa, työllistymisen myötä hänen pärjäämisen tunteensa on vahvempi. Liisa myös haaveilee uuden alan opiskelusta, mutta häntä mietityttää, onko se taloudellisesti mahdollista.

Jos asiat olisivat menneet toisin, hän uumoilee, että hänellä olisi edelleen paha päihdeongelma eikä ehkä vieläkään asuntoa. Liisan elämä onkin mennyt viidessä vuodessa monella saralla parempaan suuntaan. Moni asia on hyvin. Aika on kulunut nopeasti. Siinä missä tarkastelujakson puoleen väliin saakka Liisan osallisuuden lähteet koostuvat lähinnä institutionaalisen ympäristön lähteistä, on tarkastelujakson lopulla osallisuuden lähteiden painopiste siirtynyt ajoittaista sosiaaliturvan saamista lukuun ottamatta luonnolliseen ympäristöön.

5.2.2 Ilmari – syväjäädetytystä sosiaalitapauksesta ammattikorkeakouluopiskelijaksi

Ilmarin lapsuuden perheeseen kuuluvat äiti, isä ja veli. Ilmarin lapsuudessa isällä on alkoholiongelma, mutta tämä raitistuu myöhemmin. Lisäksi isällä todetaan myöhemmin psyykinen sairaus. Vanhemmat eroavat Ilmarin nuoruudessa.

Ilmaria aletaan kiusata yläasteella. Ilmari jatkaa peruskoulun jälkeen lukioon. Hän sairastuu psyykkisesti täysi-ikäisyyden kynnyksellä, mutta saa suoritettua lukion loppuun. Pian oireilu alkaa taas pahentua ja hän romahtaa. Hän aloittaa ammattiopinnot, jotka kuitenkin keskeytyvät melko pian. Ilmari eristäytyy ja hänen elämänpiirinsä on hyvin suppea. Hän kuvaa tilaansa syväjäädetytyksi. Hän

on määräaikaikaisella työkyvyttömyyseläkkeellä ja käy Kelan tukemassa kuntoutuspsykoterapiassa usean vuoden ajan. Sitten Ilmarin isä yllättäen kuolee.

Kelan tukema pitkä terapia ja kuntoutustuki päättyvät. Ilmari kokee olonsa vahvaksi ja terveeksi. Hän ajattelee voivansa vihdoin palata elämään elämää, joka häneltä on aiemmin jäänyt kesken. Asiat eivät kuitenkaan suju niin yksinkertaisesti. Hän ei saa ohjausta eikä tiedä, miten hänen kuuluisi toimia. Isä on aiemmin hoitanut Ilmarin asioita mutta isän kuoltua hän putoaa tyhjän päälle. Myöhemmin Ilmari saa äidiltään apua asioinnissa. Lisäksi äiti auttaa häntä myös taloudellisesti.

Ilmari ilmoittautuu TE-toimistoon. Vaikka hänen terveydentunteensa on kohentunut, Ilmari ei koe olevansa valmis palkkatyöhön tai ainakaan kokoaikaiseen työhön. Hän rastittaa lomakkeesta, ettei ole valmis ottamaan kokopäivätyötä vastaan, mikä johtaa työttömyysetuuden eväämiseen. TE-toimiston virkailija tekee selväksi, ettei hänen paikkansa ole TE-toimistossa vaan sosiaalitapauksena sosiaalitoimistossa.

Sossun luukulla – osallisuus ja toimijuus vahvistuu

Ilmari asioi sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä ja hän alkaa saada toimeentulotukea. Hän pärjää suhteellisen hyvin, vaikka tuki ei ole iso. Samaan aikaan hänet ohjataan TE-toimiston sijaan asioimaan työvoimanyhteis palvelupisteeseen (myöhemmin tekstissä TYP), jossa yhdistyvät TE-toimiston, sosiaalityön ja terveydenhuollon palvelut.

Ilmari kokee, että aikuissosiaalityössä asioinnista on hänelle apua. Se on helpompaa kuin TE-toimistossa asiointi. Aikuissosiaalityön työntekijä informoi Ilmaria nuorille aikuisille tarkoitetusta ryhmätoiminnasta. Ilmari innostuu ja aloittaa toiminnassa, joka jatkuu useamman kuukauden ajan. Hän tutustuu uusiin ihmisiin ja osallistuu uuden kaverin innoittamana messutapahtumaan. Aluksi hän vastustaa osallistumista, mutta jälkepäin kiittää onneaan. Tapahtumassa Yhdistyksen työntekijä esittelee Yhdistyksen toimintaa. Ilmari innostuu ja ilmoittautuu mukaan leirille. Lisäksi hän osallistuu ennen leiriä Yhdistyksen muuhun toimintaan.

Pikku hiljaa Ilmarin ja Yhdistyksen työntekijöiden kesken alkaa kehkeytyä ajatus ja Ilmarille aletaan etsiä palkkatukityöpaikkaa, joka järjestyy pian. Ilmari on kuitenkin ehditty ohjata hieman aiemmin TYPin kautta mielenterveyskuntoutujien kurssille. Hän päättää keskeyttää kurssin, koska tuntee oman toimintakykynsä riittävän muuhunkin. Ilmarin myös ajattelee, että kurssin jälkeen hänet ohjattaisiin kuntouttavaan työtoimintaan ja hän jäisi pyörimään TYPin rattaisiin.

TYPissa vastustetaan palkkatukityön aloittamista. Ilmari otaksuu sen johtuvan siitä, että mielenterveyskuntoutujien kurssi on osa TYPin palveluvalikoimaa mutta palkkatukityö on hänen oma toiveensa eikä varsinaisesti kuulu siinä kohtaa asiakkuutta TYPin palveluihin. Hän kokee itsensä terveemmäksi kuin mitä TYPin arvio on. Se aiheuttaa ristiriidan. Kuntouttavat palvelut näyttäytyvät hänelle taaksepäin menemisenä, vaikka hän haluaisi mennä eteenpäin. Hän on elämänsä aikana asioinut monessa palvelussa, jossa hänen elämäntilanteensa on kirjattu ylös. Hänestä tuntuukin kuin menneisyys seuraisi häntä ja otsassa olisi hullun leima.

Kyseiseen aikaan sijoittuu kriittinen hetki. Ilmari on jo luovuttaa eikä usko palkkatukityön toteutuvan. Hän antaa periksi. Hän hakeutuu terveysasemalle, koska psyykinen vointi romahtaa. Terveysasemalta hänet ohjataan psykiatrian poliklinikalle, jossa alkaa muutaman vuoden mittainen hoitosuhde. Vaikka Ilmari luovuttaa, Yhdistyksen työntekijä ei luovuta vaan jatkaa taistelua TYPin kanssa. Palkkatuen saaminen onnistuu lopulta, ja Ilmari pääsee aloittamaan työt.

Ilmarille ei ole kertynyt juurikaan aiempaa työkokemusta. Työn myötä Ilmari saa olla kuuntelijan roolissa, kun aiemmin hän on ollut se, jota on kuunneltu. Työ antaa mahdollisuuden osoittaa, että hänestä on työntekoon ja että hän on luottamuksen arvoinen. Hän kokee tehneensä hommansa hyvin ja kysyneensä osoittamaan, että Yhdistyksen työntekijän kannatti luottaa hänen kykyihinsä. Myös Ilmarin taloudellinen tilanne on parhaimmillaan. Tiukimmillaan taloudellinen tilanne on ollut, kun hän on elänyt toimeentulotuella.

Pettymyksiä ja sattumia – edelleen vahvistuvaa osallisuutta

Ilmari hakee korkeakouluun opiskelemaan mutta ei pääse. Hän on pettynyt, koska kyseinen opiskelupaikka on pitkään ollut hänen unelmansa. Epäonnistumisesta huolimatta hän päättää kokeilla kepillä jäätä ja hakee toisen asteen ammattiopintoihin. Hän haluaa opiskella edes jotakin. Hän ajattelee, miksei tähtäisi hieman matalammalle ja alalle, jota ei ole aiemmin osannut ajatellut. Hän saa TE-toimistosta myönteisen päätöksen omaehtoisesta opiskelusta. Palkkatukityöjakso ollut juuri sen mittainen, että hänelle syntyy oikeus ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan.

Kynnys opintojen ensimmäiseen työharjoitteluun on korkea, koska hänelle on karttunut niin vähän aiempaa työkokemusta. Työharjoittelussa hän saa onnistumisen kokemuksia ja alkaa pikku hiljaa tehdä samoja työtehtäviä kuin muutkin. Hän kokee saaneensa mahdollisuuden ja tehneensä hyvää työtä, vaikka paikka ei aivan mieluinen olekaan. Toisen työharjoittelupaikan hän etsii itselleen

mielekkäämmästä työpaikasta. Opintojen aikana Ilmari saa mahdollisuuden näyttää, että hänestä on opiskelemaan ja että hän on hyvä oppilas.

Ilmari valmistuu ja hakee jatkamaan opintoja ammattikorkeakouluun. Hän siirtyy opiskelemaan opintoetuuksilla ja -lainalla. Ennen korkeakouluopintojen alkua Ilmarin hoitosuhde psykiatrian poliklinikalla päätetään. He tulevat yhdessä työntekijän kanssa siihen tulokseen, ettei sille ole enää tarvetta.

Ilmarille merkittävää on ollut ymmärtää, että unelmista on osittain luovuttava ja edettävä pienin askelin. Hän on ensin osallistunut sosiaalitoimen nuorten aikuisten kurssille, sitten Yhdistyksen toimintaan ja työskennellyt palkkatuella, mistä on saanut kimmokkeen opintoihin. Kun hän on siirtynyt uudelle etapille, vanha on jäänyt taakse. Hän ei enää koe kantavansa ”hullun” leimaa kuten aiemmin.

Ilmari ajattelee että muutokseen on johtanut se, että hänet on instituutioiden toimesta lyöty maanrakoon, josta hän on taistellut tiensä ylös. Hänen mukaansa on voinut olla hyvin pienestä kiinni, etteivät asiat ole menneet toisin. Hänessä on aiemmin ollut paljon raivoa, jota hänen on ollut vaikea hillitä. Nuoruudessa se ilmeni haluna räjähtää ja viedä siinä samalla myös muita mukana. Nyt hän pystyy hallitsemaan omaa toimintaansa ja tunteitansa paremmin kuin aiemmin sekä punnitsemaan eri vaihtoehtoja ja analysoimaan tekojen seurauksia. Hän ajattelee, että jos olisi hyväksynyt TYPin toimenpiteet, hän ei todennäköisesti olisi korkeakouluopiskelija. Toimenpiteet eivät olisi tarjonneet hänelle mahdollisuutta näyttää ja käyttää omaa osaamistaan.

Viidessä vuodessa Ilmarin passiivinen, hauras toimijuus on muuttunut aktiiviseksi toimijuudeksi. Aiempi osattomuus luonnollisen ympäristön lähteistä on muuttunut vahvaksi osallisuudeksi opiskelusta ja sosiaalisista suhteista. Tarkastelujakson loppupuolella Ilmari ei ole tarvinnut institutionaalisen ympäristön tukea lukuun ottamatta Kelan opintoetuuksia ja lääkkeiden uusimista terveysasemalla. Hän ei ole kaivannutkaan tukea. Ilmarilla on suunnitelmia ja haaveita tulevaisuudelle.

5.2.3 Emmi – masennuksesta ja pitkäaikaistyöttömyydestä kiinni työelämään

Emmi kasvaa monilapsisessa perheessä. Perhe asuu pienellä paikkakunnalla. Emmi mieltää lapsuutensa perusturvalliseksi. Nuoruusiässä Emmi keskeyttää useammat toisen asteen opinnot. Hieman myöhemmin hän suorittaa ammattitutkinnon, joka ei kuitenkaan työllistä häntä. Hänen vanhempansa kuolevat, kun hän on nuori aikuinen.

Emmi aloittaa osa-aikaiset ja epäsäännölliset työt. Hän osallistuu Yhdistyksen leirille, mikä on hänelle myönteinen kokemus. Hän on kärsinyt pitkään masennuksesta ja ahdistuksesta. Hän soittaa etsivään nuorisotyöhön ja pyytää sieltä apua. Samaan aikaan hän varaa myös ajan psykiatriselta sairaanhoitajalta ja aloittaa viikoittaiset käynnit tämän luona. Lisäksi hän suunnittelee aloittavansa vapaaehtoistyön leipäjonossa, mutta suunnitelma kariutuu.

Seuraavana vuonna Emmi avioituu miehensä kanssa ja he muuttavat. Emmi jatkaa ajoittaista työskentelyä. Elämä on kääntynyt parempaan suuntaan. Hän päätyy perustamaan hyväntekeväisyysringin. Kokoaikaisen työn haku on kuitenkin haasteellista, ja pienellä paikkakunnalla osa-aikatyön vastaanottaminen on kannattamatonta, koska työn tekemiseen tarvitaan auto. Jos tunteja on vain muutama kerrallaan, kuluu työmatkoihin suhteessa kohtuuttoman paljon rahaa. TE-toimisto lähettää Emmille osoituksen työhaastatteluun, mutta kutsu haastatteluun ei missään vaiheessa tavoita häntä. Kun hän kuulee asiasta, hän ajattelee, että hänet ohjataan työtoimintaan naputtelemaan linnunpönttöjä alkoholistien kanssa. Kyseessä onkin kesätyö hänen koulutustaan vastaavalla lähialalla.

Kesätoissa hän keskustelee erään työntekijän kanssa opiskelusta ja siihen liittyvistä taloudellisista haasteista. Emmi on haaveillut pitkään jatkavansa toisen asteen tutkintoa, jonka suorittaminen häneltä on aiemmin keskeytynyt. Syksyllä selviää, että hänen on mahdollista aloittaa kesätyöpaikassa oppisopimuskoulutus. Emmi innostuu mutta ennen kuin voi aloittaa, on hänen odotettava myönteistä päätöstä TE-toimistolta. Lisäksi hänen on ensin irtisanottava itsensä satunnaisesti tekemästään osa-aikaisesta työstä, jotta oppisopimustuen hakeminen on mahdollista. Kun myönteinen päätös vihdoinkin annetaan, Emmi aloittaa oppisopimuskoulutuksen.

Vahvistuvaa osallisuutta – työ vahvistaa merkityksellisyyden tunnetta ja rohkaisee

Oppisopimustyössä alku on hankala, mutta osallisuus työstä kohentaa Emmin oloa ja hän tuntee olonsa merkityksellisemmäksi, koska voi osallistua yhteiskuntaan työnteolla. Elämä alkaa tasoittua. Emmi lopettaa käynnit psykiatrisen hoitajan luona. Hän on tavannut hoitajaa säännöllisesti usean vuoden ajan. Emmi pystyy puhumaan vaikeista ajoistaan avoimesti ja saa siitä myönteistä palautetta myös tuntemattomilta. Emmi kokee voimauttavana, kun voi olla tueksi ja avuksi muille. Hän saa myös paljon tukea omilta ystäviltään ja sisaruksiltaan.

Hieman myöhemmin Emmi päätyy eroamaan miehensä kanssa. Samaan ajanjaksoon osuu opiskelun kannalta tärkeitä suorituksia. Kaikesta huolimatta hän suoriutuu niistä kiitettävillä arvosanoilla.

Kotipaikkakunnalla kaikki muistuttaa Emmiä yhteisestä elämästä miehen kanssa. Hänen mielessään alkaa itää ajatus muutosta. Hän päättää muuttaa, vaikka mahdollisuus suorittaa oppisopimuskoulutus loppuun jää avoimeksi. Hänen onnekseen asia järjestyy.

Emmin elämä on muuttunut viidessä vuodessa ja osallisuus työelämästä vahvistunut, mikä tarkoittaa taloudellisen tilanteen kohentumista ja merkityksellisyyden tunteen kasvua. Emmillä on suunnitelmia tulevaisuudelle. Töiden etsimisen lisäksi yksi sellainen on apua tarjoavan vapaaehtoistoiminnan perustaminen kotipaikkakunnalle. Lisäksi Emmi on alkanut seurustella, mikä tuo sisältöä hänen elämäänsä.

5.2.4 Ilona – työkyvyttömyydestä aktiiviseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen

Ilona syntyy joitakin vuosia ennen 1990-luvun lamaa. Perheeseen kuuluu myös useampi sisarus. Ilona elää lapsuuden ja nuoruuden pienehköllä paikkakunnalla. Ilona ja hänen sisaruksensa kasvavat ilman riittävää huolenpitoa ja turvaa. Perheessä on köyhyyttä. Ilona muuttaa teini-iässä omilleen. Hänellä on sosiaalityöntekijä, jolta kokee saaneensa tukea, mutta työntekijä vaihtuu Ilonan täysi-ikäistyttyä. Ilonan näkemys on, etteivät he sisarusten kanssa saa tukea ja apua tarpeeksi ajoissa eivätkä riittävästi.

Ilonalla todetaan masennusta ja muuta psyykkistä oireilua ensimmäisen kerran teini-ikäisenä. Hän käy Kelan tukeman kuntoutuspsykoterapian aikuisuuden kynnyksellä ja saa sen avulla suoritettua lukion loppuun. Hän hakee yliopistoon, johon ei pääse, mutta aloittaa ammattikouluopinnot.

Ilonaa aletaan kiusata ammattikoulussa. Siitä huolimatta hän saa suoritettua opinnot päätökseen. Opintojen loppupuolella Ilona on osa-aikatöissä, koska sosiaalitoimistosta ilmoitetaan, ettei hänen opintojaan enää tueta toimeentulotuella samalla tavalla kuin aiemmin. Hänet veloitetaan nostamaan opintolainaa ja hankkimaan opintojen oheen työpaikka. Ilona on tunnollinen ja ahkera ja toimii, kuten vaaditaan. Hän tekee monesti ensin pitkiä päiviä koululla ja sen lisäksi keikkatöitä. Vaikka hän ajautuu pakon edessä työllistämään itse itsensä, työstä tulee Ilonalle merkityksellistä ja hänen pystyvyyden tunteensa kasvaa.

Hänellä todetaan tuki- ja liikuntaelin sairaus opintojen loppuvaiheessa. Hän valmistuu ammattiin, johon hän on jo valmistuessaan työkyvytön. Hän kokee toimineensa niin kuin yhteiskunnan taholta odotetaan, mutta ei siitä huolimatta työllisty. Hän alkaa saada Kelan työttömyysetuutta.

Ilona on saanut ammattiopintojen aikana asumisen tuen -palvelua. Palvelusta hän kokee saaneensa apua arkeen ja jaksamiseen, mutta sen päätyttyä hän jää tyhjän päälle. Ilonan psyykkinen vointi romahtaa, mutta hän yrittää sinnitellä ja pärjätä mahdollisimman pitkään.

Psyykkisten sairauksien lisäksi Ilonalla on useampia somaattisia sairauksia ja lukihäiriö, mikä ei helpota psyykkistä vointia. Ilona päättää muuttaa suuremmalle paikkakunnalle. Hän tavoittelee muutolla vahvempaa osallisuutta palvelujärjestelmän tuesta. Hänen toiveenaan on saada itsensä parempaan kuntoon sekä elämäänsä enemmän sisältöä. Hän saa psykiatrian poliklinikan lähetteen. Muuton myötä Ilonan ystävyssuhteita kuitenkin katkeaa.

Ilona on sairauslomalla ja myöhemmin hän alkaa saada Kelan kuntoutustukea. Hän kokee, ettei saa terveydenhuollon palveluista riittävästi tukea, mikä supistaa merkittävästi kokemusta omista vaikutusmahdollisuuksista. Hän peilaa tilannettaan aiempaan aikaan ja siihen, mikä häntä on aiemmin auttanut. Hänellä on vahva näkemys, mutta se ei kohtaa terveydenhuollon henkilöstön arvioiden kanssa.

Vaikeista olosuhteista huolimatta Ilonan toimijuutta voi pitää vahvana, koska terveydenhuollon palvelujen aktiivisen hakemisen lisäksi hän hakeutuu muun muassa kurssille, jonka saa liitettyä työllistymissuunnitelmaansa. Lisäksi hän osallistuu Yhdistyksen toimintaan. Se avaa Ilonalle uusia kontakteja.

Ilonalla on monia institutionaalisen tuen kontakteja, mutta tuki ei ole riittävää. Ilona yrittää muun muassa tuloksetta selvittää aikuissosiaalityöstä, tuetaanko häntä psykoterapian tutustumiskäynneissä. Psykiatrian poliklinikalla asioiden selvittely on hidasta. Lopulta hän joutuu odottamaan siihen saakka, kunnes hänelle haetaan Kelan kuntoutuspsykoterapiaa, kun aiemmasta terapiasta johtuva karenssiaika on umpeutunut.

Osallisuus vahvistuu – kolme tärkeää suhdetta ja yhteiskunnallista vaikuttamista

Ilona on tullut koko nuoren aikuisuutensa toimeen pienillä tuloilla. Tarkastelujakson aikana hän saa ensin Kelan opintoetuutta, sitten työttömyysetuutta ja lopulta sairaspäivärahaa ennen kuin alkaa saada kuntoutustukea. Lisäksi hän saa asumistukea ja viimesijaista sosiaaliturvaa eli perustoimeentulotukea. Sen lisäksi että Ilonan elämässä on taloudellista niukkuutta, on siinä myös luonnollisten sosiaalisten verkostojen niukkuutta.

Ilonan elämään kasautuu kolme merkittävää ihmissuhdetta. Hän arvioi näiden kolmen tekijän yhdessä tukeneen häntä eniten eteenpäin. Hän tapaa puolisonsa, saa myönteisen päätöksen Kelan kuntoutuspsykoterapiaan sekä hänelle järjestyy tukihenkilö. Ilonalla on elämässään enemmän tukea kuin koskaan aiemmin.

Hieman myöhemmin Ilona aloittaa kokemusasiantuntijana Yhdistyksen toiminnan aikana syntyneiden kontaktien kautta. Hän tekee myös muutamia lyhyitä työpätkiä, jotka kuntoutustuen tuloraja mahdollistaa. Ne eivät kuitenkaan merkittävästi kohenna hänen taloudellista tilannettaan. Lisäksi hän aloittaa toiminnan kansalaisverkostossa. Hän ideoi ja kehittää erilaista toimintaa. Hänen tekemiseensä luotetaan ja hän saa osallistumisestaan positiivista palautetta. Lisäksi hän osallistuu julkiseen keskusteluun muun muassa internetissä.

Tarkastelujakson lopulla Ilonan elämässä on odotettavissa monia positiivisia muutoksia. Hän on muuttamassa miesystävänsä kanssa asumaan saman katon alle, ja terapiaa tulee päätökseen. Tuleva jännittää Ilonaa, mutta hänellä on myös entistä vahvemmin uskoa omaan pärjäämiseensä. Jos kaikki olisi mennyt toisin, hän olisi saanut jo lapsuudessa ja nuoruudessa enemmän tukea. Hän arvelee, ettei ehkä tällöin olisi sairastunut niin pahasti. Jos hän ei olisi lukion jälkeen aloittanut opintoja, joissa häntä kiusattiin, vaan päässyt ensisijaiseen vaihtoehtoonsa, tai jos hän ei olisi jäänyt opintojen päätyttyä tyhjän päälle, ei hänen vointinsa ehkä olisi romahtanut niin pahasti.

Vaikka Ilonan osallisuus ja toimijuus on usealla osa-alueella vahvistunut, kuvaa Ilona viiden vuoden ajanjaksoa vaihtelevana ja sinnittelyä sisältävänä. Tarkastelujakson lopulla Ilonan elämässä on edelleen monia institutionaalisen osallisuuden lähteitä. Niiden lisäksi hänen elämässään on paljon luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteitä, joita on aiemmin ollut niukasti. Siitäkin huolimatta että Ilonan osallisuus on vahvistunut ja hänen toimijuutensa on vahvaa, hän kokee edelleen elämänsä olevan rajoittunutta. Vaikka hän osallistuu yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja hänellä on monia omia projekteja, saavat opiskelu ja työ hänen mielessään merkittävämmän roolin. Kun osallisuus niihin puuttuu, aiheuttaa se merkityksettömyyden tunnetta.

5.2.5 Pihla – työtoiminnan kautta opiskelemaan ammattia

Pihlan isä kuolee tämän ollessa lapsi. Pihlaa kiusataan yläasteella. Hän keskeyttää ensimmäisen kerran ammattiopinnot täysi-ikäisyyden kynnyksellä. Samaan aikaan hän on pitkään sairaalahoidossa muun muassa masennuksen vuoksi.

Pihla aloittaa ammattiopinnot kahteen otteeseen uudelleen, mutta näilläkin kerroilla opinnot keskeytyvät. Myöhemmin hän valmistuu toiselta alalta, mutta ei työllisty alan töihin. Työttömyyden ohella Pihlan nuorta aikuisuutta leimaa pienituloisuus. Hän on saanut pitkään kuntoutustukea sekä toimeentulotukea. Lisäksi hän on asunnottomana joitakin kuukausia. Elämänvaiheeseen liittyy myös päihteidenkäyttöä.

Vahvistuvaa osallisuutta – kuntouttava työtoiminta ja opiskelu

Pihla osallistuu Yhdistyksen leirille. Hän saa kimmokkeen hakea leirille asunnottomille suunnatun kohtaamispaikan kautta. Hänen elämäänsä alkaa kasautua monia muutoksia. Hän muuttaa toiselle paikkakunnalle. Lisäksi hänen pitkäaikainen psykiatrian kontaktinsa päätetään, mikä vahvistaa hänen pärjäämisen tunnettaan. Se, ettei hän enää tarvitse psykiatrista apua, on hänelle merkki siitä, että hänellä itselläänkin on voimavaroja.

Samoihin aikoihin hän aloittaa kuntouttavan työtoiminnan. Pihla on itse yhteydessä TE-toimistoon ja pyytää päästä kuntouttavaan työtoimintaan, mitä voi pitää vahvana toimijuutena. Hän on kuntouttavassa työtoiminnassa kahdessa eri paikassa yhteensä useamman vuoden ajan. Työtoiminnassa hän saa vastuullisia tehtäviä ja kokee, että hänen tekemiseensä ja osaamiseensa luotetaan.

Tässä vaiheessa Pihlalla on aikuissosiaalityön ja TE-toimiston asiakkuus. Hän ei kuitenkaan koe näiden roolia mitenkään merkittäväksi. Aikuissosiaalityöstä tehdään joitakin arviokäyntejä työtoimintapaikkoihin, minkä lisäksi hän saa avopuolison kanssa toimeentulotukea. Samalla kun kuntouttava työtoiminta lisää osallisuutta, antaa se myös potkua eteenpäin ”noyryyttävyytensä” kautta.

Pihla ei tunne pakkoa tai näköalattomuutta, mutta häneen lyödystä ”hullun” leimasta on vaikea päästä eroon, minkä voi tulkita toimijuutta ja osallisuutta rajoittavaksi tekijäksi. Sen sijaan, että häntä kannustettaisiin TE-toimistossa kohti opiskelua ja omaehtoista toimintaa, yritetään häntä kuntouttavan työtoiminnan päätyttyä saada pakonomaisesti osallistumaan mielenterveyskuntoutujille tarkoitettulle kurssille. Hän kokee omien voimavarojensa riittävän myös muuhun, mutta hänen arvioonsa ei uskota eikä luoteta. Hänen tavoitteenaan on palkkatyö, joten hän hakee opiskelemaan. TE-toimistossa ei edelleenkään uskota hänen voimiinsa opiskella, vaan häneltä vaaditaan aktiivista toimijuutta opiskelukykyensä osoittamiseksi.

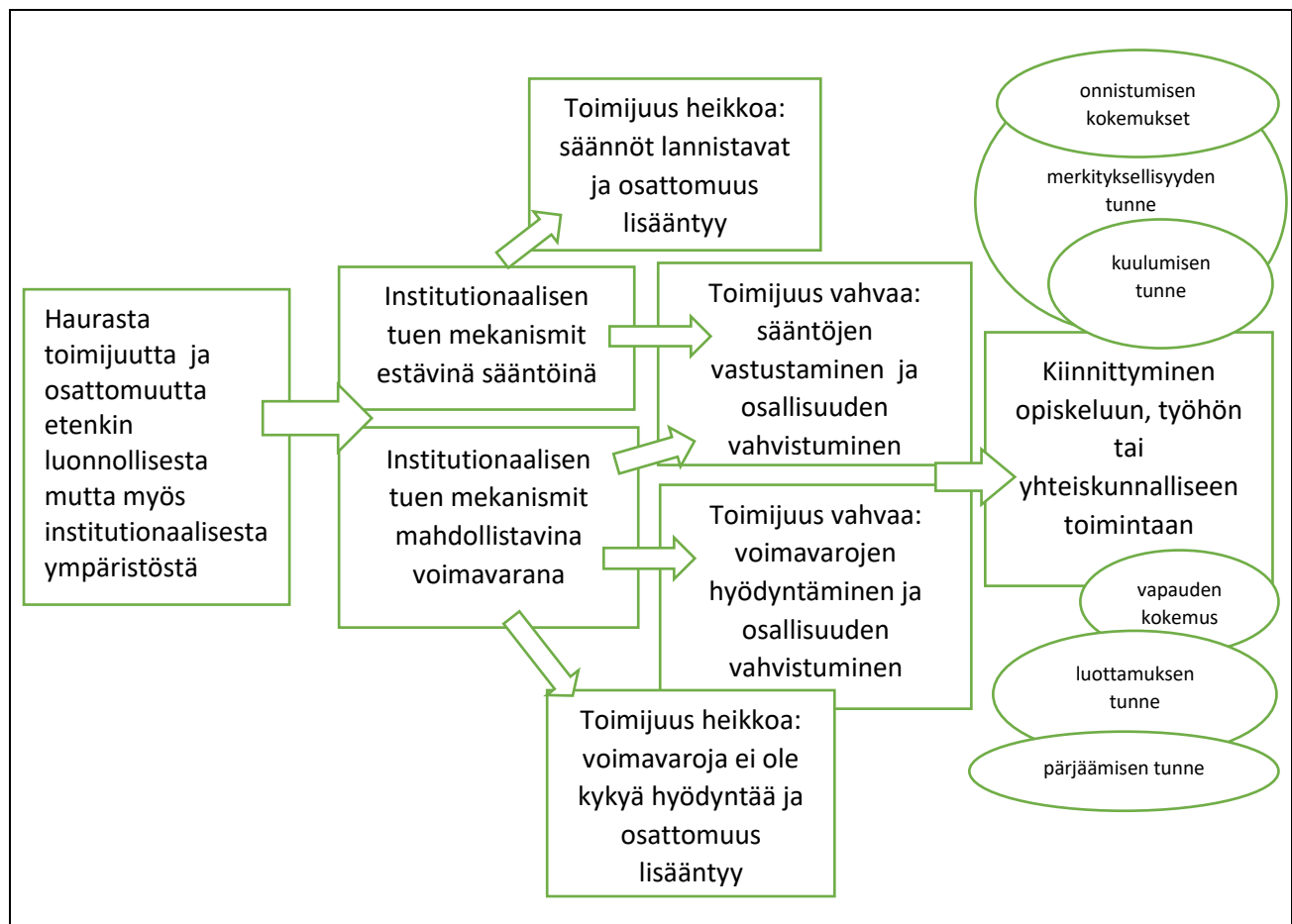
Hän pyrkii valitsemaan alan, joka työllistäisi. Hän hakee kahdelle eri opintolinjalle ja ottaa vastaan opiskelupaikan alalta, jonka opinnot ovat useampaan otteeseen keskeytyneet hänen ollessa nuorempi. Ensimmäisenä opiskeluvuotena Pihlan koulumatka on pitkä. Hän kulkee sen päivittäin bussilla, koska motivaatio työllistyä on suuri. Myöhemmin he muuttavat puolison kanssa lähemmäksi opiskelupaikkakuntaa.

Tarkastelujakson lopulla Pihlan henkilökohtaisessa elämässä tapahtuu muutoksia. Aiemmin solmittu avioliitto on koetuksella. Hän on myös vähällä jättää opintonsa kesken, mutta opettaja kannustaa

häntä jatkamaan hyvin sujuneita opintoja. Hän etsii oman asunnon. Opintojen päätyttyä hän toivoo työllistyvänsä.

5.3 Toimijuus ja osallisuus sekä kiinnittyminen osallisuuden lähteisiin

Laadin yhteenvedon edellä esitettyjen tapausten osallisuuden muutoksista. Osallisuuden muutoksen -kaavassa havainnollistan muutosta. Institutionaalisen ympäristön estäviä sääntöjä ja mahdollistavia voimavaroja käsittelemme tarkemmin luvussa kuusi.

Kuvio 1. Osallisuuden muutoksen -kaava

Hauraasta toimijuudesta ja osattomuudesta notkahdellen vahvistuvaan osallisuuteen

Tapaukset sisälsivät selvästi eniten kuvauksia tilanteista, joissa toimijuus oli ollut vahvaa ja samalla osallisuus joko luonnollisen tai institutionaalisen ympäristön lähteisiin oli vahvistunut. Yksi nuori kuvasi oman toimintansa ja asenteensa merkitystä nuorille aikuisille suunnatussa sosiaalityön ryhmätoiminnassa, joka osoittautui merkitykselliseksi tulevaisuuden kannalta:

”se on loppupeleissä ratkaissut aika pitkälti tän mun lopputulevaisuuden että tota vaikka mä oon myös itekin ollut siinä vastuussa, siinä on varmaan ollut myös osittain sitä että mä oon lähtenyt myös eri asenteella sinne”

Seuraavaksi eniten oli kuvauksia tilanteista, joissa toimijuus oli ollut vahvaa, mutta siitä huolimatta osallisuus ei ollut vahvistunut. Tapauksissa oli kaikkein vähiten tilanteita, joissa heidän oma toimijuutensa oli ollut heikkoa. Kuvauksia oli vähän yhtäältä sellaisista tilanteista, joissa osallisuus oli heikentynyt heikon toimijuuden vuoksi, ja toisaalta sellaisista tilanteista, joissa osallisuus oli vahvistunut heikosta toimijuudesta huolimatta. Vahva toimijuus ei siis välttämättä tarkoita vahvaa osallisuutta luonnollisesta tai institutionaalisesta ympäristöstä. Vahvan toimijuuden lisäksi myös rakenteellisilla tekijöillä on vaikutusta osallisuuden vahvistumiseen.

Kaikkien haastateltujen osallistuminen työhön, opiskeluun tai muutoin yhteiskuntaan oli tarkastelujakson 2012–2013 alussa vähäisempää kuin vuonna 2017. Jokaisen kohdalla voi puhua *notkahdellen vahvistuneesta osallisuudesta*. Jossakin vaiheessa tarkastelujaksoa oli ollut notkahdus, jolloin toimijuus oli ollut heikkoa ja haurasta. Silloin luonnollisen ja institutionaalisen osallisuuden lähteisiin oli vaikea kiinnittyä. Esimerkiksi se koettiin raskaana, että oli itse edistänyt asioitaan yhteiskunnan odottamalla tavalla mutta ei siitä huolimatta ollut työllistynyt tai päässyt mukaan yhteiskuntaan. Tällainen murensi pystyvyyden kokemusta. Yksi nuorista kuvasi tilannetta seuraavasti:

”mä oon niinku opiskellu, mä oon käyny lukion ja sit mä en päässy [koulun nimi] niin sit mä menin tonne [mainitsee koulun nimen] et mä saan niinku jonkun tai pääsen eteenpäin ja silleen mut sit se ei niinku onnistunu niin sit se oli mulle tosi raskasta”

Elämänvaiheena nuoreen aikuisuuteen voi liittää tietyn tyyppisen päämäärättömyyden ja ajalehtimisen, mutta jos näköalattomuus valtaa eikä tulevaisuudenkuvaa ole lainkaan, on kyse ainakin jossain määrin muusta kuin pelkästä nuoruuteen elämänvaiheena kuuluvasta hapuilusta. Edellisenkaltainen lamaantuminen ei kuitenkaan kadota ihmisen toimijuutta. Ihminen on edelleen toimiva subjekti ja pyrkii käyttäytymisellään johonkin (Kotiranta & Virkki 2011, 124).

Vetäytymisellä ja sopeutumisella pyritään selviytymään. Kun toimijuus on haurasta, helposti lähestyttäväänkin institutionaaliseen tukeen on vaikea kiinnittyä:

”kun mulla oli se sairausloma vielä niin oli toi se sosiaalihjaaja myös, tuolla oli joku tämmönen matalan kynnyksen tämmönen joku päivähässäkkä nuorille aikuisille, en muista kyllä enää nimeä, sitäkin mä kävin ihan googlettaa ja kaikkee että olin muka menossa mutta ei vaan saanut sitä matalaakaan kynnystäkään aikaiseksi”

Vaikka tarkastelujakso sisälsi kaikkien kohdalla tilanteita, joissa toimijuus oli haurasta, se sisälsi kaikkien kohdalla myös vahvaa toimijuutta ja vahvistuvaa osallisuutta. Kiinnittymisellä institutionaalisen osallisuuden lähteisiin oli merkitystä osallisuuden vahvistumisessa.

Kiinnittyminen institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteisiin

Kaikki haastatellut olivat tarkastelujakson aikana vahvasti kiinnittyneitä useampaan institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteeseen. Kiinnittymisen kohteet ja ajalliset pituudet vaihtelivat heidän välillään. Joidenkin elämässä oli samanaikaisesti useita erilaisten institutionaalisten ympäristöjen lähteitä. Voi sanoa, että institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteet olivat olleet vaikuttamassa osallisuuden vahvistumiseen luonnollisessa ympäristössä. Seuraavassa taulukossa on eritelty institutionaalisen tuen lähteitä sen mukaan, miten moni nuori on ollut mihinkin lähteeseen kiinnittyneenä.

Taulukko 2. Yhdistävät ja erottavat institutionaalisen tuen lähteet

Tapauksia yhdistäviä institutionaalisen tuen lähteitä	Tapauksia erottavia institutionaalisen tuen lähteitä
<ul style="list-style-type: none"> - Yhdistyksen toimintaan osallistuminen (5/5) - te-palvelut mukaan lukien TYP (5/5) - psykiatrinen sairaanhoito (5/5) - terveysasema/päivystys (3/5) - Kelanpsykoterapia tai pitkään jatkuneet julkiseen psykiatrisen sairaanhoitajan tapaamiset (5/5) - aikuissosiaalityö ja toimeentulotuen saaminen (4/5) 	<ul style="list-style-type: none"> - kuntouttava työtoiminta (1/5) - fysiatrian poliklinikka (1/5) - muiden kolmannen sektorin palvelujen kuin Yhdistyksen käyttö (1/5) - Kelan kuntoutuskurssi somaattiseen oireiluun (1/5) - vertaisuuteen perustuvaan toimintaan hakeutuminen (2/5) - etsivä nuorisotyö (1/5) - ruoka-apu (2/5) - diakoniatyö ja -rahasto (2/5) - vapaaehtoinen tukihenkilö (2/5) - yksityisen hyväntekeväisyystoiminnan hyödyntäminen (1/5) - päihdehoito (1/5)

Kaikki haastatellut olivat jossain vaiheessa tarkastelujaksoa TE-toimiston asiakkaina, toiset pitemmän ja toiset lyhyemmän aikaa. Yksi heistä oli TE-toimiston ja aikuissosiaalityön kautta kuntouttavassa työtoiminnassa. Kaksi oli osa-aikatyöstä huolimatta TE-toimiston kirjoilla, koska heidän tulonsa olivat pienet. Yksi haastateltu oli ensin kirjoilla TE-toimistossa, josta hänet ohjattiin TYPin palveluihin.

Kaikki nuoret käyttivät erikoissairaanhoidon palveluita tarkastelujakson aikana. Neljä heistä oli psykiatrian poliklinikan asiakkuudessa. He olivat hakeutuneet ensin joko päivystykseen tai terveysasemalle, josta heidät oli ohjattu eteenpäin. Kaksi kävi Kelan kuntoutuspsykoterapiassa. Yksi heistä oli fysiatrian poliklinikan asiakkuudessa ja Kelan kuntoutuskurssilla selkävaivojen takia.

Lähes kaikilla oli aikuissosiaalityön asiakkuus tarkastelujaksolla. Yhden kohdalla se tarkoitti intensiivistä tukea, mihin kuului sekä sosiaalityöntekijän että sosiaaliohjaajan tuki. Yksi haastateltu osallistui kuntouttavan työtoimintaan kolmen vuoden ajan. Toinen osallistui aikuissosiaalityön nuorille aikuisille suunnattuun ryhmään. Lisäksi yksi heistä toi esiin saaneensa kertaluonteista toimeentulotukea. Vaikka tämä nuori ei tuonut esiin aikuissosiaalityön asiakkuutta, hän sai tukea kuntayhtymän etsivältä nuorisotyöltä. Yksi heistä osallistui asumisen tuen -palvelun seurantatapaamisiin vielä usean vuoden ajan palvelun päättymisen jälkeen. Yksi heistä oli laitostatkaisuhoidossa tarkastelujakson alkupuolella.

Kaikki haastatellut osallistuivat Yhdistyksen nuorille aikuisille suunnatuille leireille vähintään kerran ennen tarkastelujaksoa tai sen aikana. Kolme heistä osallistui leireille useamman kerran. Kaksi heistä osallistui leirien lisäksi Yhdistyksen muuhun toimintaan. Yksi heistä osallistui lisäksi mielenterveyskuntoutujien yhdistyksen vertaistoimintaan ja leireille.

Kaksi haastateltua haki ruoka-apua ruokajakelusta. Lisäksi kaksi haastateltua sai taloudellisesta tukea diakoniarahastosta. Kahdella nuorella oli tarkastelujakson aikana vapaaehtoinen tukihenkilö diakoniatyön kautta. Yksi nuori haki jouluksi apua yksityishenkilön pyörittämästä hyväntekeväisyystoiminnasta.

Kaikki heistä hyötyivät jostakin institutionaalisen tuen muodosta ja tuki vahvisti heidän osallisuuttaan luonnollisesta ympäristöstä. Rakenteelliset mekanismit siis vahvistivat heidän osallisuuttaan, mutta samalla jokaisen oman toimijuuden vahvuus korostui. Eräs nuorista kuvasi rakenteen ja toimijan samanaikaisuutta näin:

”en tiää miksen antanut periksi, ehkä [Yhdistyksen työntekijä] vaikutti siihen myös mutta se että mut oli siinä osittain lyöty maan rakoon, näin mä koen et mun tää viisi vuotta olisi aivan eri näköinen jos tietyllä tavalla mä oisin alistunut tai jos [Yhdistyksen työntekijän nimi] ei olisi tietyllä tavalla vetänyt mua pinnan alta kuiville”

Lähes jokainen jäi myös osattomaksi jostakin institutionaalisen tuen muodosta, jota oli toivonut tai kieltäytyi osallistumasta johonkin tarjottuun palveluun. Jälkimmäistä voi pitää erityisen vahvana toimijuutena, johon sisältyy halu käyttää ja näyttää omaa potentiaalia:

”mähän lopetin sen TYPin ohjaaman mielenterveyskurssin niin siinä on ollut sellainen että mulla on ollut kaiken sen sairauden keskellä sellainen kokemus siitä että mä oon terve ja mä pystyn parempaan ja mä haluan oikeasti näyttää että mä pystyn myös elämään normaalia elämää ja se on ollut se syy miksi mä en oo suostunut jäämään osaksi sitä rattaistoa”

Kiinnittyminen luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteisiin

Toimijuuden ja osallisuuden vahvistumisen suunta oli kohti luonnollista ympäristöä kaikissa tapauksissa mitä pidemmälle tarkastelujaksoa edettiin. Monen kohdalla tarkastelujakson lopussa erityisiä institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteitä ei enää elämässä juuri ollut. Perinteiset luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteet olivat kaikissa tapauksissa erittäin merkityksellisiä. Kaikkien kohdalla toteutui perinteisiä nuoren aikuisuuden vaiheeseen liittyviä siirtymiä. Kiinnittyminen työhön tai opiskeluun oli kaikissa tapauksissa merkityksellistä. Osallisuus

työelämästä oli osallisuutta, jota jokainen haastateltava toivoi myös tulevaisuudelta. Yksi nuori kuvasi oppisopimustyön aikaan saamaa muutosta seuraavasti:

”sekin kumminkin auttoi siihen että jakso kun oli päivässä niinku jotakin rutiinia ja oli joku paikka eikä ollut vaan niinku kun se tunne kun ihmiset meni lomilta kouluun ja töihin ja muuta niin sitten mä oon vaan täällä kotona niin sekin auttoi siihen mielen parantamiseen että oli joku tehtävä tässä maailmassa”

Muutaman kohdalla kiinnittyminen työelämään toteutui vahvasti jo tarkastelujakson aikana. Kaksi nuorista opiskeli tarkastelujakson lopulla toiveenaan työllistyä opintojen päätyttyä. Yhden nuoren kohdalla pitkäaikaista kiinnittymistä työhön tai opiskeluun ei tapahtunut. Uuden ammatin opiskelu ja työllistyminen sitä kautta olivat hänenkin toiveensa. Hän oli haastatelluista vahvimmin osallinen yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja muusta omaehtoisesta toiminnasta. Tämä voi selittyä juuri sillä, että hän ei ollut kiinnittynyt opiskeluun tai työelämään, joten niiden tuomien merkityksellisyyden tunteiden sijaan yhteiskunnallinen vaikuttaminen synnytti positiivisia tunteita. Siitä huolimatta hän kuvasi työn ja opiskelun ulkopuolella oloa seuraavasti:

”tuntuu että ei oo mitään, mul ei oo mitään paikkaa koska jos mä oon työkyvytön mun ammattiin ja sit mä en pääse opiskelemaan vaikka mä oon hakenu niin sit tuntuu et ei mulla oo mitään tarkoista tai mitään sellasta niinku mis mä olisin tärkeä”

Lisäksi hänen elämässään taloudellinen niukkuus korostui lapsuudesta saakka jatkuen läpi nuoren aikuisuuden, kun muiden kohdalla taloudellinen niukkuus ei tullut esiin aivan niin jatkuvana. Kaikki haastatellut kuitenkin lukeutuivat pienituloisiin, ja useampi heistä koki taloudellisia haasteita. Taloudellisen niukkuuden lisäksi perheen ja muun luonnollisen sosiaalisen verkoston tukea ja läsnäoloa elämässä voi pitää tämän nuoren kohdalla niukempana kuin muiden. Tämän yhtälön vaikutusta hän kuvasi seuraavasti:

”mä mietin sitä pakkoasiaa, on se ehkä et se on lähtenyt sellasesta taloudellisesta ja ehkä sellasesta sosiaalisesta et on tosi vähän sellasiii verkostoja mutta kyl se on sitten tosi paljon levinnyt sellaseen niinku et just siihen mikä on se oma pystyvyyden kokemus ja sit et miten näkee niitä mahdollisuuksia”

6 RAKENTEEEN KAKSINAINEN ROOLI – MUUTOSTA MAHDOLLISTAVAT VOIMAVARAT JA ESTÄVÄT SÄÄNNÖT

Tässä luvussa käsittelen institutionaalisen ympäristön osallisuutta estäviä sääntöjä ja mahdollistavia voimavaroja, jotka olen koonnut alla olevaan taulukkoon. Esitän vertailun vuoksi vastaavan taulukon luonnollisesta ympäristöstä (Liite 3), jota olen hyödyntänyt muun muassa Osallisuuden muutos - kaaviossa (ks. Luku 5.3). On tärkeää muistaa, että myös luonnollisen ympäristön sisältämät mekanismit ovat vaikuttamassa muutokseen.

Käsitän, että voimavaroissa ja säännöissä on kyse vuorovaikutuksessa kehkeytyvästä liikkeelle panevasta voimasta, emergenssista. Pelkkä osallisuuden lähde, kuten terveydenhuollon palvelu tai sosiaalipalvelu, ei vielä itsessään ole voimavara tai sääntö, vaan mahdollistava voimavara on palvelutapahtuman aikaansaama vaikutus asiakkaassa eli esimerkiksi tunne, kokemus, toiminta tai muu reagointi, joka syntyy tai vastaavasti jää syntymättä palvelussa tapahtuneen vuorovaikutuksen ja toiminnan seurauksena. Toisin sanoen kyseessä on osallisuuteen tai osattomuuteen liittyvä vuorovaikutuksessa syntyvä toimijakokemus (Isola ym. 2017). Rakenteellinen tekijä saa toimijassa aikaan kokemuksen, joka vaikuttaa osattomuutta tai osallisuutta lisäävästi.

Taulukko 3. Estävät säännöt ja mahdollistavat voimavarat institutionaalisessa ympäristössä

Rakenteen sisältämän säännön/voimavaran alateema	Rakenteen sisältämän säännön/voimavaran yläteema
<p>E s t ä v ä</p> <ul style="list-style-type: none"> -Palvelua saa liian harvatahtisesti tai sen kesto on liian lyhyt jotta muutosta ehtisi tapahtua -Palvelua ei saa oikea-aikaisesti, jolloin osattomuus pitkittyy -Tarjotun palvelun toteutustapa ei sovi omaan tilanteeseen -Palvelujen sirpaleisuus ja työntekijöiden vaihtuvuus estää tilanteen kokonaisvaltaisen huomioimisen -Palvelun korkea hinta estää sen käyttämistä -Yksittäinen työntekijä ei ole hyvä -Tarjottava palvelu aiheuttaa taakse päin menon kokemuksen - Riittämätön palvelu aiheuttaa näköalattomuutta omia vaikutusmahdollisuuksia kohtaan -Aiemmin löyty leima kulkee mukana palvelussa -Palvelussa kunnioiteta omaa näkemystä mikä lannistaa -Palvelu aiheuttaa pakon tai pelon tunnetta - Työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen kaventaa pärjäämisen tunnetta - Sosiaaliturvan käytännöt eivät mukaudu elämänrytmiin -Sosiaaliturvan myöntämisen käytännöt eivät ole ennakoitavissa -Sosiaaliturvan kannustin ei lisää arvostetuksi tuleminen tunnetta 	<p>Palvelun muoto ja sisältö estävänä sääntönä</p> <p>Palvelusta tai sen puutteesta aiheutuu negatiivisia tunteita -estävänä sääntönä</p> <p>Sosiaaliturva estävänä sääntönä</p>
<p>M a h d o i s t a v a</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yksittäisen työntekijä tai organisaatio on merkityksellinen -Onnistunut palveluohjaus kiinnittää työhön, toimintaan tai palveluun -Intensiivinen tai riittävän tiheä tuki, kun voimavarat ovat vähissä -Palvelussa kunnioitetaan omaa suunnitelmaa ja kynnyks on matala -Virallisen ja epävirallisen välimaastoon sijoittuva tuki -Palvelussa muodostuneet sosiaaliset suhteet lisäävät kuulumisen tunnetta -Palvelussa saa kokemuksen yhdenvertaisuudesta ja luottamuksesta -Palvelu avaa näkemään mahdollisuuksia ympärillä -Palvelu lisää kuulumisen ja merkityksellisyyden tunteita -Taloudellinen tuki mahdollistaa arkea -Sosiaaliturvan kannustimet auttavat eteenpäin -Diakoniatyön taloudellinen tuki ja ruoka-apu -Negatiiviset kokemukset potkivat eteenpäin -Palvelutarpeen päättymisen lisää pärjäämisen tunnetta 	<p>Palvelun muoto ja sisältö mahdollistavana voimavarana</p> <p>Palvelu synnyttää positiivisia tunteita ja kokemuksia -mahdollistavana voimavarana</p> <p>Sosiaaliturva ja muu taloudellinen tuki mahdollistavana voimavarana</p> <p>Palveluun liittyvä paradoksaalisuus voimavarana</p>

6.1 Institutionaalisen ympäristön osallisuutta estävät säännöt

6.1.1 Palvelun muoto ja sisältö estävänä sääntönä

Palvelua ei saa oikea-aikaisesti, jolloin osattomuus pitkittyy. Useampia haastateltava kuvasi tilanteita, joissa ei saanut sellaista palvelua, jota koki tarvitsevansa tai palvelun saaminen pitkittyi. Terveyskeskuksessa viivyteltiin psykiatrian poliklinikan lähetteen tekemistä eikä uskottu potilaan omaa arviota poliklinikkahoidon tarpeesta. Avun saamisen pitkittyessä myös masennus pitkittyi. Samantyyppinen tilanne syntyi, kun psykiatrian poliklinikalla lääkäri ei hakenut kunnan omaa psykoterapiaa vaan odotutti Kelan korvaamaan terapiaan vaadittavan määrääjän umpeutumista, vaikka nuorella oli hyvin vahva näkemys siitä, mikä tukisi häntä:

”mä olin sillee et mä tarvisin terapiaa et se auttaa mua, sit se [lääkäri] oli sitä mieltä et kun mä oon aiemmin käyny terapiassa niin se ei niinku auta mua koska mä oon uudestaan sairastunu vaikka silloin mä pysyin työkykyisenä”

Osittain viivyttely johtui siitä, että terapeuttia ei ollut etsittynä, mikä puolestaan johtui siitä, että aikuissosiaalityössä kesti ottaa kantaa terapian tutustumiskäyntien korvaamiseen toimeentulotuella.

Palvelua saa liian harvatahtisesti tai sen kesto on liian lyhyt, jotta muutosta ehtisi tapahtua. Useamman palvelun kesto oli liian lyhytaikaista tai harvatahtista. Fysiatrian poliklinikan hoitojaksot olivat lyhyitä ja jakson päätyttyä poliklinikalta kirjattiin ulos, jolloin uusi hoitojakso vaati uuden lähetteen perusterveydenhuollosta.

Kunnan aikuissosiaalityöstä sai vain muutaman tapaamisajan useamman vuoden ajanjaksolla, vaikka kyseinen nuori sai koko ajan toimeentulotukea. Hän myös toivoi psykiatrian poliklinikalle tiuhempia tapaamisia. Tarkastelujakson alkupuolella hänen tilanteeseensa vaikutti hyväksi koetun asumisen tuen -palvelun päättyminen. Hän toivoi sen jatkuvan.

Tarjotun palvelun toteutustapa ei sovi omaan tilanteeseen. Lähes kaikki haastateltavat kokivat jonkin tarjotun tai jo aloitetun palvelun olevan soveltumatonta omaan tilanteeseen. Erityisesti yksi nuori koki useamman palvelun olevan soveltumatonta juuri hänelle. Hänet ohjattiin aikuissosiaalityöstä tyttöjentalolle, mutta sieltä puuttuivat samanhenkiset kävijät, joten siellä käyminen ei tuntunut mielekkäältä ja se jäi yhteen kertaan. Hän sai tarkastelujakson alkupuolella päihdehoidon yhteydessä akupunktiohoitoa. Siihen tarjoutui mahdollisuus myös myöhemmin tarkastelujaksolla psykiatrisen hoidon yhteydessä. Akupunktio toteutettiin ryhmämuotoisena, mikä ei vastannut hänen käsitystään rentoutumisesta. Hän jätti mahdollisuuden käyttämättä. Myöhemmin hän aloitti Kelan tukeman

psykoterapian, mutta ei kokenut hyötyvänsä terapian toteutustavasta. Terapiassa käyminen vaati myös sitoutumista ja aikataulujen sovittamista, mikä oli haastavaa vuorotyöläiselle.

Palvelujen sirpaleisuus ja työntekijöiden vaihtuvuus estää kokonaisuuden huomioimisen. Erityisesti terveydenhuollon palvelut koettiin sirpaleisina ja työntekijöiden vaihtuvuus raskaana. Palvelujärjestelmä ei ottanut huomioon elämäntilanteita kokonaisuutena. Palvelujärjestelmä jätti asiakkaan sukkuloimaan yksin eri osa-alueiden välille.

Palvelun hinta estää sen käyttämistä. Muutama haastateltu koki palvelun hinnan estävän sen käyttöä. Toiselle heistä Kelan korvaaman psykoterapian omavastuuosuus oli liian suuri, joten hän päätyi yhdessä muiden syiden vuoksi keskeyttämään terapian. Toinen heistä ohjattiin yksityiseen fysioterapiaan, josta Kela korvasi vain pienen osuuden. Koska fysioterapiaan ei ollut mahdollista saada ylimääräistä täydentävää toimeentulotukea eikä hänellä itsellä ollut siihen varaa, ei hän voinut käydä terapiassa.

Yksittäinen työntekijä ei ole hyvä. Muutama nuori nimesi psykoterapeutin lähestymis- ja toimintatavan olevan itselle sopimatonta. Toisen mielestä terapeutti oli joustamaton ja vei terapiaa eteenpäin kuuntelematta hänen näkemystään. Tästä seurasi terapeutin vaihtaminen. Toinen heistä koki terapeutin lähestymistavan sellaiseksi, mitä ei kaivannut. Tämä johti yhdessä muiden syiden kanssa terapian päättämiseen. Yksi nuori kuvasi vaikeuksia aikuissosiaalityön työntekijöiden kanssa:

”mä kävin yhdellä ihmisellä ja se oli semmonen tosi negatiivinen kokemus ja sit mä kävin ehkä yhdellä toisella mut sit jotenkin se ei myöskään saanu tehtyä niitä päätöksiä sit myöhemmin ja sit siin kesti ja sit ne meni kai jonkun toisen ihmisen kautta”

Lisäksi TE-toimiston ja TYPin työntekijät koettiin painostavina ja ahdistavina. Yksi nuori koki vapaaehtoisen tukihenkilön kanssa kommunikoinnin vaikeaksi eikä tämän tuesta ollut apua. Samassa palvelussa myös eri työntekijöiden, esimerkiksi terveyskeskuslääkäreiden välillä oli huomattavia eroja.

6.1.2 Palvelusta tai sen puutteesta aiheutuu negatiivisia tunteita -estävänä sääntönä

Jokainen haastateltu nimesi ainakin jonkin tilanteen, palvelun tai tahon, jossa sai negatiivista palautetta tai joka aiheutti negatiivisia tunteita. Tällaisiksi tahoiksi nimettiin muun muassa TE-toimisto, TYP, Kela ja aikuissosiaalityö.

Tarjottava palvelu aiheuttaa taaksepäin menon kokemuksen. Usealle nuorelle tarjottiin palvelua, joka ei ollut ajankohtaista heidän tilanteessaan. Tarjottu palvelu sai muun muassa tuntemaan itsensä

sairaammaksi tai syrjäytyneemmäksi kuin mitä itse koki olevansa. Yksi nuori sanoitti asiaa niin, että TYPistä tarjottu mielenterveyskuntoutujien kurssi aiheutti hänelle kokemuksen taantumasta. Ylipäättään TYPin palvelurattaisiin päätyminen oli lannistavaa, koska hän tiedosti, että niistä on vaikea päästä pois.

Myös toista nuorta yritettiin ohjata te-toimiston kautta mielenterveyskuntoutujien kurssille kuntouttavan työtoiminnan päätyttyä, vaikka hän itse kokenut olevansa opiskelukykyinen. Yksi haastateltu koki nuorille aikuisille suunnatun vertaiskahvilatoimintaan osallistumisen samantyyppisesti, vaikka hänen kohdallaan kyse ei ollut samalla tavalla taaksepäin menosta vaan pikemminkin vertaisten kohtaamiseen perustuvan palvelun aiheuttamasta huonommuuden tunteesta. Kuntayhtymän etsivästä nuorisotyöstä yritettiin houkutella häntä käymään kahvilassa:

”-- --- ne nyt sieltä aina sitten sano että tuu, meillä on tää [kahvilan nimi]-kahvila aina kerran viikossa ja paapatipaa muttei mua kiinnostanut sinne mennä kun sitä on tuntenut itensä niin alempiarvoiseksi ihmiseksi jos nyt ihmiseksi ollenkaan kun oli masennusta eikä ollut öitä ja oli vaan kerta kaikkiaan huono ihminen kun tilanne oli mikä oli niin mennä nyt sinne sitten muitten kaltaistensa seuraan niin se oli sitten niinku aivan että ei kiitos, että mieluummin murjotti yksin kotona kuin että olisi mennyt sinne muitten huonojen ihmisten seuraan”

Riittämätön palvelu aiheuttaa näköalattomuutta omia vaikutusmahdollisuuksia kohtaan. Useammalla nuorella oli kokemus siitä, että jäi riittävän tuen ulkopuolelle. Yksi heistä jäi tarkastelujakson alussa tyhjän päälle, kun useamman vuoden kestänyt kuntoutustuki päättyi. Yksi ei saanut sellaista tukea somaattiseen ja psyykkiseen terveydentilaansa, jota koki tarvitsevansa. Hän ei esimerkiksi saanut riittävää apua selkävaivoihin terveyskeskuksesta ja psykiatrian poliklinikan keskusteluapu oli riittämätöntä. Tuen riittämättömyys ja mahdottomuus vaikuttaa saamaansa tukeen aiheutti näköalattomuutta omia vaikutusmahdollisuuksia kohtaan. Kun ei voinut vaikuttaa tarvitsemaansa terveydenhuollon tukeen, oli vaikea nähdä omia vaikutusmahdollisuuksia itsensä ulkopuolella. Yksi nuori oli TYPin asiakkaana, mutta ei kokenut asiakkuuden edistävän lainkaan tilannettaan.

Aiemmin lyöty leima kulkee mukana palvelussa. Kaksi haastateltua toi varsin voimakkaasti esiin saaneensa kielteistä palautetta asioidessaan TYPissa ja TE-toimistossa. Toinen heistä koki TYPissa saadun kohtelun negatiivisena. Toinen koki, että TE-toimisto yrittää kannustamisen sijaan lytätä hänet. Kummassakin tapauksessa mielenterveyskuntoutujan leima kulki heidän mukanaan, vaikka heidän kokemuksensa omasta jaksamisestaan ja kyvyistään oli vahva. TYPissa ja TE-toimistossa heidät nähtiin mielenterveyskuntoutujina aiemman historian vuoksi, mikä johti siihen, että heidät ohjattiin kohderyhmälle suunnattuun toimintaan. Toinen heistä koki, että ainoastaan TE-toimiston

kanssa asioidessa leima seurasi häntä. Toinen nuorista koki, että leima kulki mukana kaikissa palveluissa, joissa hänen tilannettaan oli kirjattu muistiin:

”mua niin suututti se että ne näki mut sairaana, jos ne ois tarjonnut mulle jotain semmosia positiivisia palveluja, että mä olisin niinku kokenut että mä olisin mennyt elämässä eteenpäin mut jotenkin niinku tuntui että nekin vei mua niinku taakse päin tietyllä tavalla se menneisyys seuras mua, mä taisin jossain vaiheessa käyttää ihan termiä että on leima otsassa että siinä lukee että hullu, ihan niinku mut ois jotenkin merkitty ja TYP niinku näki sen osittain varmaan sen takia että on ollut tätä historiaa.”

Palvelussa ei kunnioiteta omaa näkemystä. Useamman nuoren kokemus oli, ettei heidän omaa näkemystään tilanteesta tai palveluntarpeesta uskota tai kuulla. Yks heistä ei ollut saada terveyskeskuksesta lähetettä psykiatrian poliklinikalle, vaikka hän koki itse, että tarvitsee sen. Myöhemmin psykiatrian poliklinikalta hänet lähes kirjattiin ulos, vaikka hän toi vahvasti esiin, että tarvitsee pitempiketoista terapiaa, josta oli saanut myös aiemmin apua. Sama nuori koki, ettei aikuissosiaalityöstä aina tueta sellaisissa asioissa, jotka itse kokee tarpeelliseksi. Esimerkkinä hän kertoi yksityisen fysioterapian, johon oli hakenut tukea.

Yhden haastatellun suunnitelmat opiskelusta olivat kariutua TE-toimistossa. Hän koki olevansa opiskelukykyinen mutta TE-toimiston työntekijä ei uskonut häntä, vaan ohjasi hakemaan asiasta lääkärinlausunnon:

”kun aikansa tappeli -- -- piti todistaa että jaksaa käydä -- -- piti vaan niinku kiven kovaa aina niinku vängätä että minä haluan nyt opiskella ja se on niinku että minun mielestä se on niinku järkevin vaihtoehto”

Toinenkin haastateltu koki niin ikään TE-toimiston puolelta epäluottamusta omaa arviotaan kohtaan. TE-toimistosta muun muassa osoitettiin hänelle yötyötä, vaikka hän oli aiemmin informoinut, ettei hänen terveydentilansa sitä kestä. Lisäksi TE-toimistossa painostettiin osa-aikatyöhön vastoin hänen omaan tahtoa. Pienellä paikkakunnalla välimatkat olivat pitkät ja niiden taittamiseksi tarvitsisi auton, joten osa-aikatyön vastaan ottaminen ei ollut taloudellisesti kannattavaa.

Yhdelle nuorelle järjestyi palkkatukityöpaikka, mutta TYPissa ei tuettu hänen ratkaisuaan, vaan vaihtoehtona olivat vain TYPin oman palveluputken toimet. Järjestelmän byrokratia meni tilannekohtaisuuden ja oman suunnitelman edelle.

Palvelu aiheuttaa pakon tai pelon tunnetta. Vaikka palvelut tähtäävät hyvinvoinnin lisäämiseen, koki useampi haastateltu pakkoa tai pelkoa asioidessaan. Esimerkiksi toimeentulotukea hakiessa oli esitettävä tiliotteet, joiden syynäminen aiheutti pakon tunnetta. Yksi nuori koki vahvaa kaiken

loppumisen tunnetta, kun TYPin työntekijä eväsi häneltä palkkatukityön. TE-toimistossa asiointi koettiin ahdistavana, mikä aiheutti muun muassa jatkuvaa pelkoa TE-toimiston yhteydenotosta.

6.1.3 Sosiaaliturva estävänä sääntönä

Työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen kaventaa pärjäämisen tunnetta. Useampi haastateltu teki tarkastelujaksolla joko yhden tai useamman lyhyen työpätkän, oli pitempiaikaisesti osa-aikatyössä tai työskenteli nollatuntisopimuksella. Osa-aikatyön tai lyhyen työpätkän palkkatuloja oli vaikea sovittaa sosiaaliturvaan, etenkin toimeentulotukeen ja asumistukeen. Se aiheutti epävarmuutta ja omat vaikutusmahdollisuudet tuntuivat vähäisiltä. Epäsäännöllinen työ pakotti TE-toimiston asiakkuuteen, jolloin epävarmuus laajeni taloudellisen pärjäämisen lisäksi koskemaan TE-toimiston mahdollisia yhteydenottoja. Tällöin elämää ei voinut suunnitella kovin pitkälle, koska aina oli mahdollisuus, että TE-toimisto ottaisi yhteyttä.

Sosiaaliturvan käytännöt eivät mukaudu elämänrytmiin. Sen sijaan että sosiaaliturva mukautuisi erilaisiin elämäntilanteisiin, oli omaa elämää mukautettava sosiaaliturvan hakemisen ja myöntämisen käytäntöihin. Toimeentulotukipäätökset tehtiin kuukaudeksi kerrallaan, mikä rajoitti arjen suunnittelua ja arkea leimasi epävarmuus ja päätösten odottelu. Yksi nuori koki opintolainan nostamisen ja velkaantumisen ahdistavana. Pääsääntöisesti opintolaina on opiskelijan ensisijainen toimeentulon lähde huolimatta siitä, millainen historia tai taloudellinen tilanne hakijalla on menneisyydessä ollut. Kyseinen nuori oli tullut pitkään pienillä tuloilla toimeen, joten maksukyvyn kohentumiseen tulevaisuudessa oli vaikea luottaa.

Sosiaaliturvan myöntämisen käytännöt eivät ole ennakoitavissa. Kaksi haastateltua toi esiin sosiaaliturvan ja heidän tapauksissaan toimeentulotuen myöntämiseen liittyvät käytännöt, jotka vaihtelivat eivätkä olleet ennakoitavissa. Toinen heistä koki, että saa toisinaan tiettyyn asiaan täydentävää toimeentulotukea ja toisinaan ei, vaikka tilanne ja perustelut pysyivät samankaltaisina.

Yksi haastateltu kohtasi erilaisia toimeentulotuen myöntämisen käytäntöjä eri kunnissa. Yhdessä kunnassa hänen isältään perimää pientä metsäosuutta ei velvoitettu realisoimaan, mutta toiseen kuntaan muutettaessa se oli realisoitava ennen kuin toimeentulotukea oli mahdollista saada.

Sosiaaliturvan kannustin ei lisää arvostetuksi tulemisen tunnetta. Kuntouttavassa työtoiminnassa käyvä nuori koki työtoiminnasta saatavan yhdeksän euron päiväkorvauksen nöyryyttävänä. Kuntouttava työtoiminta sisälsi paljon työtehtäviä, joista voisi maksaa kunnollista palkkaa. Täten mitätön korvaus ei osoittanut arvostusta.

6.2 Institutionaalisen ympäristön osallisuutta mahdollistavat voimavarat

6.2.1 Palvelun muoto ja sisältö mahdollistavana voimavarana

Yksittäinen työntekijä tai organisaatio on merkityksellinen. Useamman haastatellun kokemuksessa toistui yksittäisen työntekijän merkitys myönteisille siirtymille. Työntekijän merkitys tuli ilmi esimerkiksi paikkakunnan vaihdon yhteydessä, kun palvelua alkoi saada uudelta paikkakunnalta. Yksi nuori siirtyi asioimaan toiseen TE-toimistoon, jolloin asiointi alkoi sujua uuden työntekijän kanssa paljon jouhevammin kuin edellisen kanssa. Toinen nuori mainitsi, että saman terveydenhuollon palvelun sisällä oli sekä hyviä että huonoja hoitajia ja lääkäreitä. Hän myös vaihtoi psykoterapeuttia, ja uuden psykoterapeutin kanssa työskentely oli mielekkäämpää. Lisäksi psykoterapeutti oli hänelle entuudestaan tuttu toisen palvelun kautta. Hän koki jo silloin työntekijän otteen erityisen hyvänä. Kun tämä myöhemmin kouluttautui ja valmistui psykoterapeutiksi, mahdollistui työskentelyn jatkaminen.

Kahdella nuorella oli myönteisiä kokemuksia aikuissosiaalityön työntekijästä. Yhdellä oli hyvä, pysyvä työntekijä aikuissosiaalityössä. Toinen totesi aikuissosiaalityön sosiaaliohjaajan kohdelleen häntä hyvin. Yhdellä nuorista oli myönteinen kokemus kuntayhtymän psykiatrisesta sairaanhoitajasta useamman vuoden ajalta. Sama työntekijä säilyi, vaikka asuinkunta vaihtui. Vaikka tapaamiset hoitajan kanssa olivat kertaalleen päättyneet, hänen oli tarkastelujakson lopulla mahdollisuus kääntyä saman hoitajan puoleen, kun elämäntilanne kriisiytyi.

Kahdelle haastatellulle Yhdistyksen työntekijä oli merkittävä yksittäinen henkilö, joka vaikutti heidän mahdollisuuksiinsa kiinnittyä työelämään. Toiselle heistä Yhdistyksen työntekijän tuki oli korvaamaton siinä vaiheessa, kun hän taisteli TYPia vastaan voidakseen aloittaa palkkatukityössä. Hän koki työntekijän toimivan esitaistelijanaan. Toiselle nuorelle puolestaan Yhdistyksen työntekijä oli tärkeä henkilö, vaikka tämä ei enää ollut töissä Yhdistyksessä eikä nuori osallistunut Yhdistyksen toimintaan. Työntekijän kautta hänelle avautui mahdollisuus toimia kokemusasiantuntijana isossa organisaatiossa. Lisäksi hänelle järjestyi muutama lyhyt työpätkä.

Sen lisäksi, että yksittäisten työntekijöiden tuki vaikuttaa myönteisesti ja vie eteenpäin, haastatellut esittivät mainintoja mahdollisuudesta luottaa ja turvautua työntekijään. Yksi luottamusta lisäävä tekijä oli pysyvä ja hyväksi koettu työntekijä. Yksi nuori koki, että hän voi turvautua psykoterapeuttiinsa. Toinen koki, että psykiatrian poliklinikan sairaanhoitajalle voi uskoutua kaikesta ja tämä ymmärtää.

Onnistunut palveluohjaus kiinnittää työhön, toimintaan tai palveluun. Useampi nuorista ohjattiin palvelujärjestelmässä oikeaan paikkaan ja ohjaus poiki positiivista muutosta. Tällaisia merkittäviä ohjauksia tapahtui eri sektoreiden palveluissa. Yksi nuori ohjattiin aikuissosiaalityöstä nuorille aikuisille suunnatulle kurssille. Hän tutustui kurssilaiseen, jonka välityksellä päätyi mukaan Yhdistyksen toimintaan, mikä oli hänelle käänteentekevää. Yksi nuori sai tiedon Yhdistyksen leiristä asunnottomille tarkoitetun päivätoimintakeskuksen kautta ja toinen seurakunnalta.

TE-toimisto ohjasi yhden haastatellut kesätyöhaastatteluun. Hän sai työn ja myöhemmin hänelle järjestyi samasta paikasta oppisopimuskoulutuspaikka. Yksi nuorista sai seurakunnan diakoniatyön kautta tukihenkilön, jolla oli merkittävä rooli hänen elämässään. Kaksi haastateltua ohjattiin terveyskeskuksen läheteellä psykiatrian poliklinikalle. Toinen heistä kävi edelleen tarkastelujakson lopulla Kelan kuntoutuspsykoterapiassa, joka mahdollistui psykiatrian poliklinikan lausunnolla.

Intensiivinen tai riittävän tiheä tuki, kun voimavarat ovat vähissä. Kaksi nuorista sai kunnan tai kuntayhtymän ohjaajalta tukea arjen asioiden hoitoon ja selvittelyyn. Toinen heistä sai aikuissosiaalityön sosiaaliohjaajalta intensiivistä tukea muun muassa talous- ja velka-asioissa, asiointiapua ja apua asunnon etsintään. Toinen sai tukea kuntayhtymän etsivän nuorisotyön ohjaajalta nopeasti kun tarvitsi sitä:

”ahdistaa vaan koko paikka niin mä sitten netistä jotakin katoin että mitenkä mä saan tehtyä sen mun cv:n niin olikohan se nyt sitten etsivä nuorisotyöntekijä nimikkeellä silloin niin sieltä tuli sellainen [nimi]-täti ja kaksi tuntia me sen kanssa puhuttiin suu vaahdossa”

Etsivä nuorisotyöntekijä soitti myöhemmin hänelle ja kyseli kuulumisia.

Haastatellut nostivat esiin myös riittävän tiheät työntekijän tapaamiset. Yksi heistä tapasi psykiatrian poliklinikan sairaanhoitajaa noin kerran kuussa vuoden, parin ajan, minkä hän koki riittävänä ja oikeanlaisena tukena senhetkiseen tilanteeseensa. Toinen heistä puolestaan tapasi kuntayhtymän psykiatrasta sairaanhoitajaa useamman vuoden ajan säännöllisesti. Yksi nuori tapasi kriisivaiheessa aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijää tiheästi ja tapaamiset harvenivat, kun niille ei enää ollut tarvetta.

Palvelussa kunnioitetaan omaa suunnitelmaa ja kynnys on matala. TE-toimisto hyväksyi yhden haastatellun omatoimisesti löytämän kurssin työllistymissuunnitelmaan työllistymistä edistävänä toimenpiteenä. Etsivään nuorisotyöhön oli helppo olla yhteydessä tarvittaessa. Osallistuminen toimintaan oli vapaaehtoista eikä se velvoittanut mihinkään.

Virallisen ja epävirallisen välimaastoon sijoittuva tuki. Yksi nuori hyödynsi Yhdistyksen toimintaan osallistumisen aikana syntyneitä kontakteja vielä varsinaiseen toimintaan osallistumisen päätyttyä. Lisäksi hän osallistui asumisen tuen -palvelun seurantatapaamisiin, vaikka ei enää asunut kyseisellä paikkakunnalla.

Palvelussa muodostuneet sosiaaliset suhteet lisäävät kuulumisen tunnetta. Useamman haastatellun sosiaalinen verkosto vahvistui, kun he saivat uusia kavereita toimintaan osallistumisen kautta. Yksi nuori tutustui nuorten aikuisten ryhmätoiminnassa uusiin ihmisiin elettyään sitä ennen varsin eristäytynyttä elämää. Muun muassa Yhdistyksen leirit olivat paikka, jossa syntyi sosiaalisia suhteita. Erityisesti leireillä koettu vertaisuus oli usealle merkittävää. Myös muussa vertaisuuteen perustuvassa kolmannen sektorin toiminnassa muodostui kaverisuhteita. Kelan kuntoutuskurssi tarjosi yhdelle nuorelle paikan sosiaalisten suhteiden luomiseen.

6.2.2 Palvelu synnyttää positiivisia tunteita ja kokemuksia -mahdollistavana voimavarana

Palvelussa saa kokemuksen yhdenvertaisuudesta ja luottamuksesta. Yksi haastateltu koki kuntouttavan työtoiminnan paikkana, jossa oli yhdenvertainen ja samanarvoisessa asemassa muiden työntekijöiden kanssa. Se oli hänelle merkittävää. Työtoiminnassa hänen osaamiseensa luotettiin antamalla vastuullisia työtehtäviä.

Palvelu avaa näkemään mahdollisuuksia ympärillä. Yhdistyksen toimintaan osallistuminen oli kahdelle nuorelle merkittävää, ja se avasi heille työmahdollisuuksia ja herättää ajatuksia uusista opiskelumahdollisuuksista. Yhdistyksen toiminta toi arkeen sisältöä. Toinen heistä koki, että Yhdistyksen toimintaan osallistuminen oli lisännyt myös muuta osallistumista.

Palvelu lisää kuulumisen ja merkityksellisyyden tunteita. Haastatelluilla oli useita kokemuksia kuulluksi ja hyväksytyksi tulemisesta palveluissa. He tulivat kuulluksi muun muassa yhdistyksen leireillä ja työntekijöiden taholta. Kaksi nuorista tuli kuulluksi ja heihin uskottiin aikuissosiaalityössä. Yksi sai aikuissosiaalityöstä myönteistä palautetta kuntouttavan työtoiminnan aikana. Yksi nuori tuli kuulluksi diakoniatyössä ja terveydenhuollon palveluissa.

Asumisen tuen -palvelu lisäsi yhden nuoren kuulumisen ja merkityksellisyyden tunteita. Kelan kuntoutuskurssille osallistuminen antoi myös kuulumisen kokemuksen.

6.2.3 Sosiaaliturva ja muu taloudellinen tuki mahdollistavana voimavarana

Taloudellinen tuki mahdollistaa arkea. Lähes kaikki haastatellut mainitsivat toimeentulotuen saamisen mahdollistaneen elämistä. Yhdelle pelkkä perustoimeentulotuen saaminen oli merkittävää, kun muita tuloja ei ollut. Haastatellut saivat lisäksi täydentävää toimeentulotukea muun muassa terapian tutustumiskäynteihin, muuttoon, opiskelutarvikkeisiin ja tasapainottamaan velkaantumisesta aiheutunutta tilannetta. Yksi nuori nimesi pitkien toimeentulotukipäätösten helpottaneen arkea. Kun tukea ei tarvinnut hakea ja sen saamista jännittää joka kuukausi, saattoi tulevaisuutta ennakoida hieman paremmin.

Sosiaaliturvan kannustimet auttavat eteenpäin. Useampi nuori sai jotakin sosiaaliturvan kannustinta, jonka oli tarkoitus lisätä aktiivisuutta. Yksi sai työmarkkinatuen ylläpitokorvausta sekä tukea kuntouttavan työtoiminnan matkakuluihin, jolloin hänelle jäi rahaa hieman enemmän kuin pelkällä työmarkkinatuella ja toimeentulotuella eläessä.

Kolme haastateltua opiskeli omaehtoisen opiskeluun tarkoitetulla työttömyysetuudella ammattitutkintoa. Vaikka mahdollisuus opiskella työttömyysetuudella ei ollut syy opiskeluun, helpotti se heidän tilannettaan, kun opintolainaa ei tarvinnut nostaa. Yksi nuori teki lyhyitä työpätkiä saadessaan kuntoutustukea. Tuki mahdollisti pienet palkkatulot ilman tuen menettämistä. Samanaikaisesti palkkatulot vaikuttivat kuitenkin toimeentulotukeen.

Diakoniatyön taloudellinen tuki ja ruoka-apu. Kaksi nuorista sai tarkastelujakson aikana diakonirahastolta taloudellista tukea. Toinen sai apua vuokranmaksuun ja toinen maksamattomaan internetliittymän laskuun. Toinen heistä sai myös diakonian ruoka-apua.

6.2.4 Palveluun liittyvä paradoksaalisuus voimavarana

Negatiiviset kokemukset potkivat eteenpäin. Haastatellut saivat negatiivisista palvelukokemuksista myös voimia ja taistelutahtoa. Kuntouttava työtoiminta lisäsi yhden nuoren motivaatiota opiskella. Työtoiminnasta saatava korvaus tuntui työhön nähden pieneltä, mikä motivoi opiskelemaan ammattitutkintoa, joka voisi mahdollistaa työllistymisen. Yksi heistä sai voimaa TYPissa saadusta huonosta kohtelusta. Hän keskeytti mielenterveyskuntoutujille suunnatun kurssin, jotta hänen olisi ollut edes teoriassa mahdollisuus aloittaa palkkatukityö, kun varsinaista päätöstä hänellä ei vielä ollut.

Palvelutarpeen päättymisen lisää pärjäämisen tunnetta. Haastatellut nostivat esiin tilanteita, joissa palvelun päättymisen oli voimauttava kokemus. Palvelun päättymiseen liittyi viesti siitä, että oma tilanne oli kohentunut eikä palvelulle ollut enää tarvetta. Useampi nuori koki vapauden tunteen

kasvavan, kun palvelun tarve päättyi. Tarkastelujakson alkupuolella kahden nuoren pitkäaikainen psykiatrian hoitokontakti päättyi, mikä vahvisti pärjäämisen ja terveyden tunnetta.

Yhdelle nuorista oli voimauttavaa, kun TYPin asiakkuus päättyi palkkatukityön alkaessa. Se merkitsi sitä, ettei hän jäänyt TYPin rattaisiin pyörimään:

”jos TYP olisi voittanut niin mä olisin tietyllä tavalla jäänyt heidän rattaisiin, jotenkin niinku hyväksyny sen mun roolin osana sitä koneistoa mutta jotenkin se että se [Yhdistyksen työntekijän nimi] jotenkin pysty sen ratkaista, ja mä oon sanonut monta kertaa että mä oon äärettömän kiitollinen ja sen takia mä tulin tähän haastatteluunkin”

Yksi haastateltu koki pärjäämisen vahvistuneen, kun hänen ei tarvinnut käydä ruokajonossa eikä kiristellä. Tarkastelujakson alussa päättynyt kuntoutuspsykoterapia ja sen myötä lakannut kuntoutustuen tarve muuttivat yhden nuoren työmarkkina-asemaan kuntoutujasta työttömäksi työnhakijaksi, mikä merkitsi mahdollisuutta aloittaa elämä, joka oli aiemmin jäänyt elämättä.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustehtäväni oli selvittää, *millaisia muutoksia työelämän ulkopuolella olevien nuorten aikuisten sosiaalisessa osallisuudessa on tapahtunut, ja mihin muutokset perustuvat heidän omissa jäsennyksissään?* Ratkoin tutkimustehtävää analysoimalla viiden nuoren aikuisen retrospektiivisiä haastatteluja, joissa he jäsensivät kulunutta viittä vuotta. Olin erityisesti kiinnostunut myönteisistä siirtymistä kohti osallisuuden vahvistumista. Laadin tapauskuvaukset ja erittelin toimijuuden vahvuutta. Lisäksi laadin Osallisuuden muutos -kaavion, jossa on yhteenveto tapauksissa toistuvasta kaavasta. Tarkastelin lähemmin institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteiden mahdollistavia ja estäviä mekanismeja, joita nimitän osallisuutta mahdollistaviksi voimavaroiksi ja estäviksi säännöiksi.

Aiemmissa tutkimuksissa työelämän ulkopuolella olevien osallisuudessa ja hyvinvoinnissa on havaittu puutteita. Puutteita on esimerkiksi terveydentilassa ja taloudessa asemassa. Lisäksi vaikutusmahdollisuudet omaan elämään ja tulevaisuuteen koetaan heikoiksi. (esim. Leeman ym. 2018 51–52;) Pro gradu -tutkielmani löydökset vahvistavat aiempia tutkimustuloksia, mutta samalla ne murtavat käsitystä toimintakyvyttömyydestä, joka saatetaan yhdistää syrjään jääneisiin nuoriin aikuisiin.

Kaikki viisi nuorta aikuista olivat tarkastelujakson alussa sijoitettavissa yhteiskunnan ulkokehille, mikäli osallisuuden määrittelyyn käytetään tavallisimpia yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden määritelmiä: työhön, harjoitteluun, opiskeluun tai perhe-elämään osallistumista (esim. Hiilamo 2017). Pitkään jatkuneet terveydelliset ja taloudelliset vaikeudet olivat heitä yhdistäviä olosuhdetekijöitä. Useamman kohdalla koko nuori aikuisuus oli ollut jollain tavalla rikkonaista jo ennen tarkastelujaksoa, ja toimijuus oli ainakin ajoittain haurasta myös tarkastelujakson aikana. Siitä huolimatta jokaisen elämä nytkähteli myönteiseen suuntaan. Nimesin muutoksen *notkahdellen vahvistuvaksi osallisuudeksi*.

Tarkastelin lähemmin vain institutionaalisen ympäristön mahdollistavia voimavaroja ja estäviä sääntöjä, koska niitä nousi aineistosta selvästi enemmän esiin kuin luonnollisen ympäristön voimavaroja ja sääntöjä. Tämä voi selittyä myös sillä, että aineiston keräämiseksi tehty operationalisointi ja haastattelutilanne houkuttelivat kertomaan niistä. Samanaikaisesti luonnollisen ympäristön osallisuuden lähteisiin kiinnittyminen koettiin institutionaalista osallisuuden lähdeksi merkityksellisemmäksi ja tavoiteltavammaksi. Kun ihmisen suhde järjestelmään vahvistuu, se ei välttämättä tarkoita osallisuuden vahvistumista elinympäristössä. Institutionaalinen tuki

hallinnollisine käytäntöineen ja työmenetelmineen, kuten palveluohjauksineen ja aktivointitoimenpiteineen, saattaa kasvattaa osallisuutta järjestelmään mutta ei muuhun ympäristöön. Vaikka tuen tavoitteena ei ainakaan eksplisiittisesti ole tuottaa ja vahvistaa järjestelmäsuhdetta, vaan kasvattaa ihmisen hyvinvointia elinympäristössä, saattaa käydä päinvastoin. Tällöin ihmisistä tulee palvelujärjestelmän toimijoita sen sijaan, että nämä alkaisivat järjestellä palvelujärjestelmän tuella elämäänsä.

Löydösten perusteella näin ei kuitenkaan näytä käyvän, vaan monella institutionaalisen tuen muodolla on vaikutusta toimijuuden ja sosiaalisen osallisuuden vahvistumiseen. Analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että institutionaalisen ympäristön osallisuuden lähteiden sisältämät voimavarat mahdollistavat kiinnittymistä luonnolliseen ympäristöön. Jokaisessa tapauksessa osallisuus alkoi vahvistua kiinnittymisellä institutionaalisen osallisuuden lähteisiin. Vaikka tarkastelujakson lopulla kaikkien haastateltujen osallisuus luonnollisesta ympäristöstä oli vahvistunut, oli kaikkien osallisuus institutionaalisen ympäristön lähteistä ollut jossakin tarkastelujakson vaiheessa vahvaa tai ainakin he olivat olleet yhteen tai useampaan institutionaalisen tuen lähteeseen kiinnittyneitä ja kokeneet hyötyneensä tuesta. Tutkimusten mukaan institutionaalisen tuen onkin koettu vahvistaneen toimijuutta juuri silloin, kun nuori aikuinen tarvitsee vetoapua (ks. esim. Elonen ym. 2017, 283–284.)

Löydökset vahvistavat rakenteistumisen teoriaa rakenteen kaksinaisesta roolista (Giddens 1984, 117). Rakenteet sekä mahdollistavat että estävät toimijoita. Institutionaalinen ympäristö sisälsi jokaisen tapauksen kohdalla mahdollistavia voimavaroja, jotka olivat vahvistaneet osallisuutta työstä, opiskelusta ja sosiaalisesta verkostosta, ja jotka olivat synnyttäneet merkityksellisyyden ja kuulumisen tunteita. Institutionaalinen ympäristö sisälsi niin ikään jokaisen tapauksen kohdalla estäviä sääntöjä, jotka olivat aiheuttaneet negatiivisia tunteita ja hankaloittaneet omien suunnitelmien toteuttamista.

Jaottelin institutionaalisen ympäristön estävät säännöt kolmeen luokkaan: 1) Palvelun muoto ja sisältö, 2) Palvelusta tai sen puutteesta aiheutuu negatiivisia tunteita ja 3) Sosiaaliturva estävänä sääntönä. Vastaavasti institutionaalisen ympäristön mahdollistavat voimavarat jaottelin neljään luokkaan: 1) Palvelun muoto ja sisältö, 2) Palvelu synnyttää positiivisia tunteita ja kokemuksia, 3) Sosiaaliturva ja muu taloudellinen tuki sekä 4) Palveluun liittyvä paradoksaalisuus mahdollistavana voimavarana. Mielenkiintoista on, että estävissä säännöissä ja mahdollistavissa voimavaroissa toistuvat samat teemat. Niin mahdollistavat voimavarat kuin estävät säännöt liittyvät palvelun muotoon ja sisältöön, palvelun herättämiin tunteisiin, sosiaaliturvaan ja taloudelliseen tukeen.

Alun perin tarkoitukseni oli tarkastella samantyyppisiä institutionaalisen tuen muotoja. Huomasin kuitenkin, että samat estävien sääntöjen ja mahdollistavien voimavarojen teemat liittyivät erilaisiin palveluihin. Samantyyppiset institutionaalisen tuen mekanismit sekä estävät että mahdollistavat riippumatta palvelusta. Tällöin voi ajatella, että on tärkeää, että nuori aikuinen on kiinnittynyt edes johonkin institutionaalisen ympäristön lähteeseen, jossa on pysyviä ja kuuntelevia työntekijöitä ja jossa organisaatio on toimiva, ja joka sisältää onnistunutta palveluohjausta sekä riittävän intensiivistä ja tiivistä tukea. Lisäksi nuoren aikuisen omaa suunnitelmaa olisi kunnioitettava ja tarvittaessa tuen olisi venyttävä virallisen ja epävirallisen välimaastoon. Lisäksi on tärkeää, että palvelu ja sen sisältämä vuorovaikutus synnyttää positiivisia tunteita ja kokemuksia muun muassa merkityksellisyydestä, luottamuksesta ja yhdenvertaisuudesta sekä auttaa näkemään mahdollisuuksia ympärillä. Myös sosiaaliturvalla on rooli talouden turvaamisessa ja aktivoinnissa. Mikäli edellinen ei toteudu, mutta nuoren aikuisen toimijuus on vahvaa, voivat myös huonot palvelukokemukset paradoksaalisesti johtaa osallisuuden vahvistumiseen, kun tarjottua palvelua vastustetaan ja toteutetaan omaa suunnitelmaa.

Toimijuus nouseekin vahvasti rakenteiden rinnalle. Siinä missä toimijuus oli kaikissa tapauksissa ajoittain haurasta, se oli myös erittäin vahvaa. Raitanen (2013, 194) esittää nuorten aikuisten toimijuuden asteen tarkastelun yksinkertaisimmillaan kysymällä, omaksutaanko yhteiskunnalliset prosessit passiivisesti vai valitaanko ratkaisut aktiivisesti tiedon pohjalta. Kaikkien haastateltujen toimijuutta yhdistikin kyky hyödyntää institutionaalisia osallisuuden lähteitä. Sen sijaan, että olisi tyydytty vain järjestelmän tarjoamiin osallisuuden muotoihin, jokainen nuori pyrki tekemään ratkaisut oman suunnitelmansa pohjalta. Tämä johti tarkastelujaksolla tilanteisiin, joissa he olivat kieltäytyneet tai vastustaneet järjestelmän tarjoamia vaihtoehtoja tai taistelleet sellaisen vaihtoehdon puolesta, jonka kokivat itselleen mielekkäimmäksi. Kun toimijan on käytävä taistelua osallisuutta heikentävää rakenteellista toimintaa ja sen estäviä sääntöjä vastaan, voi toimijuutta pitää erittäin vahvana. Vaatii erityistä rohkeutta asettua vastustamaan ammattilaisten näkemyksiä.

Giddens (1984, 122) käyttää edellisestä nimitystä kontrollin dialektiikka, millä hän tarkoittaa, että alistetussa asemassa olevilla saattaa olla suurempi tiedollinen ote yhteiskunnan uusintamisen ehdoista kuin heitä hallitsevilla. Vallalla olevien näkemysten hyväksyjät saattavat olla näkemysten pahimpia vankeja. Rakenteistumisen teorian mukaan ei ole olemassa olosuhteita, joissa toiminnan ehdot olisivat toimijoille täysin selkiintymättömiä, vaan toimijoilla on aina tietoa siitä rakenteellisesta kehikosta, jossa toiminta tapahtuu. Toimintaa tuottaessaan he hyödyntävät tätä kehikkoa sekä samalla toiminnan kautta pitävät sitä yllä ja muokkaavat sitä. Toimintaa rajoittavat kuitenkin toiminnan tilanteittaisuus, ei-diskursiivisen tiedon sanallistamisen haastavuus, motivaation tiedostamattomat

lähteet ja toiminnan ei-aiotut seuraukset. Valta on sekä toimijan kykyä saada jotkut tulkintansa tilanteista tai yhteiskunnasta huomioon otetuiksi että suorittaa tai vastustaa sanktiointiprosesseja. (Emt. 225.) Voi siis tulkita, että vahva toimijuus on valtaa omia palveluita ja omia suunnitelmia koskien. On kuitenkin muistettava, että pyrkimys riippumattomuuteen palvelujärjestelmästä ja itseohjautuvuuden korostaminen voi johtaa siihen, että riippuvuus yhteiskunnan tuesta patologisoituu (Juhila 2009). On ihmisiä, jotka syystä tai toisesta ovat pitkäaikaisesti yhteiskunnan tuen varassa, vaikka heidän autonomiaansa ja omaehtoisuuttaan tuettaisiin.

Ymmärsin tutkimuksessa sosiaalityön laajasti. Kunnallisen viranomaistyön ohella myös kolmas sektori on ympäristö, jossa sosiaalityötä voidaan ajatella toteutettavan (Juhila, 2008a, 15-26). Niemelä (2008, 230–231) toteaa, että sosiaalityön tehtävänä on ennen muuta olemisen ja elämisen tarpeiden saannin turvaaminen eli ravinnon, vaatetuksen, asunnon ja muun vastaavaan turvaaminen. Mielestäni sosiaalityö jää kuitenkin kapeaksi ja kauaksi tavoitteistaan, jos se määrittyy perustarpeiden tyydyttämiseksi. Tällöin sosiaalityö ja toimijuuden ymmärtäminen sosiaalityössä määrittyy varsin yksilökeskeisesti ja sivuuttaa ihmisen oman vallan ja potentiaalin tunnustamisen. Jos yhdeksi sosiaalityön perustehtäväksi ja pyrkimykseksi ymmärretään yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimijuuden sekä omaehtoisuuden lisääminen (Ife 2001; Kankainen 2012, 24), sosiaalityöstä voidaan puhua osallisuustyönä (Isola ym. 2017) tai sen osana.

Osallisuuden tarkastelu onkin sosiaalityön näkökulmasta varsin ajankohtainen aihe. Vuoden 2017 alussa valmistui Valtioneuvoston selvitys, jossa esitellään kolmen eri Euroopan maan osallistavan sosiaaliturvan mallit ja kehitellään Suomen malliksi osallistumistuloa, jota maksettaisiin pitkään työttömänä olleille tai työelämän ulkopuolelle jäämisen vaarassa oleville osallistumisesta yhteiskunnallisesti hyödylliseen toimintaan. Osallistumistulon tavoite olisi lisätä osallisuutta ja sosiaalista pääomaa ja sen kautta ehkäistä syrjäytymistä. (Hiilamo ym. 2017a, 8–18, 21.) Nuorten osallistumistulomallissa ehdotetaan perustettavaksi osallistumispalveluita, joihin lukeutuisivat niin julkiset, yksityiset kuin kolmannen sektorin palvelut ja joiden järjestämisvastuu olisi maakunnallisilla Ohjaamoilla. Osallistumistulomallissa julkisen sosiaalityön tehtäväksi muodostuisi sopia ihmisen kanssa, mihin osallistumistoimintaan tämä osallistuu sekä tukea osallistumista myös muilla sosiaalityön keinoilla. Kun kyseessä ei ole työvoimapalvelu, nuoret voisivat ehdottaa itse osallistumisen tapaa tai valita sen maakunnan, kuntien, alueen yritysten tai järjestöjen valikoimasta. (Hiilamo ym. 2017b, 14–19.) STM:ssä aletaan mallintaa nuorten osallistumistuloa Hiilamon esitysten pohjalta. (STM 2017.) Osallisuuskeskustelussa ja -toimien kehittämisessä on kuitenkin syytä muistaa, että osallisuus- ja osallistumiskeskustelulla on kahdet kasvot ja mahdolliset seuraukset. Se voi lisätä

autonomiata ja kuuluvuuden tunnetta tai se voi lisätä sanktioita ja vastuullistamista (Isola 2017; Juhila & Raitakari 2017).

Osallisuuden vahvistaminen on pikku hiljaa muodostunut osaksi sosiaalityön käytäntöä. Silti se saattaa edelleen näyttäytyä järjestelmälähtöisesti eikä ihmisen oman potentiaalin vahvistamisena ja tahdon kunnioittamisena. Pro gradu -tutkielman löydökset vahvistavat ihmisen omien näkemysten ja suunnitelmien ja toimijuuden tunnustamisen ja kunnioittamisen merkitystä. Lisäksi institutionaalisella tuella on merkitystä merkityksellisyyden ja kuulumisen tunteiden vahvistamisessa. Mikäli tapaukset kuvaavat tyypillisinä tapauksina laajempaa joukkoa, voi analyysin perusteella sanoa että opiskelu- ja työelämään kiinnittyminen on sosiaalisen osallisuuden muoto, jota nuorella aikuisuudessa ensisijassa tavoitellaan. Vaikka osallisuuden lähteitä on muitakin, osattomuus työelämästä ja opiskelusta aiheuttaa vahvaa merkityksettömyyden tunnetta ja heikentää toimijuutta. Tällöin institutionaalisen tuen olisi pidettävä hyvin pitkään yllä toivoa mahdollisuudesta kiinnittyä opiskeluihin ja työhön, ja sen tulisi rohkeasti hyödyntää niin palveluvalikkoon kuin nuoren aikuisen omiin suunnitelmiin sisältyviä osallistumisen paikkoja ja tapoja, vaikka asiakkaan edellytykset näyttäytisivät ajoittain heikkoina tai hauraina.

Tarkastelussa keskityin viiden vuoden ajanjaksoon, joka alkoi siitä, kun haastatellut olivat osallistuneet nuorille aikuisille suunnattuun kolmannen sektorin toimintaan. Moni heistä totesi, että oman elämänsä tarkastelu ja eri tapahtumien sijoittaminen aikajalalle oli kiinnostavaa eikä sitä olisi tullut tehtyä ilman haastatteluun osallistumista. Sosiaalityön käytännössä pysähdytään harvoin tarkastelemaan kulunutta aikaa visuaalisessa muodossa, vaikka aika on sosiaalityössä jatkuvasti läsnä (Harrikari 2016). Enroos ja kumppanit (2017, 308) katsovat, että sijoitettujen lasten kohdalla sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmien pitäisi tukea ajan ylläpitoa ja perusasiakastietoihin tulisi kuulua aikajalalle sijoitetut lapsen keskeiset elämäntapahtumat ja siirtymät. Tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston keruu ja -analyysi metodin, aikajanojen piirtämisen, perusteella samaa voi suositella koskemaan laajemminkin sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Ajan kulumisen ja ihmisen merkittävät elämäntapahtumat ja -käänteet saattavat hukkuu tekstimuotoisiin dokumentteihin, joita voi pitkissä asiakkuuksissa syntyä hyvinkin runsaasti. Muutokseen tähtäävän työskentelyn kannalta asiakastietojärjestelmiin sisällytetty aikajantyyppinen esitysmuoto havainnollistaisi niin asiakkaalle kuin työntekijälle nopeasti mennyttä ja nykyisyyttä, joista ponnistaa kohti tulevaa.

Viisi vuotta ei tarkastelujaksona ole kovinkaan pitkä, joten on vaikea sanoa, miten tarkasteltu muutos näyttäytyisi esimerkiksi kymmenen vuoden ajanjaksolla. Siihen nähden viisi vuotta on kuitenkin pitkä aika, että monesti muutoksen ja osallisuuden vahvistumisen oletetaan instituutioiden näkökulmasta tapahtuvan nopeasti, vaikka opiskeluun ja työllistymiseen johtavat polut voivat olla vuosien mittaisia ja voivat sisältää notkahtelua ja erilaisia vaiheita. Tutkimukseen haastatelluista kolme oli vuonna 2017 täyttänyt 30 vuotta ja kaksi heistä oli vielä hieman alle. Monelle heistä merkittäviä osallisuutta vahvistavia käännteitä tapahtui 30-vuoden iässä. Kaksi aloitti ammattiin johtavan koulutuksen ja yksi ammattiin johtavan oppisopimuskoulutuksen. Tutkimuksen löydösten perusteella voi kysyä, miten nykyiset palvelut, joissa nuorille aikuisille suunnatut palvelut on rajattu alle 30-vuotiaille tai alle 25-vuotiaille, vastaavat muutoksen ajoittumiseen 30-vuoden tienoille. Näyttää siltä, että ihmisen kyky ja halu ottaa tukea ja apua vastaan kasvaa iän myötä. Vaikka suoraa johtopäätöstä ei voi tehdä, niin voi ainakin kysyä, luovutetaanko palveluissa liian varhain. Moni yli 30-vuotiaakin voisi hyötyä yhtä intensiivisestä tuesta kuin mitä nuoremmille on tarjolla muun muassa paremmin resursoitujen kunnallisten palvelujen, Ohjaamoiden sekä Vamoksen ja muiden järjestöjen kautta.

Lopuksi

Miksi-kysymykset ovat aina kiehtoneet minua. Niin elämäni varrella yleensä kuin sosiaalityön arjessa yhä uudelleen ja uudelleen olen pohtinut, miksi toiset selviävät ja toiset murtuvat. Millaiset tekijät vaikuttavat siihen, ja mikä on sosiaalityön rooli kompleksisessä vaikuttavien tekijöiden verkossa? Pro gradu -tutkielman tekoa aloittaessani pyörittelin yhtenä tutkimuskohteena sosiaalityön vaikutuksiin ja vaikuttavuuteen liittyvää aihetta. Mahdollisuus käyttää vuonna 2012 kerättyä haastatteluaineistoa, johon voisin yhdistää seurantahaastattelujen teon, ohjasi minua kohdentamaan tarkastelua muutokseen. Tutkimuskohteeksi muodostui sosiaalityön vaikutuksen sijaan yksilön elämässä tapahtunut muutos ja institutionaalisen tuen merkitys.

Nyt jälkeenpäin ajattelen, että tutkimusasetelman ja tulosten raportoinnin olisi voinut toteuttaa muillakin tavoilla. Yksi tapaustutkimuksen valintaan johtanut seikka oli haastateltavien vähäinen määrä. Jotta aineistosta olisi voinut tehdä kylläntymiseen perustuvaa analyysia, haastateltavia olisi pitänyt olla enemmän. Ajattelen kuitenkin, että ihmisten elämäntilanteiden ja olosuhteiden sekä institutionaalisen ja luonnollisen ympäristön tapauskohtainen tarkastelu on sosiaalityön ydintä. Sosiaalityössä ei voida kiinnittää huomiota pelkästään toimijuuden vahvistamiseen tai havainnoida vain rakenteellisia epäkohtia, vaan rakenteen ja toimijan suhde ja samanaikaisuus on huomioitava.

Systemaattinen tapauskuvaus, jossa toimija ja rakenne otetaan tarkastelun alle, on sosiaalityön käytännön kannalta tärkeää. Yksilö- ja perhekohtaisessa sosiaalityössä on aina kyse tapausanalyysistä. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tekstien, merkitysten ja diskurssien tutkimus on ollut melko hallitsevaa. Tapaustudkimus palaa ammatillisen sosiaalityön juurille, mikäli juurina pidetään Yhdysvalloista muihin länsimaihin levinnyttä casework-työtapaa, johon kuuluivat tapausanalyysit (Harrikari 2016, 131)

Pro gradu -tutkielman teko onkin ollut erittäin opettavaista käytännön sosiaalityön kannalta. Esimerkiksi aineistonkeruun vaihe sai minut refleктоimaan omaa vuorovaikutustani. Kolmen ensimmäisen haastattelun jälkeen minulla oli vahva tunne siitä, että puhuin haastatteluissa liikaa enkä luottanut hiljaisten hetkien kantavuuteen (vrt. Hirsjärvi ja Hurme 2009, 119–123). Välillä myös sorruin rooliin, jonka olisin saattanut ottaa sosiaalityöntekijänä työskennellessäni. Toisaalta reagoisin välillä, kuten kaverina reagoisin. Haastatteluiden litteroinnin aloittaminen ennen kahta viimeistä haastattelua vahvisti käsitystäni. En aina antanut haastateltavalle tarpeeksi tilaa ja varsinkin ensimmäisessä haastattelussa aloin hermotuksissani analysoimaan ja selittämään haastatellun juuri kertomaa, jopa puhumaan haastateltavan päälle. Kiinnitin edelliseen seikkaan erityistä huomiota kahta viimeistä haastattelua tehdessä. Pyrin esittämään kysymyksen ja antamaan haastateltaville aikaa ja tilaa vastata. Prosessi siis pakotti kiinnittämään huomiota omaan tapaan kommunikoida ja olla vuorovaikutuksessa.

Edellinen on ollut tärkeä oppimiskokemus myös sosiaalityön asiakastyötä ajatellen. Lisäksi pro gradu -tutkielma ja sen synnyttämä ajattelu hivuttautuivat osaksi tekemääni työtä. Huomasin vuosina 2017 ja 2018 sosiaalityöntekijän sijaisuuksissa työskennellessäni hyödyntäväni tutkimuksen synnyttämiä ajatuksia: elämäntapahtumien hahmottamista ja kasaantumista elämänjanan kautta sekä kiinnittäväni huomioita asiakkaiden elämässä oleviin osallisuutta mahdollistaviin ja estäviin seikkoihin. Tarkastelin monia asiakastilanteita osallistumisen ja osallisuuden ja niihin vaikuttavien mekanismien ja tekijöiden näkökulmasta, kun olisin aiemmin nähnyt ne esimerkiksi vain ongelmallisina tilanteina tai palveluiden tarpeina.

LÄHTEET

- Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti & Myllylä, Martta (2018) Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten koettu hyvinvointi. Analyysit. Yhteiskuntapolitiikka-lehti: e-julkaisu 1.11.2018. Luettavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137076/YP181101_Aaltonenym_online.pdf?sequence=5 Viitattu 22.1.2019.
- Alasuutari, Pekka (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino (5. painos 2014)
- Antonovsky, Aaron (1987) Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well. San Fransisco: JosseyBass Publisher.
- ARA (2018) Asunnottomat 2017. Selvitys 2/2018.
- Archer, Margaret (1995) Realist social theory. The morphogenetic approach. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret (2000) Being human: the problem of agency. Cambridge: University press.
- Arnett, Jeffrey J. (2000) Emerging adulthood: the theory of development from the late teens through the twenties. American psychologist 55(5), 469–480.
- Bhaskar, Roy (1975) A realist theory of science. Brighton: Harvester.
- Bhaskar, Roy (1979) The possibility of naturalism. Brighton: Harvester.
- Bhaskar, Roy (1989) Reclaiming reality. A critical introduction to contemporary philosophy. London: Verso.
- Berglind, Hans (1995) Handlinsteoria och mänskliga relationer. Stockholm: Natur och Kultur.
- Elonen, Noora & Niemelä, Jukka & Saloniemi, Antti (2017) Aktivointi ja pitkäaikaistyöttömien monenlainen toimijuus. Janus, 25(4), 280-296.
- Enroos, Roos & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. Janus, 25(4), 297-311.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus. (2003, 6. painos)
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa: Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: Gummerus, 24-42.
- Estivill, Jordi (2003) Concepts and strategies for combating social exclusion: An overview, International Labour Office, Geneva.
- Eurofound (2015) Social inclusion of young people, Publications office of the european union, Luxembourg.
- Forbes, Joan & Sashidharan Sashi (1997) User involvement in services — Incorporation or challenge? The british journal of social work, 27(4), 481–498.
- Fryer, David (1995) Benefit Agency? Labour market disadvantage, deprivation and mental health. The Psychologist 8 (6), 265–272.

Giddens, Anthony (1979) Central problems in social theory. Action, structure and contradiction in social analysis. London: The Macmillan press.

Giddens, Anthoy (1984) Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Pasi Anderson & Ilkka Heiskanen (suom.) Keuruu: Otava.

Gundert, Stefanie & Hohendanner, Christian (2015) Active Labour Market Policies and Social Integration in Germany: Do 'One-Euro-Jobs' Improve Individuals' Sense of Social Integration? European Sociological Review, 31(6), 780–797.

Harrikari, Timo (2016) Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara ja Minna Veistilä (toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 127-137.

Helsingin kaupunki (2017) Aikuissosiaalityö. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=3003> Viitattu 9.11.2017.

Hernandez, Louisa & Robson Paul & Sampson Alice (2010) Towards Integrated Participation: Involving Seldom Heard Users of Social Care Services. The British Journal of Social Work vol. 40(3), 714–736.

Hiilamo, Heikki (2016a) Muukalaisvihamielisyys kumpuaa keskiluokan ahdingosta ja alistetusta köyhälistöstä. Helsingin Sanomat. 14.2.2016.

Hiilamo, Heikki (2016b) Miksi tolkku häviää? Yhteiskuntapolitiikka, 81 (6), 727-729.

Hiilamo, Heikki & Komp, Kathrin & Moisio, Pasi & Babila Sama, Thomas & Lauronen Juha-Pekka & Karimo, Aasa & Mäntyneva, Päivi & Parpo, Antti & Aaltonen, Henri (2017a) Neljä osallistuvan sosiaaliturvan mallia. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 18/2017.

Hiilamo, Heikki & Määttä, Anne & Koskenvuo, Karoliina & Pyykkönen, Jussi & Räsänen, Tapio & Aaltonen, Sanna (2017b) Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti. <http://nuorisotakuu.fi/documents/3924414/4306153/Nuorten-osallisuuden-edistaminen.pdf> Viitattu 13.9.2017.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes Pirkko. & Sajavaara Paula (1997) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi, (2015, 20. painos)

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme. Helena (2009) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

HS (2017) Suomessa on jo lähes 70 000 syrjäytynyttä nuorta, etenkin poikien asema on heikentynyt – Professori kertoo viisi konkreettista keinoa syrjäytymisen ehkäisyyn. Helsingin Sanomat. 24.10.2017.

Hänninen, Jorma (1990) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia A6.

Ife, Jim (2004) Human rights and social work. Cambridge: Cambridge University Press.

Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Hiilamo, Heikki. (2015) Syrjäytynyt ihminen ja kunta. Sastamala: Kunnallisanalan kehittämissäätiö.

Isola, Anna-Maria (2016) Autonomia, demokratia ja yhteiset. Osallisuuden paikallinen edistäminen. Yhteiskuntapolitiikka, 81 (5), 595-600.

Isola, Anna-Maria (2017) Uskallatko sanoa ääneen sosiaalinen kuntoutus. <https://blogi.thl.fi/bloginayttosivu/-/blogs/uskallatko-sanoa-aaneen-sosiaalinen-kuntoutus> Viitattu 29.3.2017.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Työpaperi 33/2017, Helsinki: Juvenes print.

Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Jyväskylä: Gummerus, 14-47.

Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Jyväskylä: Gummerus, 82-108.

Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva: PS-kustannus, 47-66.

Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2017) Osallistumistulo aikuissosiaalityössä. <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2017/03/28/osallistumistulo-aikuissosiaalityoessae.html> Viitattu 29.3.2017.

Jyrkämä, Jyrki (2008) Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. Gerontologia 4/2008, 190-203.

Jyrkämä, Jyrki (2013) Aika tutkimuksessa ja elämänsäkulussa. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vantaa: Vastapaino, 117-157.

Jyväskylän kaupunki (2017) Nuorten aikuisten palvelukeskus. <http://www.jyvaskyla.fi/nuortenaikuistenpalvelukeskus> Viitattu 9.11.2017.

Kankainen, Leila (2012) Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus.

Kananoja, Aulikki & Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri (2008) Kunnallisen sosiaalipolitiikan osallisuutta ja yhteistä vastuuta. Juva: PS-kustannus.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen Pekka & Saikkonen Paula (toim.) (2013) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 8/2013.

Kortenieniemi, Pertti (2005) Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa Ilse Julkunen, Tuija Lindqvist ja Sakari Kainulainen (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet, Stakes, 17-33.

Kotiranta, Tuija & Virkki, Tuija (2011) Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: University Press, 113-132.

Kuorikoski, Jaakko & Ylikoski, Petri (2006) Kausaliteetti ja kriittinen realismi. Sosiologia. 1/2006, 1-12.

Kuusela, Pekka (2006a) Realismi, kriittinen realismi ja sosiaalitieteet. Teoksessa Pekka Kuusela ja Vuokko Niiraen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio: Unipress, 9-21.

- Kuusela, Pekka (2006b) Rakenne, toimijuus ja realistinen yhteiskuntateoria. Teoksessa Pekka Kuusela ja Vuokko Niiraen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio: Unipress, 77-108.
- Kuusela, Pekka (2006c) Kriittisen realismin keskeisiä käsitteitä. Teoksessa Pekka Kuusela ja Vuokko Niiraen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio: Unipress, 219-225.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapauksen tutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg ja Pekka Jokinen (toim.) Tapaustutkimuksen taito, Helsinki: Gaudeamus, 9-38.
- Larja, Liisa & Törmäkangas, Liisa & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina & Gissler, Mika & Paananen, Reija (2016) NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä. Tieto & Trendit 2/2016. Luettavissa: <http://www.tilastokeskus.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/neet-indikaattori-kuvaa-nuorten-syrjaytymista/> Viitattu 13.9.2017.
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2015). Asiakasosallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: www.thl.fi/sokra.
- Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka, 81(5), 586-594.
- Leemann, Lars & Isola, Anna-Maria & Kukkonen, Minna & Puromäki, Henna & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Salla (2018) Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Kyselytutkimuksen tuloksia. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 17/2018.
- Leemann, Lars & Isola, Anna-Maria (2019) Sokran kyselytutkimus. Data Paper. Reserarchgate. Luettavissa pyydettyäessä: https://www.researchgate.net/publication/332210839_SOKRA_KYSELYTUTKIMUS_Nuorten_ja_kaumia. Viitattu 4.4.2019.
- Leung, Terry T.F. (2011) Client participation in managing social work service -- An unfinished quest. Social work, 56(1), 43-52.
- Levasseur Mélanie, Richard Lucie, Gauvin Lise and Raymond Émilie (2010) Inventory and analysis of definitions of social participation found in the aging literature: proposed taxonomy of social activi-ties. Social science and medicine, 71(12), 2141–2149.
- Levitas, Ruth (2006) The concept and measurement of social exclusion. Teoksessa Christina Pantazis, David Gordon ja Ruth Levitas (toim.) Poverty and social exclusion in Britain. The millenium survey. Bristol: Policy Press, 123–160.
- Lähteenmaa, Jaana (2010) Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. Työpoliittinen aikakauskirja 53 (4), 51–63.
- Lähteenmaa, Jaana (2011) Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. Nuorisotutkimus 29 (4), 47–60.
- Marin, Marjatta (2013) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vantaa: Vastapaino, 17-48.
- Max-Neef, Manfred (1991) Human scale development and further reflections. London: The Apex Press.
- McLaughlin, Hugh. (2010) Keeping service user involvement in research honest. The british journal of social work, 40(5), 1591–1608.

- Moren, Stefan & Blom, Björn (2003) Explaining human change. On generative mechanisms in social work practice. *Journal of critical realism*, 2(1), 37–60.
- Müller, M., Andersen, J., Ejrnæs, M. & Elm Larsen, J. (2011). *Livet på laveste sociale ydelser – et år efter. En kvalitative forløbsanalyse*. København: CASA.Yin.
- Mäntysaari, Mikko (2006) Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Pekka Kuusela ja Vuokko Niiraen (toim.) *Realismin haaste sosiaalityöissä*. Kuopio: Unipress.
- Niemelä, Pauli (2008) Inhimillisen toiminnan teoria. Toiminnan systemaattista jäsentämistä ja soveltamisesimerkkejä. Teoksessa Petteri Niemi ja Tuija Kotiranta (toim.) *Sosiaalialan normatiivinen perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 221-239.
- Niemi, Petteri (2008) Realismia sosiaalityöhön. Teoksessa Petteri Niemi ja Tuija Kotiranta (toim.) *Sosiaalialan normatiivinen perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 71-99.
- Nurmi, Jari-Erik (2003) Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. Teoksessa Paula Lyytinen, Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö. 256–274.
- Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto (2014) *Ihmisen psykologinen kehitys*. Juva: PS-kustannus.
- Nuorisolaki 1285/2016.
- Ohjaamo (2017) Etusivu. <http://ohjaamot.fi/etusivu> (viitattu 9.11.2017)
- Paasio, Petteri (2003) Vaikuttavuuden arvion rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. *Stakes. FinSoc Työpapereita* 3/2003.
- Pajula, Elina (2014) Tositarinoita osallisuudesta. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne, (toim.): *Osallisuuden jäljillä*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 11 -21.
- Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic evaluation*. Lontoo: Sage.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapola, (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*, Juva: PS-kustannus, 183-205.
- Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 86.
- Pikassos (2012) Osallisuuden ja asiakaslähtöisyyden edistäminen Pirkanmaan vammaiskaste – osahankkeessa. Tampere: Pikassos Oy.
- Piškur, Barbara & Daniëls, Ramon & Jongmans, Marian J. & Ketelaar, Marjolijn & Smeets, Rob JEM & Norton, Meghan & Beurskens, Anna JHM (2014) Participation and social participation: are they distinct concepts? *Clinical rehabilitation* 28(3), 211–220.
- Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Pyykkönen, Jussi & Myrskylä, Pekka & Haavisto Ilkka & Hiilamo, Heikki & Nord Ulla (2017) Kadonneet työmiehet. Suomessa 79 000 ei tee tai aina edes hae töitä – mitä heille tapahtui? Helsinki: EVA. Analyysi. Nro 54.

- Raitanen, Marko (2013) Aikuistuminen. Uusi vaihe elämässä vai elämä uudessa vaiheessa? Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vantaa: Vastapaino, 187-224.
- Rantamaa, Paula (2013) Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Anne Sankari ja Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologia. Vantaa: Vastapaino, 49-95.
- Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Reimer, Bill (2004) Social exclusion in comparative context. *Sociologia ruralis*, 58(4), 76-94.
- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski Tomi & Merikukka Marko & Hautakoski Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seurantatutkimus vuonna 1987 syntyneistä nuorista aikuisista. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 9/2016. Tampere: Juvenes Print.
- Rose, Helena & Daiches Anna & Potier, Jo (2012) Meaning of social inclusion to young people not in employment, education or training. *Journal of community & applied social psychology*. 22(3), 256–268.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen, Tarja & Asikainen, Paula (2011) Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa - Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. *Janus* 19(2), 143-157.
- Rouvinen-Wilenius, Päivi (2014) Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne (toim.): Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 51–68.
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2001) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa: Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: Gummerus, 158-169.
- Sen, Amartya (1999) Development as freedom. Oxford: Oxford University Press
- Sosiaalihuoltolaki. 1301/2014
- Sousa, Liliana & Ribeiro, Claudia & Rodrigues, Sofia (2006) Intervention with multi-problem poor clients: towards a strengths-focused perspective. *Journal of social work practice* 20(2), 189-204
- Suikkanen, Asko & Martti, Sirpa & Linnakangas, Ritva (2004) Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:5.
- Spandler, Helen (2007) From social exclusion to inclusion? A critique of the inclusion imperative in mental health. *Medical Sociology Online*, 2(2), 3–16.
- STM (2017a) Osallistavan sosiaaliturvan kehittäminen etenee. http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/osallistavan-sosiaaliturvan-kehittaminen-etenee Viitattu 14.9.17.
- STM (2017b) Osallisuuden edistäminen. <http://stm.fi/osallisuuden-edistaminen> Viitattu 9.10.17.
- Suonio, Mari & Kainulainen, Sakari & Gävert, Titi & Väisänen, Raija & Saari, Juho (2017) Kun vaikeudet kasautuvat – Pitkäaikaisasiakkuudet sosiaalialan aikuistyössä. Teoksessa Juho Saari (toim.) Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Juvenes print, 259–286.

- Surakka, Anne & Kuvaja-Köllner, Virpi & Paananen, Reija (2017) Valmennuspaja mahiksen vaikutusten ja kustannusten tarkastelua. ”Aina saa tulla ja voi puhua mistä vaan luottamuksella”. Diakonia-ammattikorkeakoulu. DIAK Puheenvuoro 10. Tampere: Juvenes print.
- Suutari, Minna (1999) Sosiaaliset verkostot ja syrjäytyminen nuoruudessa. Teoksessa Minna Suutari (2002) Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisu 26. Väitöskirja, 97-120.
- Särkelä, Antti (1993) Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Särkelä-Kukko, Mona (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, Arja, & Pyykkönen, Anne, (toim.): oSallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 34–50.
- Talentia-lehti (2019) Aikuissosiaalityö on ihmisoikeustyötä. 18.2.2019.
- Tampereen kaupunki (2017) Aikuissosiaalityö. <https://www.tampere.fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/sosiaalinen-tuki-ja-toimeentulo/aikuissosiaalityo.html> Viitattu 9.11.2017.
- THL (2017) Osallisuus. <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus> Viitattu 14.3.17.
- Tilastokeskus (2019a) Tammikuun työttömyys. http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2019/01/tyti_2019_01_2019-02-26_tie_001_fi.html Viitattu 8.3.19.
- Tilastokeskus (2019b) Pitkäaikaistyöttömät. <https://findikaattori.fi/fi/37> Viitattu 8.3.19.
- Tilastokeskus (2019c) Perusasteen jälkeistä tutkintoa vailla olevat. https://findikaattori.fi/fi/117#_ga=1.38165728.293806436.1492171949 Viitattu 8.3.19.
- Townsend, Peter (1979) Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living. London: Penguin.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2003) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Töttö, Pertti (2004) Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Vamos (2017) Etusivu. <https://www.vamosnuoret.fi/> Viitattu 9.11.2017.
- Väyrynen, Sanna (2012) Muutosta edistävät tekijät päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Asiakkaiden kokemuksia intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen ja Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Tampere: Juvenes, 271-300.
- Yates, Scott & Payne, Malcolm (2006). Not so NEET? A critique of the use of ‘NEET’ in setting targets for interventions with young people. Journal of youth S’tudies 9(3), 329–344.
- Ylikoski, Anne (2013) Sosiaalityön toiminta mielenterveystyössä. Tapaustutkimus psykiatrisessa sairaalassa ja avohoidossa sekä sosiaalitoimen aikuissosiaalityössä. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Ziehe, Thomas (1991) Uusi nuoriso: epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino.

Liite 1: Aikajanaohjeistus

Hei!

Muistinvirkistykseksi olen liittänyt oheen kuvauksen, jossa olen tiivistänyt ja poiminut joitakin tutkielmani kannalta oleellisia seikkoja vuoden 2012 haastattelustasi. Voimme vielä tehdä siihen tarkennuksia, mikäli olen ymmärtänyt jonkin asian väärin.

Lisäksi ohessa on aikajana, jonka alkupiste on kesässä 2012 ja päätepiste syksyssä 2017. Toivon, että hahmottelisit ja merkitsisit janalle viivoin, piirroksin, sanallisesti tai muin tavoin alla olevien kysymysten ja ohjeiden pohjalta tapahtumia kuluneen viiden vuoden ajalta sillä tarkkuudella kuin muistat. Mikäli vastaan tulee kohta, joka ei avaudu, voimme palata siihen haastattelussa. Osa kohdista on varmasti sellaisia, etteivät ne kosketa sinua, joten niihin ei tarvitse vastata.

Vastaa ensin taustatietokysymyksiin (paikkakuntien nimiä ei tule raporttiin)

Syntymävuosi: _____

Pohjakoulutus: vuoden 2012 kesällä _____

vuoden 2017 syksyllä _____

Asuinpaikkakuntasi: vuoden 2012 kesällä _____

vuoden 2017 syksyllä _____

Asumismuoto: vuoden 2012 kesällä _____

(yksin, kumppani, kimppakämpä, vuoden 2017 syksyllä _____
asunnoton, jne.,)

Sijoita aikajanelle seuraavia tapahtumia ja toimintaa aikaväliltä 2012–2017:

Työ ja opiskelu

- Oletko opiskellut (ammattikoulu, korkeakoulu, muu tutkintoon tähtäävä koulutus, jne.) – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mitä opiskelit
- Oletko ollut työelämässä – merkitse janalle ajanjaksot
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus työ tai opiskelupaikkaan mutta et ole syystä tai toisesta ottanut niitä vastaan tai olet joutunut lopettamaan työn tai opiskelun kesken – merkitse janalle ajanjaksot

Palvelut ja muu organisoitu toiminta

- Onko asioinut sosiaalitoimistossa tai käyttänyt sosiaalipalveluita – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mitä palvelua käytit
- Oletko käyttänyt terveystalvveluita – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mitä palvelua käytit
- Onko sinulle tarjottua sosiaali- ja terveystalvveluita mutta et ole syystä tai toisesta käyttänyt niitä – merkitse janalle ajanjaksot
- Oletko osallistunut te-toimiston kautta kursseille, työharjoitteluun, työkokeiluun tai muuhun toimenpiteeseen – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin osallistuit
- Oletko osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin osallistuit
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus te-toimiston palveluihin tai kuntouttavan työtoimintaan mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai olet joutunut lopettamaan kesken – merkitse janalle ajanjaksot
- Osallistuitko [Yhdistyksen nimi] toimintaan kesän 2012 jälkeen – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa miten osallistuit
- Oletko osallistunut muiden järjestöjen, seurakunnan tai vastaavaan tahon organisoimaan toimintaan – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin osallistuit
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus edellä olevan tyyppiseen osallistumiseen mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai olet joutunut lopettamaan kesken – merkitse janalle ajanjaksot
- Oletko hoitanut viranomais- tai muuta asiointia internetissä tai saanut muuta apua tai tukea internetistä (hakemukset, asiointi, neuvonta, nettituki, ym.) – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin käytät internetiä
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus edellä olevan tyyppiseen osallistumiseen mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai olet joutunut lopettamaan kesken – merkitse janalle ajanjaksot

Vapaa-aika

- Oletko osallistunut vertaistoimintaan tai vastaavaan itse organisoituun toimintaan – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin osallistuit
- Oletko avustanut perhettäsi tai ystäviäsi – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa miten olet tämän tehnyt
- Oletko osallistunut vapaaehtoistoimintaan – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa mihin toimintaan osallistuit
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus edellä olevan tyyppiseen osallistumiseen mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai olet joutunut lopettamaan kesken – merkitse janalle ajanjaksot

- Mitä kodin ulkopuolisia harrastuksia sinulla on ollut – merkitse janalle ajanjaksot ja kirjaa harrastus
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus osallistua harrastustoimintaan mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai olet joutunut lopettamaan kesken – merkitse janalle ajanjaksot

- Oletko osallistunut internetin kautta ryhmiin, keskusteluun tai muuhun toimintaan – merkitse janalle ajanjaksot
- Onko sinulle tarjoutunut mahdollisuus edellä olevan tyyppiseen osallistumiseen mutta et ole syystä tai toisesta osallistunut tai se ei ole onnistunut – merkitse janalle ajanjaksot

- Oletko osallistunut johonkin sellaiseen merkitykselliseen toimintaan, joka ei tullut edellä esiin – merkitse janalle ajanjaksot

Liite 2: Teemahaastattelurunko

Haastatteluteemat ja apukysymykset

Johtavana kysymyksenä: Millaista muutosta sosiaalisessa osallisuudessa on tapahtunut ja mitkä tekijät ovat mahdollistaneet/estäneet sosiaalisen osallisuuden toteutumista?

Aluksi

- Tarkennusta taustatekijöihin
- Oletko muuttanut viiden vuoden aikana, asuminen, lapset, ym.

Osallistuminen ja elämän muutos jananalla

- Mikä on merkittävin muutos, joka on tapahtunut vuoteen 2012 verrattuna (mihin tahansa suuntaan)?
- Mikä muu elämässäsi on muuttunut verrattuna vuoteen 2012?
- Mitkä muutoksista koet merkityksellisinä? Miksi?
- Miksi kävi niin kuin kävi? Mitkä asiat ovat vaikuttaneet eniten?
- Miten toimit ... tilanteessa?
- Minkä ajattelet vaikuttavan ...siihen ja siihen?
- Miten sinut on kohdattu... siellä ja siellä?
- Millaiset olivat omat mahdollisuutesi vaikuttaa siihen ja siihen?
- Missä janan tilanteissa olet kokenut vapautta? Entä pakkoa? Miten se on ilmennyt?
- Oletko kokenut vaihtoehtojen puutetta tai näköalattomuutta jossakin kohdin ja miten se on ilmennyt?
- Oletko halunnut jossakin kohdin jotakin mutta et ole tiennyt, miten sen voi saavuttaa? Mitä tämä oli?

Kuuluminen ja merkityksellisyys

- Missä paikoissa sinua on kuunneltu tai kuka on kuunnellut? Miten?
- Onko sinuun luotettu? Missä sinuun on luotettu? Miten se on ilmennyt?
- Missä sinuun on uskottu? Kuka on uskonut? Miten se on ilmennyt?
- Oletko saanut myönteistä palautetta? Millaista?
- Missä olet kokenut onnistuneesi?
- Oletko saanut toimia luovasti? Missä ja miten?
- Mihin ryhmiin tai yhteisöihin olet kuulunut? Ovatko ne olleet sinulle tärkeitä?

Tuki ja apu sekä haasteet

- Oletko saanut sosiaalityön tai -palvelujen tukea/apua aikavälillä 2012–2017
- Oletko saanut terveyspalvelujen tukea/apua aikavälillä 2012–2017

- Onko palvelujärjestelmä (sosiaali- ja terveystalvet, te-toimisto, jne.) hankaloittanut elämäsi aikavälillä 2012–2017
- Onko palveluja ollut helppo saada kuluneiden viiden vuoden aikana? Mitä on ja mitä ei ole?
- Onko sinulle tarjottu palveluja, joita et ole halunnut ottaa vastaan?
- Ovatko perheenjäsenesi tai sukulaisesi tukeneet sinua tai hankaloittaneet elämäsi – merkitse janalle ajanjaksot ja miten tämä on näkyi elämässäsi
- Ovatko kaverisi tai ystäväsi tukeneet sinua tai hankaloittaneet elämäsi – merkitse janalle ajanjaksot ja merkitse janalle ajanjaksot ja miten tämä näkyi elämässäsi
- Oletko saanut tukea joltakin yllättävältä taholta – merkitse janalle ajanjaksot ja tukea/apua olet saanut
- Onko jokin elämäntapahtuma tai muu asia vaikeuttanut elämäsi – merkitse janalle ajanjaksot ja tapahtuma

Sosiaaliset verkostot ja ihmissuhteet

- Ketkä ovat olleet sinulle merkityksellisiä ihmisiä kuluneen viiden vuoden aikana?
- Olisitko toivonut enemmän tai vähemmän ihmissuhteita? Entä tukea ihmisiltä?
- Onko läheisilläsi ollut terveyden tai päihteiden kanssa ongelmia, minkä koet vaikuttaneen sinunkin elämäsi? Tai muuta hankaluutta, mitä?

Talous

- Kuvaile taloustilannettasi kuluneen viiden vuoden aikana? Voit sijoittaa tilanteen vaihteluita aikajanelle.
- Mikä on edeltänyt kohentumista tai notkahduksia?

Terveys

- Onko jotain mitä haluat sanoa terveydestäsi ja jolla ajattelet olevan vaikutusta kuluneen viiden vuoden aikana?
- Miten terveydentilan ja sen muutokset ovat vaikuttaneet?

Päihteet ja riippuvuudet

- Millaista päihteiden käyttö, pelaaminen, jne, on ollut viimeisen vuoden aikana?

Muuta

- Mitä jos asiat olisivat menneet toisin?
- Tuleeko mieleesi jotakin muuta?

Liite 3: Taulukko 4

Taulukko 4. Estävät säännöt ja mahdollistavat voimavarat luonnollisessa ympäristössä

Rakenteen sisältämän säännön/voimavaran alateema	Rakenteen sisältämän säännön/voimavaran yläteema
<div>E</div> <div>s</div> <div>t</div> <div>ä</div> <div>v</div> <div>ä</div> <ul style="list-style-type: none"> -Osattomuus työelämästä ja/tai opiskelusta aiheuttaa merkityksettömyyden tunnetta -Vaihtoehtojen puute työnteon osalta aiheuttaa pakon tunnetta - Läheisten toiminta tai heiltä saadun tuen puute vaikeuttaa arkea -Läheisten terveydellinen tilanne aiheuttaa huolta -Sosiaalisten suhteiden niukkuus kaventaa elämisen piiriä 	<p>Työhön ja opiskeluun tai niiden puutteeseen liittyvät negatiiviset tunteet estävänä sääntönä</p> <p>Sosiaaliset suhteet tai niiden puutteeseen liittyvät estävänä sääntönä</p>
<div>M</div> <div>a</div> <div>h</div> <div>d</div> <div>o</div> <div>l</div> <div>i</div> <div>s</div> <div>t</div> <div>a</div> <div>v</div> <div>a</div> <ul style="list-style-type: none"> -Työ vahvistaa pärjäämisen tunnetta -Työ mahdollistaa oman potentiaalin ja luovuuden käytön -Työ vahvistaa kuulumisen tunnetta -Työ lisää omanarvontuntoa ja luottamuksen kokemista -Työ auttaa näkemään uusia mahdollisuuksia ympärillä -Yksilöllisesti räätälöity opiskelu vahvistaa pystymisen tunnetta -Opiskeluiden aikana tekemiseen ja osaamiseen on luotettu -Opiskelut lisäävät kuulumisen ja merkityksellisuuden tunnetta -Opiskelut lisäävät onnistumisen ja vapauden kokemuksia -Läheisten henkinen tuki kannustaa eteenpäin -Läheisten taloudellinen tai muu konkreettinen apu auttaa pärjäämään -Läheisten auttaminen ja omien kokemusten jakaminen lisää merkityksellisuuden tunnetta -Vapaa-ajan luova toiminta lisää vapauden ja merkityksellisuuden kokemista -Yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen osallistuminen ja omaehtoisen toiminnan kehittäminen lisäävät merkityksellisuuden kokemista 	<p>Työ tai työharjoittelu mahdollistavana voimavarana</p> <p>Opiskelu mahdollistavana voimavarana</p> <p>Sosiaalinen verkosto mahdollistavana voimavarana</p> <p>Omaehtoinen toiminta mahdollistavana voimavarana</p>